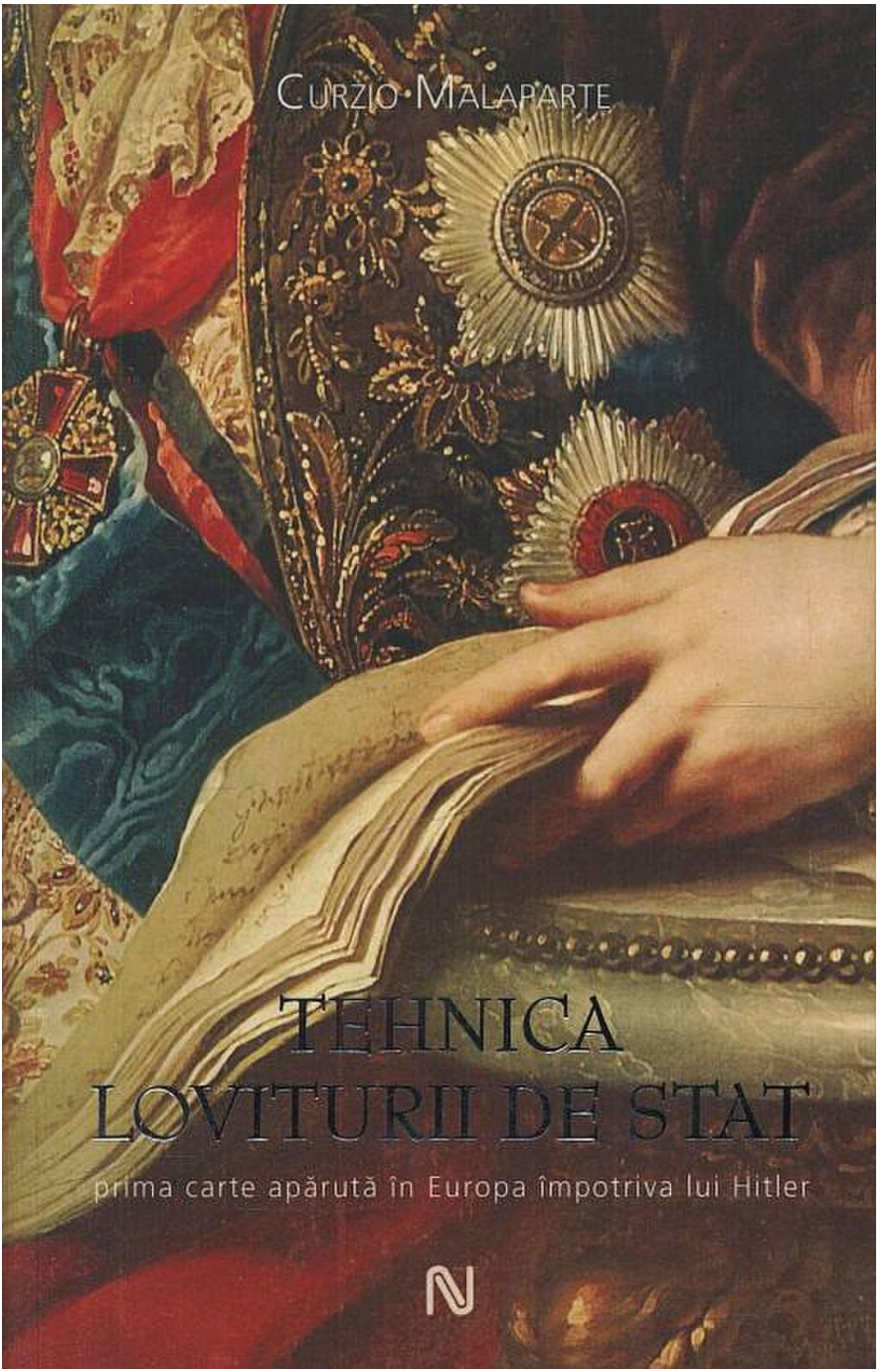
CURZIO MALAPARTE
TEHNICA
LOVITURII DE STAT
prima carte apărută în Europa împotriva lui Hitler

CURZIO MALAPARTE

TEHNICA LOVITURII DE STAT

TRADUCERE DE MIHAELA GLIGA
CU O PREFAŢĂ A AUTORULUI

Coperta colecţiei: DAN ALEXANDRU IONESCU
© Vallechi editore Firenze, 1973
CURZIO MALAPARTE
TECNICA DEL COLPO DI STATO
Toate drepturile asupra acestei versiuni
aparţin S.C. NEMIRAS.R.L. Reproducerea
integrală sau parţială a textului este interzisă
şi va fi pedepsită conform legii
Difuzare:
Editura NEMIRA, str. Crinului nr. 19, sector 1, Bucureşti
Telefax: 668.54.10
Clubul cărţii: CP. 26-38, Bucureşti
ISBN 973-569-l53-6

Prefaţă

În 1931, jurnalistul şi scriitorul politic, Curzio Malaparte, a publicat în Italia o carte intitulată „Tehnica loviturii de stat”
Această lucrare a fost bazată pe propriile observaţii făcute în Rusia în timpul Revoluţiei, în Polonia în timpul invaziei bolşevice din 1920 şi la Berlin în timpul puciului lui Kapp.
Malaparte a fost unul dintre primii susţinători ai lui Mussolini şi are informaţii de „primă mînă” despre modul cum *Il Duce* a ajuns la putere în 1922.

Observaţiile sale asupra modurilor în care puterea este preluată sunt pătrunzătoare şi exacte dar este interesant că în 1931 l-a desconsiderat pe Hitler „un grăsan austriac” şi „imitator de mîna a doua al lui Benito Mussolini”.

Lucrarea lui Malaparte, care studiază succesul şi insuccesul loviturilor de stat , confiscarea puterii, s-a bucurat de un mare succes în Europa anilor ’30. Cartea a fost tradusă şi publicată în 1932 în America, atunci cînd criza economică era la apogeu. Milioane de americani furioşi rămaşi fără slujbe, care vedeau că au rămas şi fără agoniseala de o viaţă, aduşi în imposibilitate de a asigura traiul zilnic pentru familiile lor, constituiau o masă relativ uşor de manevrat. Preşedintele Herbert Hoover nu făcea nici un efort vizibil pentru a scădea frustrarea şi indignarea populaţiei Statelor Unite.

Cartea lui Malaparte, care arăta modul relativ uşor în care puterea într-o naţiune modernă poate fi cucerită de o mînă de oameni hotărîţi, nu a fost deloc bine primită pe coridoarele puterii din America şi a fost văzută ca periculoasă şi , în esenţă, interzisă. Într-o democraţie nu există cărţi interzise dar ignorarea oficială înseamnă acelaşi lucru.
Lucrarea lui Curzio Malaparte continuă şi astăzi să prezinte interes pentru istorici, politologi dar şi pentru publicul larg.

Trecutul este prologul viitorului.

Prefaţă (1948)

PENTRU CĂ APĂRÎND LIBERTATEA PIERZI ÎNTOTDEAUNA

Urăsc această carte. O urăsc din tot sufletul. Mi-a adus gloria, această deşertăciune care este gloria, dar şi atîtea necazuri. Din cauza ei, am cunoscut închisoarea şi exilul, trădarea prietenilor, reaua-credinţă a duşmanilor, egoismul şi ticăloşia oamenilor.

Această carte a făcut să se nască legenda care mă înfăţişează ca pe o fiinţă cinică şi crudă, un fel de Machiavelli în hainele unui Cardinal de Retz [1] , cînd, de fapt, eu nu sunt decît un scriitor, un artist, un om liber care suferă mai mult pentru necazurile celorlalţi decît pentru ale sale.

Această carte, *Tehnica loviturii de stat,* apărută la Paris în 1931 (la Editura Bernard Grasset, în colecţia „Les ecrits", condusă de Jean Guehenno), este publicată astăzi, pentru prima dală în Italia, şi republicată în Franţa cu ocazia centenarului *Manifestului comunist* din 1848. Este o carte deja faimoasă, „clasică", după cum afirmă criticii francezi, fiind la fel de vie şi de actuală astăzi ca atunci cînd am scris-o. Cei care se gîndesc să-mi reproşeze faptul că nu am adăugat, în această primă ediţie ilaliană şi în noua ediţie apărută în aceste zile în Franţa, unele capitole noi referitoare la revoluţia republicană spaniolă, la cea franchistă, la recenta „defenestrare"[2] din Praga (sau la diferitele

---

[1] *Jean-Francois Paul de Gondi, cardinal de Retz (1613-l679), om politic francez şi scriitor. A jucat un rol important în răscoala împotriva cardinaluluiMazarin, cunoscută sub denumirea La Fronde (n. tr.).*

[2] *Se referă la fiul lui Tomas Masaryk, Jan Masaryk, ministru de Externe al Cehoslovaciei între 1945-1948, care s-a sinucis (sau a fost omorît) aruncându-se pe fereastră, după lovitura de stat comunistă din 1948 (n. tr.).*

lovituri de stat ce se pregătesc ici şi colo în Europa), ar demonstra că nu au înţeles că aceste evenimente, posterioare primei ediţii, nu aduc nici o noutate în ceea ce priveşte tehnica modernă a loviturii de stat. Într-adevăr, tehnica revoluţionară este şi azi în Europa aceeaşi
cu cea studiată şi prezentată de mine în aceste pagini.
Totuşi, în ceea ce priveşte tehnica modernă de apărare a statului, se constată un oarecare progres.

S-ar spune că cei care guvernează au citit cu toţii (dacă totuşi îşi mai fac timp să citească) paginile mele şi ştiu să tragă învăţăminte din cele scrise. În consecinţă, pot oare să atribui cărţii mele meritul acestui progres? Sau mai degrabă lecţiei primite în decursul evenimentelor din ultimii ani?

Celebrul domn Jean Chiappe, creatorul complexului mecanism statal francez destinat apărării Republicii şi libertăţilor republicane, căruia îi trimisesem în dar, în 1931, un exemplar din *Tehnica loviturii de stat* cu dedicaţia: „Domnului Jean Chiappe, specialist în contralovitura de stat", a profitat de ocazie scriindu-mi că această carte era tot atît de periculoasă în mîinile duşmanilor libertăţii, fie ei de dreapta sau de stînga, pe cît era de preţioasă în mîinile oamenilor de stat, cărora le revenea sarcina de a apăra libertăţile democratice. „Dumneavoastră îi învăţaţi pe oamenii de stat, adăuga el în scrisoarea sa, să prevină fenomenele revoluţionare contemporane, să le înţeleagă, să-i împiedice pe rebeli să preia puterea prin violenţă."

Este posibil ca apărătorii statului să fi tras învăţăminte mai degrabă din evenimente decît din lectura cărţii mele. Însă chiar dacă aceste pagini nu ar fi avut alt merit decît acela de a-i fi învăţat pe apărătorii libertăţii numai cum să interpreteze evenimentele şi ce învăţăminte trebuie să tragă din ele, şi tot nu ar fi un merit neglijabil.

Interzisă în Italia de către Mussolini, *Tehnica loviturii de stat* constituie astăzi pentru cititorul italian o noutate căreia situaţia internaţională şi cea internă din ţara noastră îi adaugă, din nefericire, un interes viu pentru actualitate. Poate că nu ar fi inutil să reamintesc cititorului italian că această carte nu a fost

interzisă doar în Italia, ci şi în Germania, Austria, Spania, Portugalia, Polonia, Ungaria, Romînia, Iugoslavia, Bulgaria, Grecia, adică în toate statele. în care, din cauza abuzurilor unor dictatori sau a degradării instituţiilor democratice, libertăţile politice şi private erau sufocate sau reprimate.

Ciudat şi plin de aventuri a fost destinul acestei cărţi! Interzisă de guvernele totalitare care vedeau în *Tehnica loviturii de stat* un fel de „manual al revoluţionarului perfect", pusă la index de guvernele liberale şi democratice, pentru care ea nu era decît un „manual al artei de a prelua puterea prin violenţă" şi nu, totodată, un „manual al artei de a apăra statul", învinuită de fascism de către troţkişti şi de către Troţki însuşi, acuzată de troţkism de către unii comunişti, care nu suportă să vadă la un loc numele lui Troţki cu cel al lui Lenin şi mai ales cu cel al lui Stalin, nu este totuşi mai puţin adevărat că rareori o carte a provocat atît de multe comentarii, atît de multe pasiuni contradiclorii. Rareori o carte a servit, şi într-un mod atît de gratuit, atît Binele cît şi Răul. Permiteţimi să amintesc, în această privinţă, un caz destul de neobişnuit în felul său care a stîrnit multă vîlvă in ziarele vremii. Cînd prinţul Stahrenberg a fost arestat, în castelul său din Tirol, din ordinul cancelarului austriac Dollfuss, sub acuzaţia de complot împotriva statului, i-a fost găsit în casă, *horresco referens*[1]*,* un exemplar al cărţii mele. Cancelarul Dollfuss a profitat imediat de acest pretext pentru a interzice în Austria *Tehnica loviturii de stat.* Dar în ziua în care Dollfuss a fost asasinat de nazişti, ziarele din Viena au anunţat că pe biroul său a fost găsit un exemplar al acestei cărţi. Bineînţeles, un exemplar cu paginile netăiate. Deoarece, dacă Dollfuss mi-ar fi pitit cartea şi ar fi ştiut să profite de pe urma ei, probabil că nu ar fi sfîrşit în acel mod.

Am scris *Tehnica loviturii de stat în* ultimele luni ale anului 1930, la Torino, pe cînd eram încă director al ziarului *Stampa.* Manuscrisul a fost dus la Paris, la editorul Bernard Grasset, de către Daniel Halevy, care venise să-l ia de la Torino întrucît eu nu

[1] *Mă îngrozesc relatînd (Virgiliu, Eneida, cartea a Il-a) (n. tr.).*

îndrăzneam să trec frontiera cu acele pagini asupra mea. În martie 1931, cînd cartea era pe punctul de a fi publicată, m-am dus în Franţa, urmînd sfatul lui Bernard Grasset şi al lui Halevy, pentru a mă pune la adăpost de eventualele reacţii ale lui Mussolini.

Cum a primit Mussolini *Tehnica loviturii de stat ?*

Cartea i-a plăcut, dar nu a înghiţit-o. Şi, printr-o contradicţie proprie firii sale, a interzis ediţia italiană, dar a permis ziarelor să o comenteze pe larg. Într-o bună zi, pe neaşteptate, presa italiană a primit ordinul de-a nu se mai ocupa deloc de cartea mea, nici în bine, nici în rău. Ce se întîmplase între timp?

Publicată în Germania în 1932, deci cu mult timp înainte de venirea lui Hitler la putere *(Des Staatsstreichs,* Leipzig şi Viena, Tal Verlag, 1932), *Tehnica loviturii de stat,* prima carte apărută în Europa împotriva lui Hitler, a adus o contribuţie importantă la propaganda antinazistă.

În perioada alegerilor politice din Germania din toamna anului 1932, toate zidurile oraşelor şi satelor germane erau acoperite cu manifeste ale Frontului Democrat Antinazist în care sub titlul: *Cum judecă scriitorul italian Curzio Malaparte nazismul şi pe Hitler,* erau tipărite cu litere de-o şchioapă frazele cele mai insolente din capitolul despre Hitler.

Mi-au fost trimise copii ale acelor manifeste, ca o dovadă a delictului pe care-l comisesem, de către şeful Biroului de Presă al şefului Guvernului, Lando Ferretti, însoţite de cuvintele: „Uite ce-ai făcut!" Mi-am dat seama de ceea ce făcusem ceva mai tîrziu, în celula nr. 471 din aripa nr. 4 a închisorii Regina Coeli.

Nu l-am cunoscut niciodată personal pe Hitler, nu l-am văzut niciodată de aproape. Dar i-am intuit personalitatea, sau, mai bine spus, i-am „ghicit-o". Portretul pe care i l-am făcut lui Hitler cu maliţiozitate şi cu tuşe destul de dure i-a dezvăluit personalitatea chiar şi în faţa nemţilor, după cum au scris *Frankfurter Zeitung* şi *Berliner Tageblatt.*

Profeţia mea, care s-a adeverit în ianuarie 1933, că Hitler nu va prelua puterea printr-o lovitură de stat, ci printr-un compro-mis parlamentar, a provocat discuţii aprinse; la fel şi cealaltă profeţie,

care s-a adeverit după cîţiva ani, în iunie 1934, că Hitler va extermina, cu o violenţă inumană, aripa extremistă a partidului său.

De aceea nu este de mirare că Hitler, de cum a ajuns la pute-re, s-a grăbit să-mi condamne cartea, prin decretul Gauleiter-ului din Saxonia, cerînd să fie arsă în piaţa publică din Leipzig de către un călău, potrivit ritului nazist. *Tehnica loviturii de stat* a fost aruncată în flăcările aceluiaşi rug care a prefăcut în cenuşă atîtea cărţi condamnate din motive politice sau rasiste. Nemulţuminduse doar cu faptul că mi-a ars cartea, Hitler i-a cerut lui Mussolini capul meu şi l-a obţinut.

Uimirea ce a cuprins Italia şi străinătatea a fost imensă. Era pentru prima oară cînd un scriitor italian era închis din cauza operei sale literare şi nu pentru „conspiraţie". Ziarelor *Times* şi *Manchester Guardian,* care îmi luaseră apărarea socotind cazul meu drept un semn foarte grav al condiţiilor reale ale literaturii din Italia, Mussolini le-a răspuns, prin intermediul publicaţiilor *Popolo d'ltalia* şi *Tevere* din 6 octombrie 1933, că arestarea mea este doar „o măsură obişnuită de ordin administrativ".

Am fost deci arestat, închis într-o celulă din închisoarea Regina Coeli şi condamnat la „cinci ani de domiciliu forţat în insulele Lipari" pentru „atitudini antifasciste în străinătate" (comunicat oficial *al Agenţiei Stefani din* 11 octombrie 1933). Probele aduse împotriva mea erau următoarele: un exemplar din *Tehnica loviturii de stat* în care Mussolini însemnase cu creion roşu frazele incriminate; manifestele Frontului Democratic Antinazist German**;** o scrisoare pe care i-o scrisesem, cu multe luni înainte, unui prieten, în prezent mort, în care, în numele tuturor scriitorilor italieni, apăram libertatea artei şi a literaturii, criticînd sever „comportamentul lui Balbo" (scrisoare scrisă în urma unui apel trimis mie Ia Paris de Elio Vittorini, care mă chema să mă întorc în Italia spre a-mi asuma în mod public sarcina apărării libertăţii literare şi a demnităţii scriitorilor italieni, deveniţi ţinta insultelor şi ameninţărilor presei fasciste); şi, în fine, un articol, vizibil ostil lui Mussolini şi lui Hitler, apărut

în *Nouvelles Litteraires* din martie 1933 cu titlul *Immoralite du Guichardin*[1].

În faţa calomniilor şi a relei-credinţe a unora, deveniţi în prezent eroi nepătaţi ai libertăţii fără a plăti nici un fel de tribut, este mai bine ca anumite lucruri să fie spuse, iar eu le spun. Şi deoarece unii binevoitori au răspîndit zvonul că, după cei cinci ani de domiciliu forţat, am reintrat în graţiile lui Mussolini, mi s -a părut oportun să fac publice în sfîrşit unele fapte pe care doar prietenii mei le cunosc şi pe care pînă acum nu le-am folosit în favoarea mea, nu din trufie, ci dintr-o firească indiferenţă faţă de calomnie.

După trei ani de domiciliu forţat, pedeapsa a fost comutată în doi ani de libertate condiţionată. Eliberat în 1938, a trebuit să suport din acel moment toate persecuţiile poliţieneşti atît de josnice şi atît de la îndemîna lor, bine cunoscute celor ce erau „eliberaţi" din închisoare sau din domiciliu forţat. Din cauza complexului său de inferioritate faţă de toţi cei pe care îi lezase într-un fel sau altul, Mussolini nu m-a iertat niciodată pentru faptul că mă trimisese în închisoare. (Din partea mea, acum că e mort, eu l-am iertat. Am bune şi întemeiate motive să fiu un bun creştin.) A început deci prin a-mi interzice nu numai să locuiesc la Prato, unde se afla familia mea, şi la Forte dei Marmi, adică în casa mea, ci chiar să mă duc acolo pentru cîteva ore. Trebuia, de fiecare dată, să cer un permis special din partea Poliţiei. Cînd sărmana şi draga mea Eugenia Baldi, care-mi ţinuse loc de mamă, a murit, nu am ajuns la timp pentru a fi alături de ea. Cînd în sfîrşit am reuşit să obţin permisul de la Chestură şi să ajung la Prato, era moartă de două zile. Mai mult decît atît, a făcut în aşa fel încît să-mi fie refuzat paşaportul, pentru a mă împiedica să mă întorc la Paris, unde prietenii mei mă sfătuiau să mă refugiez, ba chiar mi-a interzis să mă apropii de zonele de frontieră - nu puteam să trec dincolo de Genova, nici de Torino, nici de Milano, nici de Verona.

---

[1] *Se referă la istoricul şi omul politic italian Francesco Guicciardini (în fr. Guichardin) (1483- 1540) care a scris o Istorie a Italiei (n. tr.).*

În 1936, deci cu doi ani înaintea legilor rasiste, a ordonat o anchetă pentru a stabili dacă sunt evreu, probabil cu speranţa de a obţine un argument în plus cu care să justifice, în faţa conştiinţei lui, atitudinea sa josnică şi infamă - atît de mult îl umilea complexul său de inferioritate. Această anchetă, solicitată prin intervenţiile sale personale şi repetate pe lîngă şeful Poliţiei (am în această privinţă documente, printre care o fonogramă către şeful Poliţiei cu o notă scrisă în josul paginii de mîna lui: „Dar în fine, este evreu sau nu?"), a stabilit în mod categoric că nici tatăl, nici mama mea, nici bunicii, nici străbunicii mei nu erau de vină pentru *Tehnica loviturii de stat.* Cu toate acestea, a ordonat o nouă anchetă în 1938, cînd au apărut legile rasiste, spre marea surprindere a lui Dino Alfieri, pe atunci ministru al Culturii Populare, pe care-l însărcinase cu acea ridicolă şi deşartă investigaţie. Vai, nu eram nici măcar evreu!

Nu era de ajuns că eram strict supravegheat, potrivit ordinelor sale, dar de fiecare dată cînd un şef nazist mergea la Roma, Mussolini mă aresta „ca o măsură de siguranţă publică". Eram periculos, iar eu nici nu o ştiam! Astfel am ajuns să-mi petrec zile întregi în camera de arest preventiv, unde îi găseam de fiecare dată pe vechii mei tovarăşi din Regina Coeli, aproape toţi bătrîni republicani sau tineri comunişti din Testaccio şi din Trastevere, fie din cauza vizitei lui Hitler, în mai 1938, fie din cauza vizitei lui Goebbels, a lui Himmler, a lui Goring. Acesta a fost motivul pentru care, urmînd sfatul lui Galeazzo Ciano, m-am stabilit la Capri, departe de Roma, departe de regiunile pe care le străbate trenul pentru a ajunge la Tibru de la Brennero. Dar nici la Capri nu eram lăsat în pace; comisarul din Poliţia Specială, Morini, iar mai tîrziu succesorul său, Fortunato, aveau ordin să mă supravegheze şi să efectueze percheziţii frecvente în casa mea.

Prietenia plină de afecţiune a lui Galeazzo Ciano (care lua apărarea atîtor scriitori, artişti, evrei, adversari politici în faţa lui Mussolini) nu a reuşit niciodată să împiedice persecuţia josnică la care eram supus. Prietenia lui îmi era însă de mare ajutor deoarece multe persoane care la început se prefăceau că nu mă

vedeau, că nu mă recunoşteau (toţi sunt astăzi eroi ai libertăţii), ştiind că Galeazzo Ciano îmi este prieten, mă salutau sau îmi zîmbeau. Şi era de mare ajutor chiar prieteni-lor mei; mulţi dintre ei, evrei sau nu, care azi îmi reproşează acea prietenie, ca şi cum ar li fost ceva dezonorant într-un astfel de sentiment ce mă privea personal, apelau la mine pentru a-l determina pe Galeazzo Ciano să-i apere, să-i protej-eze, să-i salveze.

În 1939, Aldo Borelli mi-a propus să plec în Ethiopia ca trimis special al ziarului *Corriere della Sera.* După îndelungi tratative între Ministerul Culturii Populare, Ministerul de Interne şi Aldo Borelli, directorul ziarului *Corriere della Sera,* care, sprijinit de Galeazzo Ciano, nu numai că nu mă părăsea, dar făcea tot posibilul pentru a atenua persecuţiile la care eram supus, mi s-a acordat în cele din urmă permisul de a merge în Ethiopia. Totuşi, Mussolini a dat ordin să fiu însoţit de un funcţionar al Poliţiei, domnul Conte, o persoană - din fericire pentru mine - serioasă, onestă şi, trebuie să adaug, cu un suflet bun, care nu s-a dezlipit nici un moment de mine pe tot parcursul acelei călătorii lungi şi obositoare, de mai bine de trei mii de kilometri, în Ethiopia.

Mussolini se temea, cu siguranţă, ca nu cumva să cobor la Port Said sau la Suez, sau să nu ajung în Franţa prin Gibuti. De aceea la Port Said, la dus, şi la Suez, la întoarcere, am fost închis într-o cabină şi supravegheat pînă cînd, ieşind din Canalul de Suez, ne-am aflat în larg. Am rapoartele pe care Conte le trimitea regulat lui Mussolini repetîndu-i cele mai nevinovate cuvinte pe care le rosteam, ţinîndu-l la curent cu măsurile de precauţie ce i se părea nimerit să le ia pentru a mă împiedica să fug.

În perioada acelei călătorii am trăit o întîmplare destul de puţin obişnuită. Îmi pusesem în minte la Gondar să ajung la Addis Abeba traversînd Gojam (un parcurs de circa o mie de kilometri de străbătut călare pe măgari), dar, deşi războiul din Ethiopia luase sfîrşit de patru ani, flăcările revoltei se extindeau feroce în Gojam; călătoria mea, socotită o nebunie, mi-a fost interzisă de către guvernatorul militar al Gondarului. Totuşi, aflînd că Batalionul 9 Eritrean, condus de căpitanul Renzulli, originar din

Puglia, un soldat valoros, va încerca să pătrundă în Gojam pornind de pe malul Lacului Tana, pentru a furniza alimente, arme, muniţii garnizoanelor noastre, izolate şi asediate de multe luni, şi să ajungă la Addis Abeba prin Debra Marcos, am obţinut permisiunea de a mă alătura batalionului. Ducîndu-mă deci la Lacul Tana, am pornit în marş împreună cu Batalionul 9 Eritrean, bineînţeles împreună cu poliţistul Conte, nedespărţit ca o umbră. În prima zi totul a decurs bine, dar spre seară coloana noastră a fost atacată de o hoardă de cîteva mii de rebeli etiopieni. Eu eram dezarmat, nu mă puteam apăra. I-am cerut funcţionarului de poliţie, al cărui prizonier virtual eram, permisiunea de a lua puşca unui soldat indigen, omorît la cîţiva paşi de mine. Conte, nu fără o sumedenie de obiecţii, îmi dădu permisiunea şi astfel, luînd puşca soldatului mort, am putut să mă apăr împotriva atacatorilor, alături de îngerul meu păzitor care trăgea asupra rebelilor fără măcar să ţintească - atît era de preocupat să nu mă piardă din ochi nici măcar un minut. Datorită comportamentului
nostru în timpul acelei ciocniri sîngeroase, domnul
Conte şi cu mine am fost decoraţi cu Crucea de Război obţinu-tă pe cîmpul de luptă.

În vremea acelui *Ocol al Ethiopiei în 80 de zile,* eu am călătorit deci precum Phileas Fogg, însoţit de un poliţist căruia probabil îi datorez viaţa. Deoarece, dacă domnul Conte, în loc să-mi dea voie să iau arma soldatului mort, mi-ar fi pus în timpul periculoasei încăierări cătuşele, aş fi plătit în mod sigur destul de scump imprudenţa de a fi scris *Tehnica loviturii de stat.*

Faima acelui trimis special al ziarului *Corriere della Sera* - care străbătea Ethiopia aproape ca un arestat, însoţit de un funcţionar de poliţie, precedat de telegrame cifrate ce recomandau autorităţilor să ia măsuri pentru a-l împiedica să fugă, strict supravegheat, zi şi noapte, de către Poliţia colonială - s-a răspîndit în întregul imperiu şi a creat o situaţie de netolerat pentru mine, stîrnind indignarea persoanelor de bună-credinţă, dintre care îmi face plăcere să-l amintesc cu o afec-tuoasă recunoştinţă pe guvernatorul Daodiace. Nimic de spus: după

ispăşirea domiciliului obligatoriu, spre deosebire de alţi eroi ai libertăţii, am reintrat într-adevăr în graţiile lui Mussolini.

Evident că sunt în măsură să dovedesc adevărul spuselor mele. Sunt în posesia documentelor oficiale ce atestă toate persecuţiile josnice la care am fost supus din 1933 pînă în 1943, din ordinul personal al lui Mussolini. Copiile fotografice ale acestor documente mi-au fost înmînate de către şeful Comandamentului Suprem Aliat din Italia, cu scopul de a-mi permite, la nevoie, să dovedesc, fără putinţa de a fi contrazis, exactitatea afirmaţiilor mele.

În 1940, cu cîteva zile înainte de declararea războiului, am fost chemat sub arme şi trimis pe front în calitate de căpitan al Batalionului 5 Vînători de munte. Am protestat imediat pe lîngă Ministerul de Război. În situaţia mea de condamnat politic, eram, în virtutea statutului Partidului Naţional Fascist ce avea forţă de lege, „exilat din viaţa civilă". În protestul meu ceream să fiu exilat, logic, şi din viaţa militară.

În loc să mă lase la vatră, cum speram, sau să mă trimită înapoi la Lipari, cum îşi doreau mulţi, Mussolini, poate cu intenţia de a mă compromite, m-a transferat în cadrul „nucleului" de corespondenţi de război. Acest „nucleu" era subordonat Biroului P. al Statului-Major şi era compus din scriitori şi ziarişti care îmbrăcaseră uniformele armatei, fiecare avînd gradul său şi fiind supuşi aceleiaşi discipline militare ca şi ofiţerii unităţilor din luptă.

Am fost deci trimis pe front în calitate de căpitan corespondent de război al ziarului *Corriere della Sera,* alături de numeroşi corespondenţi ai altor ziare. Mulţi dintre aceştia militează în prezent în diferite partide politice şi nimeni nu se gîndeşte să le reproşeze, şi pe bună dreptate, că au fost corespondenţi de război. Pentru a nu se compromite, unii dintre ei, care astăzi sunt comunişti de cea mai pură speţă, nu făceau altceva decît să parafrazeze, în articolele lor, comunicatele birourilor de propagandă germane şi italiene; aceasta, cînd nu ridicau în slăvi victoriile lui Hitler. În ceea ce mă priveşte, m-am compromis atît de bine, încît, în toamna anului 1944, am fost

expulzat de autorităţile germane (care nu mai voiau să audă de mine, ceea ce pot dovedi) de pe frontul rusesc, în ciuda protestelor mareşalului Messe, comandantul C.S.I.R., din cauza articolelor mele categoric nefavorabile Germaniei ce au stîrnit atîta uimire şi zarvă, după cum o ştie toată lumea din Italia.

Însoţit la frontiera italiană, am fost condamnat, din ordinul lui Mussolini care a permis totuşi să-mi fie publicate articolele, la patru luni de domiciliu forţat. Este inutil să spun că posed toate dovezile în sprijinul afirmaţiilor mele. După patru luni, am fost din nou trimis pe front, în Finlanda, pe lîngă armata finlandeză.

Cînd Mussolini a căzut, în iulie 1943, m-am întors în Italia, ca mulţi alţi corespondenţi de război de pe frontul de nord. Se sfîrşise pentru mine lunga perioadă de chinuri şi suferinţe. După cum se ştie, de la debarcarea Aliaţilor la Salerno, în 1943, şi pînă în 1945, am făcut parte, ca voluntar, din Corpul Italian de Eliberare, apoi am fost numit ofiţer de legătură pe lîngă Comandamentul Suprem Aliat, am participat la luptele de la Cassino, la eliberarea Romei, la luptele de pe Linia Gotică. În august 1944, fiind ofiţer de legătură între trupele americane şi canadiene şi Divizia de partizani „Possente"[1] , în timpul sîngeroaselor bătălii pentru eliberarea Florenţei (comandantul comunist al Diviziei „Possente" murise în Oltrarno la cîţiva paşi de mine), am fost citat, pentru compor-tamentul meu, de Comandamentul Suprem Aliat.

În Anglia, în America, în Polonia, în Spania - în Spania republi-cană din 1931 - cartea mea, *Tehnica loviturii de stat,* a fost primită favorabil de toată lumea. Chiar şi presa liberală şi democratică anglo-saxonă, de la *New York Times* la *New York Herald,* de la *Times* şi *Manchester Guardian* la *New Statesmanand Nation,* nu a avut decît elogii pentru „the moral purposes"[2] ale cărţii mele (tradusă în limba engleză de Sylvia Sprigge), deşi a primit cu rezervă teoria mea conform căreia „aşa cum toate mijloacele sunt bune pentru a suprima libertatea, tot aşa toate

[1] *în realitate este vorba de Divizia „Potente" (n. ed. it.).*

[2] *Ţelurile morale (n. tr.).*

mijloacele sunt bune pentru a o apăra". Cînd m-am dus la Londra, în 1933, am fost primit cu acea simpatie pe care englezii o acordă oamenilor liberi.

În Franţa, de la Charles Maurras şi Leon Daudet la Jacques Bainville, de la Pierre Descaves la Emile Bure, de la *Action Francaise* la *Humanite,* de *la Republique* la *Le Populaire* al lui Leon Blum, de la catolicul *La Croix* la *Le Figaro,* de la *Echo de Paris* la *La Gauche* etc. etc. corul laudelor nu a fost tulburat de nici o voce discordantă.

În timp ce extrema dreaptă lua drept pretext cartea mea pentru a denunţa pericolele situaţiei din Germania şi din Spania (Jacques Bainville, *Action Francaise* din 31 iulie 1931), pentru a atrage atenţia apărătorilor libertăţii asupra slăbiciunii statului liberal şi democratic (Henri de Kerillis, *Echo de Paris* din 5 august 1931) sau chiar pentru a se înverşuna în mod ciudat împotriva lui Paul Valery, „un funcţionar nătărău cu aere de om profund, un hidrocefal bun să populeze cimitirele marine" (Leon Daudet, *Action Frangaise* din 12 august 1931), extrema stîngă s-a servit de cartea mea pentru a-l ataca pe Troţki.

Ambasadorul U.R.S.S. la Paris mi-a transmis, prin intermediul editorului meu, Bernard Grasset, invitaţia Guvernului de la Moscova de a merge în Rusia ca oaspete al său, pentru şase luni, cu scopul de a studia îndeaproape viaţa sovietică, invitaţie pe care am refuzat-o politicos, din motive lesne de înţeles.

Refugiaţii germani (erau primii), printre care Simon, directorul ziarului *Frankfurter Zeitung,* şi Teodora Wolff, mi-au transmis la Paris salutul membrilor antinazişti. Eseuri şi însemnări privind *Tehnica loviturii de stat* au apărut în Europa şi în America. Îmi face plăcere să amintesc îndeosebi cartea pe care scriitorul german Hermann Rauschning, autorul faimoasei lucrări *Hitler mi-a spus,* a dedicat-o, sub titlul *Revoluţia nihilismului,* dezbaterii teoriei fundamentale a cărţii mele.

În corul acela de laude, o singură voce a sunat discordant: vocea lui Leon Troţki, care m-a atacat cu violenţă în discursul rostit, în octombrie 1931, la Radio Copenhaga. După exilul său în

Caucaz, Troţki a fost expatriat din Rusia şi s-a refugiat în insula Prinkipo din Marea Marmara, situată faţă în faţă cu Constantinopolul. În toamna anului 1931 s-a decis să se stabilească la Paris. Dar pentru că nu i s-a dat permisiunea să rămînă în Franţa, şi-a ales Mexicul ca loc de exil. Înainte să părăsească Europa, a acceptat invitaţia de a vorbi la Radio Copenhaga, căci i se oferea prilejul să răspundă în mod public acuzaţiilor aduse de Stalin.

Era pentru prima oară, după Revoluţia din Octombrie 1917, cînd Troţki vorbea, în Europa, pentru Europa: nerăb-darea cu care era aşteptat discursul său era enormă. Din păcate, el nu a vorbit decît de Stalin şi de mine. Am fost la fel de dezamăgit ca şi Stalin. O mare parte a discursului său (textul acestuia a fost publicat în ziarul troţkist din Paris, La *Cloche)* era dedicată *Tehnicii loviturii de stat,* Troţki l-a scuipat pe Stalin şi a vomitat pe mine. În aceeaşi seară, i-am telegrafiat: „De ce amestecaţi numele meu şi al cărţii mele în disputa dumneavoastră personală cu Stalin? Stop. Nu am nimic de împărţit nici cu dumneavoastră, nici cu Stalin. Stop. Curzio Malaparte." Troţki mi-a răspuns imediat prin următoarea telegramă: „Sper, pentru binele dumneavoastră, că este aşa. Stop. Leon Troţki."

Dintre toate vocile ce au salutat apariţia cărţii mele este una la care ţin în mod deosebit: cea a lui Jean-Richard Bloch. Poate că cititorul italian nu ştie cine este Jean-Richard Bloch. Este unul din eroii comunismului francez. A fugit la Moscova în timpul războiului şi a condus la Radio Moscova propaganda în limba franceză. Întors la Paris după eliberare, a fondat acolo ziarul *Ce Soir.* Cînd a murit, i s-au acordat toate onorurile triumfului.

Deşi comunist, Jean-Richard Bloch nu era nici un sectant, nici un fanatic: înţelesese semnificaţia cărţii mele şi importanţa problemei nu doar politice, ci şi morale pe care aceasta o ridica în faţa apărătorilor libertăţii. Încă de la prima noastră întîlnire la Paris, în 1931, mi-a arătat o simpatie ce a rămas neschimbată. Poate că unii comunişti îi reproşează această simpatie faţă de mine. Şi cum ar putea într-adevăr să admită că un comunist - al cărui trup neînsufleţit s-a bucurat de onorurile cele mai înal-te,

ca un erou al libertăţii, a cărui exclusivitate şi-a asigurat-o Partidul Comunist Francez „în toate ţările, inclusiv Suedia şi Norvegia", a putut să se dovedească onest faţă de un om liber? (Şi spun om liber pentru că aşa mă considera Jean-Richard Bloch.)

„Am citit, îmi scria Jean-Richard Bloch la 20 noiembrie 1931 din vila sa *La Merigote* de lîngă Poitiers, am citit cu viu interes cartea pe care aţi avut amabilitatea să mi-o trimiteţi. Dacă este adevărat, aşa cum cred eu, că sarcina primordială care revine intelectualilor la acest început al epocii contemporane – agonie a epocii moderne - este aceea de a spune lucrurilor pe nume, de a curăţa spiritul, de a elimina cuvintele moarte, conceptele învechite, modurile de gîndire perimate, de a deschide calea concepţiei ce reflectă cu fideli-tate o lume complet reînnoită, dumneavoastră v-aţi îndeplinit partea ce vă revenea din sarcina noastră comună cu o măies-trie excepţională.

Disociind două idei atît de diferite cum sunt programul revoluţionar şi tactica insurecţională - ideologia şi tehnica - dumneavoastră aţi asanat terenul. Ne daţi posibilitatea să înţelegem şi să tragem învăţăminte din anumite situaţii. Aduceţi o contribuţie importan-tă la clarificarea viziunii pe care trebuie să o avem asupra timpurilor noi. Doar un marxist ar fi putut să facă acest lucru. Aşa cum spuneţi, doar un marxist poate în prezent să execute cu succes o lovitură de stat. Dezvoltînd ideea dumneavoastră, adaug că doar un marxist poate să scrie un roman sau o dramă care să se suprapună pe situaţia actuală mondială şi să nu fluture în jurul ei ca o haină prost croită.

Sunt nenumărate reflecţiile pe care ne obligaţi să le facem, şi toate sunt esenţiale. Apreciez şi tonul liber şi însufleţit cu convorbiţi despre aceste lucruri, făcînd ca dispre-ţul pentru om să se transforme în dragoste faţă de om, şi aceasta din urmă este armura dumneavoastră. Dacă tot trebuie să o spun, recunosc în vocea dumneavoastră accentele care îmi plac şi pe care le apreciez cel mai mult în marele spirit italian. Sunt puţine popoarele pentru care nutresc o afecţiune mai profundă decît pentru poporul dumnea-voastră. Cusurul italienilor este acela de a se îmbăta cu vorbe goale, la fel cum cel al francezilor este

sentimentalismul ieftin, iar cel al nemţilor este un amăgitor simţ al ordinii. Dar cînd un italian îşi propune să fie lucid, reuşeşte mai bine decît oricare altul din lume. Nicăieri nu am mai întîlnit o inteligenţă mai spontană şi mai autentică decît cea din ţara dumneavoastră, încă atît de puţin cunoscută şi atît de nedrept judecată. Citind cartea dumnea-voastră, simt că respir o atmosferă care îmi este familiară şi binefăcătoare: atmosfera unui om liber. Şi acest lucru este neobişnuit pentru o carte care tratează tocmai mijloacele de strangulare a libertăţii. Nimeni nu s-a angajat vreodată să ne înveţe cum se ucide libertatea cu atîta libertate.

Trebuie să-mi reprim dorinţa de a intra în amănunt în reflecţiile la care m-a obligat cartea dumneavoastră. Nu ar mai fi o scrisoare, ci o carte. Ajunge să vă mărturisesc că, printre multe alte lucruri, împărtăşesc judecăţile dumneavoastră severe faţă de Hitler. Se poate ca evenimentele să ne contra-zică pe amîndoi şi să aflăm într-o zi că acest austriac grandi-locvent, viclean şi laş ţine ascunsă în mînecă o tactică nouă şi eficientă. Istoria nu se repetă niciodată. Goethe are dreptate cînd spune că evenimentele istoriei sunt uneori asemănătoare, dar niciodată identice. Eu m-am înşelat mult în ceea ce priveşte nu valoarea efectivă, ci pe cea relativă a lui Mussolini, pe care l-am cunoscut în treacăt în 1914. Totuşi, înclin să vă împărtă-şesc opinia. Cu toate acestea, mă surprinde faptul că îi reproşaţi lui Hitler, ca semne ale slăbiciunii sale, persecutarea libertăţii de conştiinţă, a simţămintelor demnităţii personale, a culturii. De asemenea, îi reproşaţi şi metodele sale poliţieneşti, folosirea denunţurilor. Oare Mussolini nu a procedat la fel?"

Mussolini a făcut acelaşi lucru, dragul meu Jean-Richard Bloch, cu mine şi cu atîţia alţii aflaţi în aceeaşi situaţie. Poate avea dreptate, poate au dreptate toţi cei care, încă şi astăzi, într-o Europă eliberată de Hitler şi de Mussolini, îi dispreţuiesc şi îi persecută pe oamenii liberi, încercînd să sufoce sentimentul demnităţii personale, al libertăţii conştiinţei, al independenţei de gîndire, să înăbuşe libertatea artei şi a literaturii. Cum putem noi să ştim dacă intelectualii, scriitorii, artiştii, oamenii liberi nu sunt

o rasă periculoasă, chiar inutilă, o rasă blestemată? „Ce ştiu eu?", spunea Montaigne. Dar de ce să ne întoarcem cu duşmănie spre trecut, cînd prezentul nu este în mod sigur mai bun şi cînd viitorul ne ameninţă? Mi-aş aminti poate cu recunoştinţă toate necazurile şi persecuţiile pe care mi le-a adus această carte, dacă aş fi convins că paginile ei au contribuit, cît de puţin, la apărarea libertăţii în Europa — care este la fel de ameninţată astăzi cum era ieri şi cum va fi mîine. „

Nu este adevărat, aşa cum se plîngea Jonathan Swift, că nu cîştigi nimic cînd aperi libertatea. Întotdeauna cîştigi: dacă nu altceva, măcar conştiinţa propriei tale sclavii, lucru care-l deosebeşte pe omul liber de ceilalţi semeni. Deoarece aşa cum scriam în 1936, ceea ce îi este propriu omului, nu este de a trăi liber în libertate, ci de a trăi liber în închisoare.

CURZIO MALAPARTE

Paris, mai 1948

I

Deşi îmi propun să demonstrez cum se cucereşte şi cum se apără un stat modern, nu se poate spune că această carte ar vrea să fie o imitaţie a *Principelui* lui Machiavelli şi nici măcar o imitaţie modernă, adică mai puţin machiavelică. Perioada la care se referă raţionamentele, exemplele, concluziile şi morala *Principelui* era perioada marelui declin al libertăţilor publice şi private, al demnităţii civice şi al respectului pentru om, astfel încît ar însemna să aduc o ofensă cititorului, om liber, luînd ca model faimoasa lucrare a lui Machiavelli pentru a trata cîteva din problemele cele mai importante ale Europei moderne.

Istoria politică a ultimilor zece ani nu reprezintă istoria aplicării Tratatului de la Versailles, nici istoria consecinţelor economice ale războiului, nici cea a eforturilor întreprinse de guverne pentru a asigura pacea în Europa, ci istoria luptei dintre apărătorii principiului libertăţii şi al democraţiei, adică dintre apărătorii statului parlamentar şi adversarii acestuia. Atitudinea partidelor nu reprezintă altceva decît aspectele politice ale acestei lupte; şi numai din acest punct de vedere trebuie ele privite, dacă dorim să înţelegem semnificaţia multor evenimen-te din ultimii ani şi să prevedem cum va evolua actuala situaţie internă a unor state europene.

În aproape toate ţările, alături de partidele care se declară susţinătoarele statului parlamentar şi partizanele unei politici interne echilibrate, adică liberale şi democratice (aceştia sunt conservatorii, indiferent din ce categorie fac parte, de la liberalii de dreapta pînă la socialiştii de stînga), există partidele care văd soluţionarea problemei statului pe cale revoluţionară. Este vorba despre partidele de extremă dreaptă şi de extremă stîngă, catilinarii, adică fasciştii şi comuniştii. Catilinarii de dreapta se tem de pericolul pe care-l comportă dezordinea. Ei acuză guvernul de slăbiciune, de incapacitate şi iresponsabilitate, susţin necesitatea unei organizaţii statale de fier şi a unui control sever asupra întregii vieţi politice, sociale şi economice. Sunt idolatri ai statului, partizani ai absolutismului statal. Ei consideră

că statul centralizat, autoritar, anti-liberal şi antidemocratic reprezintă unica garanţie a ordinii şi libertăţii, unica pavăză împotriva pericolului comunist.

„Totul în cadrul statului, nimic în afara statului, nimic împotriva statului",afirma Mussolini. Catilinarii[1] de stînga urmăresc cucerirea statului pentru a putea instaura dictatura clasei proletare. „Unde există libertate, nu există stat", afirma Lenin.

Exemplul lui Mussolini şi cel al lui Lenin exercită o mare influenţă asupra evoluţiei şi formelor pe care le ia lupta dintre catilinarii de dreapta sau de stînga şi apărătorii statului liberal şi democratic. Există ,fără îndoială, o tactică fascistă şi una comunistă, însă trebuie să spunem, în legătură cu aceste tactici, că nici catilinarii, nici apărătorii statului nu au dovedit pînă în prezent că ştiu în ce constau acestea, nici dacă există vreo analogie între ele, sau care sunt caracteristicile lor definitorii. Tactica urmată de Bela Kun[2] nu are nimic în comun cu cea bolşevică.

Tentativa revoluţionară a lui Kapp[3] nu este o revoltă militară.

Lovitura de stat a lui Primo de Rivera[4] şi cea a lui Pilsudski[5] par conce-pute şi realizate după regulile unei tactici tradiţionale, care nu se aseamănă cu cea fascistă. Tactica lui Bela Kun poate părea o tactică modernă, mai tehnică şi, de aceea, mai periculoasă, dar şi el, punîndu-şi problema cuceririi statului,

---

[1] *Lucius Sergius Catilina (108 î.Hr. – 68 î.Hr.) – senator, om politic roman cunoscut pentru conspiraţia sa contra Republicii (în timpul consulatului lui Cicero) , care urmărea preluarea puterii.Înfrînt şi ucis în lupta cu armata senatorială la Pistoia. Prototipul conspiratorului.*

[2] *Bela Kun (1886-1938), revoluţionar maghiar. A instaurat în Ungaria, în 1919,Republica Consiliilor care nu a putut rezista în faţa trupelor române*

[3] *Wolfgang Kapp (1858-1922), om politic prusac care a încercat prin puciul din 1920 să răstoarne tînăra Republică de la Weimar şi să instaureze o dictatură de dreapta (n. tr.).*

[4] *Miguel Primo de Rivera y Orbanajo (1870-1930), general şi om politic spaniol,autor al loviturii de stat din Spania, din 1923 (n. tr.).*

[5] *Josef Pilsudski (1867-1935), mareşal şi om politic polonez. Devine în 1926, în urma loviturii de stat, ministru de Război si adevăratul stăpîn al tării (n, tr.).*

nesocoteşte faptul că nu numai o tactică insurecţională modernă, ci şi o tehnică modernă a loviturii de stat. Bela Kun crede că-l imită pe Troţki dar nu-şi dă seama că a rămas la regulile stabilite de Marx avînd ca exemplu Comuna din Paris din 1871. Kapp se amăgeşte că repeta lovitura din 18 Brumar[1] împotriva Adunării din Weimar. Primo de Rivera şi Pilsudski îşi imaginează că pentru a prelua puterea într-un stat modern ajunge să răstorni cu armele un guvern constituţional.

Este evident că nici catilinarii, nici guvernele nu şi-au pus în mod serios problema dacă există o tehnică modernă a loviturii de stat şi care sunt regulile ei fundamentale.Guvernele continuă să opună tacticii revoluţionare a catilinarilor o tactică defensivă ce dovedeşte ignorarea totală a principiilor elemen-tare ale artei de a cuceri şi apăra statul modern. Doar Bauer, cancelar al Reichului în martie 1920, a demonstrat că a înţeles: pentru a fi în măsură să aperi statul, trebuie mai întîi să cunoşti arta cuceririi acestutuia.

Împotriva tentativei revoluţionare a lui Kapp, cancelarul Reichului, om mediocru, educat la şcoala marxistă, dar în realitate conservator ca orice german de bună-credinţă aparţi-nînd clasei mijlocii, nu a ezitat să folosească arma grevei generale; el a fost primul care a aplicat, în apărarea statului, regula fundamentală a ordinii comuniste. Arta apărării statului modern este guvernată de aceleaşi principii care guvernează arta de a-l cuceri, aceasta pe scurt, ceea ce se poate numi formula lui Bauer. Desigur, concepţia cinstitului cancelar al Reich-ului nu coincide cu cea a lui Fouche[132]. Formula sa condamnă implicit clasicele sisteme poliţieneşti la care guver-nele recurg în orice împrejurare şi împotriva oricărui pericol , fără să facă nici o deosebire între o dezordine de periferie şi o revoltă de cazarmă,

---

[1] *18 Brumar anul VIII (9 noiembrie 1799), lovitura de stat prin care Bonaparte a înlăturat Directoratul (n. tr.).*

[2] *Joseph Fouche (1759-1820), duce de Otrante, om politic francez,partici-pant de marcă la Revoluţia burgheză din Franţa, ministru al Poliţiei în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului şi în timpul Celor o Sută de Zile (n. tr.).*

între o grevă şi o revoluţie, între un complot parlamentar şi o baricadă. Este cunoscută apologia pe care o făcea Fouche sistemelor sale, cu care afirma că poate provoca, preveni sau reprima orice tip de dezordine.
Dar la ce ar folosi azi sistemele lui Fouche împotriva tacticii comuniste sau a celei fasciste?

În acest sens, este interesant să constatăm că tactica folosită de Guvernul Reich-ului pentru a domoli şi sufoca revolta hitleristă nu este altceva decît aplicarea pur şi simplu a clasicelor sisteme poliţieneşti. Pentru a justifica politica Guvernului Reich-ului faţă de Hitler, se spune în Germania că Bauer împotriva lui Hitler nu este acelaşi lucru cu Bauer împotriva lui Kapp. Desigur există o diferenţă enormă între tactica lui Kapp şi cea a lui Hitler; de fapt, cel mai bun judecător al situaţiei actuale este Bauer.

Formula sa se dovedeşte, pe zi ce trece tot mai mult, singura capabilă să scoată în evidenţă neajunsurile tacticii folosite de guvern pentru a proteja Reich-ul de orice pericol.

Dar există un pericol hitlerist? se întreabă apărătorii Reich-ului, şi conchid că singurul pericol care există în Germania şi în Europa este pericolul comunist. Bauer ar putea obiecta că Guvernul Reich-ului foloseşte împotriva ameninţării comuniste aceeaşi tactică adoptată în faţa revoltei hitleriste, adică aplicarea sistemelor clasice de poliţie. Aici ne întoarcem la formula lui Bauer. Pentru a apăra statul de o tentativă revoluţionară fascistă sau comunistă, trebuie folosită o tactică defensivă bazată pe aceleaşi principii care guvernează tactica fascistă sau comunistă.
Cu alte cuvinte, lui Troţki trebuie să i-l opui pe Troţki, şi nu pe Kerenski[1] , adică sistemele poliţieneşti. Kerenski nu este alt-ceva decît un Fouche democrat şi liberal, cu unele idei marxiste, un Fouche de tip Waldeck-Rousseau[2] sau de tip Millerand[3] 1899. Nu

---

[1] *Aleksandr Fedorovici Kerenski (1881-1970), membru al Partidului Social-Revoluţionar, devine în 1917 ministru de Justiţie, apoi ministru de Război şi, în sfîrşit, şeful guvernului provizoriu răsturnat de Revoluţia din Octombrie (n. tr.).*
[2] *Pierre Waldeck-Rousseau (1846-1904), om politic francez, ministru de Interne (1881-1882, 1883-1885), preşedinte al Consiliului de Miniştri (1899-1902) (n.tr.).*

trebuie să uităm că acest Kerenski este astăzi la putere şi în Germania. Lui Hitler trebuie să i-l opui pe
Hitler. Pentru a te apăra de comunişti şi de fascişti, aceştia trebuie înfruntaţi pe propriul lor teren. Tactica pe care Bauer ar fi folosit-o la 18 Brumar împotriva lui Bonaparte ar fi fost aceea
de a-l înfrunta pe propriul lui teren: s-ar fi folosit de toate mijloacele legale şi ilegale pentru a-l constrînge pe Bonaparte să rămînă pe terenul procedurii parlamentare, teren ales de Sieyès[1] pentru executarea loviturii de stat. Bauer ar fi opus tacticii lui Bonaparte tactica lui Bonaparte.

Condiţiile actuale din Europa oferă multe posibilităţi de realizare a ambiţiilor catilinarilor de dreapta şi de stînga. Insuficienţa măsurilor adoptate sau prevăzute de guverne pentru a preîntîmpina o eventuală tentativă revoluţionară este atît de gravă, încît pericolul unei lovituri de stat trebuie în mod serios luat în considerare în multe ţări din Europa. Natura specifică a statului modern, complexitatea şi dificultatea funcţiilor sale, gravitatea problemelor politice, sociale şi economice pe care este chemat să le rezolve se unesc cu slăbiciunile şi frămîntările popoarelor, sporind greutăţile ce trebuie depăşite pentru a-i asigura protecţia.

Statul modern este expus, mai mult decît s-ar putea crede, pericolului revoluţionar. Guvernele nu ştiu să-l apere. Şi nu are sens să ne gîndim că, dacă guvernele nu ştiu să ia măsuri pentru a-l apăra, catalinarii, pe de altă parte, dovedesc, în multe cazuri, necunoaşterea elementelor fundamentale ale tehnicii moderne a loviturii de stat. Chiar dacă, într-adevăr, catilinarii nu au ştiut pînă în prezent, deşi au avut multe ocazii să profite de

---

[3] *Alexandre Millerand (1859-1943), om politic francez, ministru al Comerţu-lui şi Industriei, apoi ministru de Război, preşedinte al Consiliului de Miniştri, devine preşedintele Franţei (1920-1924) (n. tr.),*

[1] *Emmanuel Joseph Sieyès (1748-1836), om politic francez. Deputat al stării a treia în Statele Generale, membru şi preşedinte al Consiliului Celor Cinci Sute, apoi director, s-a servit de Bonaparte pentru a înlătura Directoratul şi pentru a impune un regim forte. După lovitura de stat din 18 Brumar, devine consul provizoriu (n. tr.).*

circumstanţele favorabile pentru a încerca să preia puterea, aceasta nu înseamnă, totuşi că pericolul nu există.

Opinia publică din ţările unde ea este liberală şi democratică greşeşte neacordînd atenţie eventualităţii unei lovituri de stat. O astfel de eventualitate, în condiţiile actuale ale Europei, nu este exclusă în nici o ţară. Un Primo de Rivera sau un Pilsudski nu ar avea cu siguranţă nici o şansă de succes într-o ţară liberă, organizată şi, pentru a folosi un termen din secolul al XVIII-lea cu o semnificaţie foarte actuală, într-un stat *police* (cu o poliţie puternică). Observaţia este foarte adevărată, doar că e prea superficială şi prea englezească şi aceasta deoarece nu este obligatoriu ca pericolul loviturii de stat să poarte numele Primo de Rivera sau Pilsudski. Care este deci problema ce se pune în faţa guvernelor, a tuturor guvernelor Europei?

Oamenii politici europeni aparţin, în cea mai mare parte, categoriei lui Candide[1] : optimismul lor liberal şi democratic îi salvează de la orice suspiciune şi de la orice îngrijorare. Dar sunt cîţiva, mai puţin influenţaţi de prejudecăţile obişnuite şi înzestraţi cu o conştiinţă mai modernă, care încep să realizeze că sistemele clasice poliţieneşti nu mai sunt suficiente pentru a garanta securitatea statului. În timpul unei anchete pe care am efectuat-o de curînd, privind situaţia din Germania unde polemica referitoare la protecţia internă a Reich-ului este mai aprinsă ca niciodată, am avut prilejul să aud multe persoane repetîndumi părerea lui Stresemann[2] despre Hitler: „Tactica folosită de Cicero împotriva lui Catilina nu ar da nici un rezultat împotriva lui Hitler." Este evident că Stresemann îşi punea problema apărării Reich-ului în termeni foarte diferiţi de cei consacraţi de către tradiţia statală germană. El se declara împotriva tacticii care domină încă şi azi concepţia apărării statului în cea mai mare parte a ţărilor europene, adică a tacticii bazate pe sistemele de poliţie cu care Cicero a zădărnicit uneltirea lui Catilina.

---

[1] *Aluzie la povestirea filozofică a lui Voltaire, Candide ou l'Optimisme*

[2] *Gustav Stresemann (1878-1929), om politic german. Ministru de Externe (1923-1929), a obţinut admiterea Germaniei în Societatea Naţiunilor Unite. Premiul Nobel pentru Pace în 1926 (n. tr.).*

Voi avea prilejul în continuare să revin, în contextul actualei situaţii din Germania, asupra atitudinii lui Stresemann în faţa tentativei revoluţionare a lui Kapp de la Berlin, din 1920, şi a celei a lui Kahr şi Hitler la Munchen, în 1923. Nesiguranţa şi slăbiciunea de care a dat dovadă Stresemann în acele ocazii reflectă cu fidelitate contradicţiile ce tulbură conştiinţa poporului german în faţa pericolului unei lovituri de stat. În Germania de după Proclamaţia de la Weimar[1] , problema statului nu mai reprezintă doar o problemă de autoritate, ea reprezintă şi o problemă de libertate. Dacă sistemele poliţieneşti se dovedesc insuficiente pentru a garanta protecţia Reich-ului împotriva unei eventuale tentative comuniste sau hitleriste, atunci la ce măsuri poate şi trebuie să recurgă guvernul fără a pune în pericol libertatea poporului german? Stresemann, într-un discurs rostit în ziua de 23 august 1923, la o adunare a industriaşilor, a declarat că nu ar fi ezitat să recurgă la măsuri dictatoriale, dacă împrejurările i-ar fi cerut-o. Dar pe lîngă sistemele poliţieneşti şi măsurile dictatoriale nu există oare şi alte mijloace pentru a garanta protecţia Reichului? În aceşti termeni trebuie pusă, în aproape toate ţările din Europa, problema apărării statului.

Condiţiile actuale ale Europei şi politica guvernelor faţă de catilinari nu pot fi examinate şi judecate potrivit spiritului şi metodei lui Machiavelli. Problema cuceririi şi apărării statului modern nu este o problemă politică, ci una tehnică. Circumstanţele favorabile unei lovituri de stat nu sunt neapărat de natură politică şi socială, şi nu depind de situaţia generală a ţării. Tehnica revoluţionară folosită de Troţki la Petrograd, în octombrie 1917, pentru preluarea puterii ar da aceleaşi rezultate dacă ar fi aplicată în Elveţia sau Olanda. „Sau în Anglia", adaugă Troţki. Aceste afirmaţii pot părea arbitrare sau absurde doar celor care consideră problema revoluţionară o problemă exclusiv politică sau socială şi au ca punct de referinţă, pentru a judeca

[1] *Republica de la Weimar (1919-1933). După reprimarea insurecţiei spartakiste, Adunarea Constituantă reunită la Weimar, în ianuarie 1919, promulgă o Constituţie democratică şi creează o federaţie alcătuită din 17 state germane autonome (n. tr.).*

situaţiile şi faptele actuale, exemple-le unei tradiţii revoluţionare de acum depăşite: exemplul lui Cromwell, cel de la 18 Brumar sau Comuna din Paris.

În vara anului 1920, la Varşovia, în timpul uneia dintre şedinţele pe care Corpul Diplomatic le ţinea aproape în fiecare zi la sediul Nunţiului Apostolic pentru a examina situaţia Poloniei - invadată de Armata Roşie a lui Troţki şi frămîntată de discordiile interne - am avut prilejul să ascult o discuţie animată, un fel de disertaţie destul de puţin academică privind natura şi pericolele revoluţiilor între ministrul Angliei, Sir Horace Rumbold, şi Monseniorul Ratti, actualul Papa Pius al Xl-lea, care era atunci Nunţiu Apostolic la Varşovia. O rară ocazie, aceea de a asculta un viitor Papă susţinînd părerile lui Troţki în legătură cu problema revoluţionară modernă, în contradictoriu cu ministrul englez şi în faţa reprezentanţilor diplomatici ai principalelor naţiuni din lume. Sir Horace Rumbold declara că dezordinea ajunsese în întreaga Polonie la un punct extrem, că din această dezordine se va naşte în mod inevitabil, de la o zi la alta, o revoluţie şi că, prin urmare, Corpul Diplomatic trebuie să părăsească numaidecît Varşovia şi să se refugieze la Poznan. Monseniorul Ratti i-a răspuns că dezordinea era într-adevăr foarte mare în toată ţara, dar că revoluţia nu este niciodată consecinţa obligatorie a dezordinii şi că, din acest motiv, el considera o eroare părăsirea Capitalei, cu atît mai mult cu cît transferarea Corpului Diplomatic la Poznan ar fi fost interpretată ca o lipsă de încredere în armata poloneză. Şi încheia spunînd că el nu va părăsi Varşovia. Într-o ţară civilizată, în care organizarea statului este solidă, replica ministrul Angliei, pericolul unei revoluţii nu există, deoarece revoluţiile se nasc numai din dezordine. Monseniorul Ratti, care apăra fără să-şi dea seama părerile lui Troţki, insista afirmînd că revoluţia este la fel de posibilă într-o ţară civilizată, solid organizată şi *police* ca Anglia, pe cît este de posibilă într-o ţară abandonată în mîinile anarhiei, cum era Polonia în acel moment, subminată de luptele dintre facţiunile politice şi invadată de o armată inamică. „Oh, niciodată!", a exclamat Sir Horace Rumbold, părînd îndurerat şi scandalizat de acea calomnie privind

posibilitatea unei revoluţii în Anglia, la fel cum fusese Regina Victoria cînd Lordul Melbourne îi dezvăluise pentru prima dată posibilitatea schimbării conducerii. Asupra situaţiei în care se afla Polonia în vara anului 1920 ar fi util să insistăm mai mult pentru a arăta că împrejurările favorabile unei lovituri de stat nu depind de condiţiile generale ale ţării şi nu sunt în mod obligatoriu de natură politică sau socială. Se va vedea că în Polonia nu lipseau, în acel moment, nici oamenii, nici ocaziile; toate circumstanţele pe care Sir Horace Rumbold le socotea favorabile erau aparent de partea catilinarilor. Din ce motiv atunci nu a avut loc la Varşovia nici o tentativă revoluţionară? Chiar şi Lenin se înşelase în legătură cu situaţia Poloniei. Este interesant de observat că Pius al Xl-lea, actualul Papă, avea pe atunci – şi are probabil şi azi - idei mai clare şi mai moderne decît Lenin în ceea ce priveşte natura revoluţiilor. Atitudinea lui Pius al Xl-lea faţă de catilinarii Europei poate fi fără îndoială mai bine înţeleasă de Troţki, adică de unul dintre principalii creatori ai tehnicii moderne a loviturii de stat, decît de Charles Maurras, de Daudet ori de toţi cei care consideră problema revoluţionară drept o problemă de natură exclusiv politică sau socială.

II

Primele consideraţii referitoare la arta cuceririi şi aparării statului modern, deci la tehnica loviturii de stat, mi-au fost sugerate de observarea unor evenimente la care s-a întîmplat să fiu martor şi, parţial, participant, în vara anului 1920, în Polonia.

După cîteva luni petrecute la Consiliul Suprem de Război de la Versailles, am fost numit, în octombrie 1919, ataşat diplomatic pe lîngă Legaţia italiană din Varşovia. Am avut astfel, de mai multe ori, ocazia de a mă apropia de Pilsudski şi am ajuns să mă conving că era un om care se lăsa condus mai mult de fantezie şi de pasiune decît de logică, mai mult înfumurat decît ambiţios şi în fond mai mult plin de voinţă decît de inteligenţă; el

însuşi se complăcea în a se autodefini nebun şi încăpăţînat ca toţi polonezii din Lituania.

Istoria vieţii lui Pilsudski n-ar putea cîştiga simpatia lui Plutarh sau a lui Machiavelli; personalitatea sa de revoluţionar mi se părea mult mai puţin interesantă decît cea a marilor conservatori de tipul unor Wilson[1], Clemenceau[2] , Lloyd George[3], Foch[4] de care am reuşit să mă apropii şi să-i obser la Conferinţa de Pace. Ca revoluţionar, Pilsudski mi se părea inferior chiar lui Stamboliski[5], care îmi lăsase impresia unui om total lipsit de simţ moral, cel mai cinic şi în acelaşi timp cel mai înflăcărat catilinar care îndrăznise în Europa anului 1919 să vorbească despre pacea şi dreptatea popoarelor.

Cînd m-am aflat pentru prima dată în faţa lui Pilsudski, în reşedinţa lui de la Belvedere, în Varşovia, am rămas stupefiat de înfăţişarea şi de manierele sale. Simţeai în el catilinarul burghez, preocupat de conceperea şi de realizarea celor mai îndrăzneţe proiecte în limitele moralei civice şi istorice a timpului şi a naţiunii sale, respectînd o legalitate pe care dorea din inimă să o încalce, fără însă să rişte să se pună în afara legii. Într-adevăr, în întreaga sa acţiune pentru cucerirea puterii, culminînd cu lovitura de stat din 1926, Pilsudski s-a lăsat călăuzit de maxima urmată de Maria Tereza în politica ei faţă de Polonia: „Să acţionezi în maniera prusacă, menţinînd aparenţele onestităţii."

---

[1] *Sir Henry Hughes Wilson (1864-1922), şef al Statului-Major al Imperiului Britanic (1918-1922), a fost iniţiatorul cooperării militare franco-britanice în timpul primului.război mondial (n. tr.).*

[2] *Georges Clemenceau (1841-1929), om politic francez, preşedinte al Consiliului de Miniştri (1917), s-a consacrat primului război mondial încheind Tratatul de la Versailles (n. tr.).*

[3] *David Lloyd George (1863-1945), om politic britanic, şef al guvernului între 1916-1922. A jucat un rol determinant la tratativele de pace de la Versailles (n. tr.).*

[4] *Ferdinand Foch (1851-1929), mareşal al Franţei. S-a distins în luptele din primul război mondial, preluînd în 1918 comanda trupelor aliate şi obţinînd victoria (n. tr.)*

[5] *Alexandăr Stamboliski (1879-1923), om politic bulgar, prim-ministru între 1919-1920 şi 1920-1923 (n. tr.).*

Nu trebuie să ne mire faptul că Pilsudski a adoptat maxima Mariei Tereza şi că s-a îngrijit pînă în ultimul moment, cînd era deja prea tîrziu, să menţină
aparenţele legalităţii. Această preocupare constantă, comună multor revoluţionari, îi trădează incapacitatea, cum s-a văzut în 1926, de a concepe şi realiza o lovitură de stat potrivit regulilor unei arte ce nu este doar o artă politică. Fiecare artă are tehnica ei. Nu toţi marii revoluţionari au dovedit că sunt la curent cu tehnica loviturii de stat. Catilina, Cromwell, Robespierre, Napoleon, pentru a-i aminti doar pe cîţiva dintre cei mai mari, şi însuşi Lenin au demonstrat că ştiu totul despre această artă, exceptînd tehnica ei. Napoleon din 18 Brumar nu
este departe de generalul Boulanger[1] dar îl are, în schimb, alături pe Lucien Bonaparte[2].

În toamna aceea tîrzie a anului 1919, Pilsudski apărea, în ochii întregului popor polonez, drept singurul om în stare să ţină în mînă destinul Republicii. El era atunci şeful statului, însă mai mult de formă decît în esenţă. Chiar şi forma era imperfectă, întrucît, aşteptînd Constituţia ce trebuia elaborată
de Dieta aleasă în luna ianuarie a aceluiaşi an, puterea conferită lui Pilsudski era doar provizorie. Jocul partidelor politice şi al ambiţiilor personale limita serios autoritatea şefului de stat. în faţa Dietei Constitutive, Pilsudski se afla în aceeaşi postură în care se afla Cromwell în faţa Parlamentului în 3 septembrie 1654.

Opinia publică aştepta în zadar ca el să dizolve Dieta şi să preia responsabilitatea întregii puteri. Dictatorul acela brutal şi burghez, rebel, dar în acelaşi timp plin de respect pentru legalitate şi dornic să pară imparţial în ochii poporului de rînd, generalul acela socialist, revoluţionar pînă la brîu, iar de la brîu în sus reacţionar, care nu reuşea să se decidă pentru războiul

---

[1] *Georges Boulanger (1837-1891), general şi om politic francez, ministru de Război (1886-1887).A grupat în jurul lui pe nemulţumiţi şi pe patrioţii „revanşarzi", proiectînd în 1889 o lovitură de stat la care a renunţat în ultimul moment .*

[2] *Lucien Bonaparte (1775-1840), prinţ de Canino. Fratele lui Napoleon Bonaparte (n. tr.).*

civil sau pentru războiul împotriva Rusiei sovietelor, care amenința cu cîte o lovitură de stat în fiecare săptămînă, dar care pînă una-alta se adîncea cu nerăbdare în legalitatea și legitimitatea unei Constituții aflate încă în pîntecele Dietei, Constituție cerută în zadar de popor, începea să stîrnească uimire și neliniște în rîndul opiniei publice. Nu numai socialiștii, dar și oamenii de dreapta se întrebau miraţi ce așteaptă Tezeul acela care răsucea între degete firul Ariadnei de aproape un an, fără a se hotărî să-i folosească – fie pentru a ieși din labirintul politic și financiar în care se rătăcise statul, fie pentru a strangula libertatea Republicii - și care de aproape un an își pierdea timpul făcîndu-i și pe alții să și-l piardă, în tihna din Belvedere, reședința de vară a regilor, folosindu-și viclenia pentru a dejuca intrigile lui Paderewski[1] , președintele Consili-ului, care, de la palatul regal, reședința de iarnă a regilor Poloniei, aflat în inima orașului, răspundea cu sunete de clavecin trîmbițelor lui Pilsudski.

Prestigiul șefului de stat, istovit de polemicile parlamentare și de uneltirile partidelor,scădea pe zi ce trece în ochii poporului, încrederea socialiștilor în vechiul lor tovarăș de conspiraţii și de exil era pusă la grea încercare din cauza inexplicabilei atitudini pasive adoptate de acesta în fața evenimentelor politicii externe și interne. Iar nobilimea care,
după insuccesul tentativei Prințului Sapieha[2], protagonistul eșuatei lovituri de stat din ianuarie 1919 împotriva lui Pilsudski, abandonase ideea cuceri puterii prin violență, revenise la iluziile ei ambițioase și se convingea treptat nu numai de faptul că de acum Pilsudski nu mai putea constitui un pericol pentru libertățile politice, dar și că acesta nici nu ar fi fost capabil să le apere împotriva unei tentative a partidelor de dreapta.

Pilsudski nu-i păstrase ranchiună Prințului Sapieha. Lituanian ca și el, dar mare domn, cu maniere galante și convingătoare, elegant pînă la ipocrizia optimistă, avînd acea

---

[1] *Ignacy Paderewski (1860-1941), compozitor, pianist și om politic polonez. A fost primul președinte al Consiliului Republicii Polone, în 1919 (n. tr.).*
[2] *Eustachy Kajetan Sapieha (1881 – 1963), om politic polonez, ministru al afacerilor , deținut la Liubianka (1939-1941).*

eleganţă engleză dezinvoltă şi dispreţuitoare pe care străinii educaţi în Anglia o adoptă ca pe o a doua natură, Prinţul Sapieha nu era omul care să trezească suspiciunea şi gelozia lui Pilsudski. Prinţul era un diletant, iar tentativa sa fusese prea empirică pentru a reuşi. Pilsudski, om prudent dar şi răzvrătit, împingînd dispreţul său pentru aristocraţia poloneză pînă la indiferenţă, se răzbună pe Sapieha numindu-l ambasador la Londra. Iată un Sulla educat la Cambridge, care se întorcea în Anglia să-şi desăvîrşească studiile.

Dar partidele de dreapta, îngrijorate de pericolul pe care-l reprezenta dezordinea parlamentară pentru sănătatea Republicii şi pentru interesele marilor proprietari de pămînt, nu erau singurele partide în sînul cărora se maturiza încet-încet ideea de a prelua puterea prin violenţă.

Generalul Jozef Haller[1] ,care,la sfîrşitul războiului după ce luptase cu succes pe frontul francez,se întorsese în Polonia în fruntea armatei sale de voluntari credincioşi, stătea în umbră, într-o atitudine ostilă lui Pilsudski şi se pregătea în linişte pentru succesiune. Şeful Misiunii Militare Engleze, generalul Carton de Wiart, despre care polonezii spuneau că seamănă cu Nelson[2] deoarece îşi pierduse în bătălie un ochi şi un braţ, zîmbind că Pilsudski ar fi trebuit să se ferească de Haller fiindcă era şchiop ca Talleyrand[3] .

Între timp, situaţia internă se înrăutăţea de la o zi la alta. După căderea lui Paderewski, lupta partidelor a devenit mai aprinsă, iar noul preşedinte al Consiliului, Skulski, nu părea omul cel mai potrivit pentru a face faţă dezordinii politice şi adminis-

---

[1] *Jozef Haller (1873-1960), general polonez, comandant al forţelor armate poloneze care au luptat în Franţa în 1918, apoi comandant al trupelor care au luptat împotriva sovieticilor în 1920 (n. tr.).*

[2] *Horatio Nelson (1758-1805), viconte, duce de Bronte, amiral britanic, participant la războaiele napoleoniene. S-a remarcat în bătăliile de la Abukir şi de la Trafalgar (n. tr.).*

[3] *Charles Maurice de Talleyrand-Perigord (1754-1838), om politic francez, ministru de Externe în timpul Directoratului, Consulatului şi Imperiului, rămas celebru prin abilitatea politică şi diplomatică şi prin lipsa de scrupule (n. tr.).*

trative, pretenţiilor diferitelor facţiuni şi evenimentelor ce se pregăteau în secret. Spre sfîrşitul lui martie, într-un consiliu de război ţinut la Varşovia, generalul Haller s-a opus categoric planurilor militare ale lui Pilsudski, iar atunci cînd s-a decis cucerirea Kievului s-a dat la o parte cu o prudenţă ce părea prea dispreţuitoare pentru a putea fi justificată doar de consideraţii strategice.

La 26 aprilie 1920, armata poloneză spărgea frontiera Ucrainei, iar în ziua de 8 mai, intra în Kiev. Victoriile obţinute atît de uşor de Pilsudski au stîrnit în întreaga Polonie un entuziasm imens. La 18 mai, mulţimea din Varşovia l-a întîmpinat glorios pe cuceritorul Kievului, pe care cei mai naivi şi mai fanatici dintre partizanii săi îl comparau, plini de candoare, cu învingătorul de la Marengo[1] . Dar, la începutul lunii iunie, armata bolşevică, condusă de Troţki, prelua ofensiva, iar în ziua de 10 iunie, calaveria roşie a lui Budionîi[2] cucerea Kievul.

Auzind această ştire neaşteptată, teama şi dezordinea a întărîtat furia partidelor şi pretenţiile ambiţioşilor. Preşedintele Consiliului, Skulski, a lăsat puterea în mîinile lui Grabski, iar ministrul de Externe, Patck, a fost înlocuit de Prinţul Sapieha, ambasadorul de la Londra, bătrînul Sulla care se întorcea îndulcit de experienţa liberalismului englez. Întregul popor s-a ridicat cu armele în mîini împotriva drapelelor roşii ale invada-torilor. Pînă şi generalul Haller, adversarul lui Pilsudski, a sărit cu voluntarii săi în ajutorul rivalului umilit. Dar zarva provocată de cearta facţiunilor acoperea nechezatul cailor lui Budionîi.

La începutul lunii august, armata lui Troţki ajunsese la porţile Varşoviei. Grupuri de soldaţi scăpaţi teferi din lupte, de

---

[1] *Localitate în nordul Italiei (Piemonte). Aici, în timpul campaniei din Italia, armata franceză comandată de Napoleon I a repurtat o mare victorie asupra celei austriece (14 iunie 1800), impunînd Austriei Tratatul de la Luneville (1801) (n.tr.).*

[2] *Semion Mihailovici Budionîi (1883-1973), mareşal al Uniunii Sovietice. A comandat Armata I a cavaleriei, cu rol important în zdrobirea armatelor contrarevoluţionare ale lui Denikin, a armatei lui Vranghel şi a panilor poloni (n. tr.).*

refugiaţi din regiunile de est, de ţărani fugind din faţa invadatorilor rătăceau prin oraş în mijlocul unei mulţimi neliniştite şi tăcute ce se aduna în fiecare zi în pieţe şi pe străzi în aştepta-rea unor veşti. Vuietul bătăliilor se apropia. Cabinetul Grabski căzuse după o existenţă scurtă, de cîteva zile, iar noul preşedinte al Consiliului, Witos, neagreat de partidele de dreapta, se chinuia în zadar să impună un armistiţiu în lupta facţiunilor şi să organizeze rezistenţa civilă. În cartierele muncitoreşti şi în cartierul Nalewki, ghetoul Varşoviei, unde trei sute de mii de evrei îşi ciuleau urechile ca să audă vuietul luptelor, fermenta deja dorinţa revoltei. Pe coridoarele Dietei, în anticamerele ministerelor, în birourile băncilor şi ale ziarelor, în cafenele, în cazărmi circulau zvonurile cele mai ciudate. Se vorbea despre o posibilă intervenţie a trupelor germane solicitată la Berlin de către noul preşedinte al Consiliului, Witos, pentru a stăvili ofensiva bolşevică; şi s-a văzut mai tîrziu, din interpelarea adresată Dietei de către deputatul Glombinski, că tratativele cu Germania fuseseră iniţiate de Witos cu acordul lui Pilsudski. Se făcea legătura între sosirea generalului Weygand[1] şi tratative, fiind considerată în egală măsură o trădare a lui Witos şi o condamnare pentru Pilsudski; partidele de dreapta, credincioase politicii franceze, profitau de acest fapt pentru a-l acuza pe şeful statului de duplicitate, de prostie, precum şi pentru a cere un guvern puternic, capabil să înfrunte pericolele situaţiei interne, să protejeze Republica şi armata. Witos însuşi, incapabil să domolească tumultul facţiunilor, agrava conflictul aruncînd vina pentru dezmembrarea statului pe seama partidelor de dreapta şi de stînga.

Dacă inamicul se afla la porţile oraşului, foamea şi revolta făceau deja victime în interiorul Varşoviei. Cortegii ale mulţimii întărîtate parcurgeau străzile periferiilor şi începeau deja să apară pe trotuarele bulevardului Krakowskie Przedmiescie, în faţa marilor hoteluri, în faţa băncilor şi a clădirilor aristocratice -

[1] *Maxime Weygand (1867-1965), general francez. Şef al Statului-Major al mareşalului Foch, a sprijinit rezistenţa polonă împotriva Aripatei Roşii, în timpul războiului dintre Polonia şi Rusia sovietică din 1920 (n. tr.).*

gloate taciturne de dezertori, cu ochii stinşi pe feţele slabe şi palide.

La 6 august, Nunţiul Apostolic, decanul Corpului Diplomatic, Monseniorul Ratti, actualul Pontif Pius al Xl-lea, însoţit de miniştrii Angliei, Italiei şi Romîniei, se ducea la preşedintele Consiliului, Witos, spre a-i cere să desemneze, încă de pe atunci, oraşul în care se va transfera Guvernul, în cazul unei invazii a Capitalei. Acest pas dificil fusese hotărît cu o zi înainte, în cadrul unei reuniuni pe care Corpul Diplomatic o ţinuse la sediul Nunţiului Apostolic. Cea mai mare parte a reprezentanţilor străini urmînd exemplul ministrului Angliei, Sir Horace Rumbold, şi al ministrului Germaniei, contele Oberndorff, se pronunţaseră pentru transferarea urgentă a Corpului Diplomatic într-un oraş mai sigur, Poznan sau Czestochowa. Sir Horace Rumbold avansase chiar propune-rea de a impune Guvernului polonez alegerea oraşului Poznan drept capitală provizorie, unde, între timp, urma să se transfere Ministerul de Externe, împreună cu reprezentanţii străini. Singurii care au susţinut necesitatea rămînerii la Varşovia pînă la sfîrşit au fost Nunţiul Apostolic, Monseniorul Ratti, şi ministrul Italiei, Tommasini. Atitudinea lor a stîrnit critici violente în cadrul reuniunii, iar Guvernul polonez a socotit-o ostilă, suspectînd faptul că Nunţiul Apostolic şi ministrul Italiei îşi propuseseră să nu părăsească Varşovia cu speranţa secretă de a nu mai putea pleca în ultimul moment şi de a fi obligaţi să rămînă în timpul ocupaţiei bolşevice. Se spunea că Nunţiul Apostolic ar fi avut astfel posibilitatea de a stabili, prin mijlocirea sa, un contact între Vatican şi Guvernul Sovietelor, în vederea discutării unor probleme religioase ce interesau Biserica, mereu atentă la evenimentele din Rusia, mai pregătită ca oricînd să profite de această ocazie favorabilă pentru a-şi extinde influenţa în Europa de Est. Era evident că scopul urmărit de Sfîntul Scaun era acela de a profita de criza profundă pe care o traversa Biserica ortodoxă în urma revoluţiei bolşevice şi aceasta nu numai din cauza numirii Părintelui Genocchi ca Inspector Apostolic în Ucraina, ci şi din cauza atitudinii Monseniorului Ratti faţă de Mitropolitul uniat din Leopoli, Monseniorul Andrea

Szeptycki, neagreat de polonezi. Biserica greco-catolică a Galiţiei de Est a fost, într-adevăr, considerată întotdeauna de Sfîntul Scaun o punte firească pentru cucerirea catolică a Rusiei. Ministrul Italiei, Tommasini, era suspectat că îndeplineşte instrucţiunile precise ale ministrului de Externe, contele Sforza, instrucţiuni justificate de consideraţii de politică internă, precum şi de dorinţa de a ajunge, într-un fel sau altul, la stabilirea relaţiilor cu Guvernul Sovietelor pentru a satisface pretenţiile socialiştilor italieni. Dacă bolşevicii vor ocupa Varşovia, prezenţa în capitala Poloniei a ministrului Tommasini îi va oferi contelui Sforza o ocazie comodă de a intra în relaţii diplomatice cu Guvernul de la Moscova.

Pasul făcut de Monseniorul Ratti, decanul Corpului Diplomatic, a fost întîmpinat cu multă răceală de preşedintele Consiliului, Witos. S-a stabilit totuşi că Guvernul polonez se va transfera, în caz de pericol, la Poznan şi că, la momentul potrivit, va lua măsuri pentru a-i transporta în siguranţă pe reprezentanţii străini în capitala provizorie. Două zile mai tîrziu, la 8 august, o mare parte a funcţionarilor de legaţie părăseau Varşovia.

Avangărzile armatei bolşevice erau deja la porţile oraşului; în cartierele muncitoreşti răsunau primele focuri de armă. Sosise momentul tentativei loviturii de stat.

III

Aspectul Varşoviei în acele zile era aspectul unui oraş resemnat la ideea că va fi jefuit. Zăpuşeala lunii august înăbuşea vocile şi zgomotele, o linişte profundă plutea peste mulţimea strînsă pe străzi. Din cînd în cînd, şiruri interminabile de tramvaie pline cu răniţi îşi făceau loc prin mulţime. Răniţii

blestemau, agitîndu-şi capetele şi mîinile la geamuri; un murmur lung se propaga de la un trotuar la altul, de la o stradă la alta. Treceau, înconjuraţi de ulanii din escortă, grupuri de prizonieri bolşevici în zdrenţe, cu steaua roşie pe piept, şchiopătînd, aduşi de spate, printre copitele cailor. La trecerea prizonierilor, gloata se retrăgea, făcînd loc în tăcere, iar după trecerea lor se regrupa, compactă. Izbucneau ici şi colo agitaţii, sufocate imediat de înghesuială. Deasupra mării de capete se zăreau, din loc în loc, cruci mari din lemn, purtate de soldaţi slabi, cu ochii arşi de febră; gloata se mişca lent, un fluviu viu se forma ondulîndu-se în mijlocul străzii, se alinia în spatele crucilor, se oprea, se dădea înapoi, se pierdea în pîraie tumultuoase. La capătul podurilor de pe Vistula, o mulţime gălăgioasă şi neliniştită ciulea urechile la bubuitul tunurilor din depărtare; nori compacţi, cu marginile tivite de auriul razelor de soare şi de pulbere, închideau orizontul ce vibra vuind de parcă era străbătut de o escadrilă de avioane. Gara Centrală era asediată zi şi noapte de cete flămînde de dezertori, de refugiaţi, de fugari de toate rasele şi de toate condiţiile sociale.

Doar evreii păreau că se află în largul lor în tumultul acelor zile. Cartierul Nalewki, ghetoul din Varşovia, se afla în sărbătoare. Ura împotriva polonezilor care îi persecutau pe fiii Israelului, setea de răzbunare, bucuria de a asista la măreaţa decădere a Poloniei catolice şi intolerante, şi le manifestau prin acte de curaj şi violenţă neobişnuite pentru evreii din Nalewki, tăcuţi şi pasivi din prudenţă şi prin tradiţie. Evreii deveneau rebeli: semn rău pentru polonezi.

Ştirea că fugarii veneau din teritoriile cotropite alimenta spiritul de revoltă; în fiecare oraş, în fiecare sat cucerit, bolşevicii se grăbeau să instaleze un Soviet compus din evreii din partea locului. Din persecutaţi, evreii deveneau persecutori.

Fructul libertăţii, al răzbunării şi al puterii avea un gust prea dulce pentru ca plebea sărmană din Nalewki să nu rîvnească să-şi înfigă dinţii. Armata Roşie, care se afla deja la cîteva mile de Varşovia, avea un aliat firesc în numeroasa populaţie evreiască din oraş, ce-şi sporea în fiecare zi numărul şi cîştiga curaj. În

primele zile ale lunii august, evreii din Varşovia numărau jumătate de milion.

M-am întrebat de multe ori, în acele zile, ce anume oprea masa aceea enormă de rebeli, înflăcărată de ură fanatică şi avidă de libertate, să încerce o insurecţie. Orice acţiune-surpriză ar fi reuşit.

Statul se afla în descompunere, Guvernul în agonie, armata împrăştiată; o mare parte a teritoriului naţional era cotropit, Capitala era pradă dezordinii şi în pragul asediului; o mie de oameni hotărîţi şi gata la orice ar fi fost suficienţi pentru a lua în stăpînire oraşul fără vărsare de sînge. Dar experienţa acelor zile m-a convins. Catilina poate fi evreu, catilinarii însă, adică protagoniştii loviturii de stat, nu trebuie recrutaţi dintre fiii Israelului. În octombrie 1917, la Petrograd, Catilina insurecţiei bolşevice a fost evreul Troţki, şi nu rusul Lenin; dar executanţii, catilinarii, erau, în cea mai mare parte, ruşi - marinari, soldaţi şi muncitori. În 1927, Troţki, în lupta sa împotriva lui Stalin, a fost nevoit să înveţe pe propria lui piele cît poate fi de periculos să încerci o lovitură de stat încredinţînd execuţia acesteia unor elemente în majoritate evreieşti.

Aproape în fiecare zi, Corpul Diplomatic se reunea la sediul Nunţiului Apostolic pentru a discuta situaţia. Îl însoţeam deseori pe ministrul Italiei, Tommasini, care nu se arăta prea încîntat de atitudinea colegilor săi, toţi favorabili tezei susţinute de Sir Horace Rumbold şi de contele Obemdorff. Doar ministrul Franţei, M. de Panafieu, deşi socotea că situaţia era foarte critică, nu ascundea faptul că retragerea Corpului Diplomatic la Poznan ar fi părut o laşitate şi ar fi provocat indignarea opiniei publice; de aceea, el considera, în acord cu Monseniorul Ratti şi cu ministrul Italiei, că trebuie să se rămînă în Varşovia pînă la sfîrşit şi, prin urmare, sfatul lui Sir Horace Rumbold şi al contelui Obemdorff, cei doi partizani ai părăsirii neîntîrziate a Capitalei, nu trebuia urmat decît în cazul în care situaţia internă, agravîndu-se, ar fi putut compromite apărarea militară a oraşului.

Teza lui Hector de Panafieu[1] era, în realitate, mult mai aproape de aceea a miniştrilor Angliei şi Germaniei decît de teza Nunţiului Apostolic şi a ministrului Italiei. Acesta deoarece, în timp ce Monseniorul Ratti şi Tommasini - al căror proiect de a rămîne în Varşovia şi în timpul unei eventuale ocupaţii bolşevice era evident - manifestau un optimism deschis atît în ceea ce priveşte situaţia militară, cît şi în ceea ce priveşte situaţia internă, insistînd în a declara că nu exista nici un pericol în cazul în care Corpul Diplomatic şi-ar fi amînat pînă în ultimul moment plecarea la Poznan, de Panafieu judeca cu optimism doar situaţia militară. El nu-l putea învinui pe Weygand, întrucît apărarea oraşului fusese deja încredinţată unui general francez. Ministrul Franţei se arăta adeptul tezei lui Sir Horace Rumbold şi a contelui Obemdorff, nu din cauza îngrijorării de ordin militar, ci ţinînd cont numai de pericolele pe care le prezenta situaţia internă. Miniştrii Angliei şi Germaniei se temeau mai ales de căderea Varşoviei în mîinile armatei bolşevice; H. de Panafieu nu se putea teme, oficial, decît de o revoltă a evreilor sau a comuniştilor.

„Eu mă tem, spunea ministrul Franţei, de lovitura de cuţit dată pe la spate lui Pilsudski şi lui Weygand."

Nunţiul Apostolic, din cîte afirma Monseniorul secretarului său, nu credea în posibilitatea unei lovituri de stat. „Nunţiul, spunea zîmbind şeful Misiunii Militare Britanice, generalul Carton de Wiart, nu concepe că populaţia amărîtă din ghetourile şi periferiile Varşoviei poate îndrăzni să pună mîna pe putere. Dar Polonia nu este acelaşi lucru cu Biserica, în care doar Papii şi Cardinalii dau lovituri de stat."

Deşi nu i se părea că Guvernul, şefii armatei şi clasa conducătoare, adică cei răspunzători de ceea ce se petrecea, făceau tot ce le stă în putinţă pentru a evita alte pericole mult mai grave, Monseniorul Ratti era convins că orice tentativă de rebeliune ar fi dat greş. Argumentele lui H. de Panafieu erau totuşi prea serioase pentru a nu trezi pînă la urmă o oarecare

[1] *Hector André de Panafieu , diplomat francez ambasador în Bulgaria (1919-1916) şi*

îngrijorare în sufletul Nunţiului. De aceea, nu m-a mirat vizita pe care Monseniorul Pellegrinetti i-a făcut-o, într-o dimineaţă, ministrului Tommasini, spre a-i cere să se asigure că Guvernul a luat toate măsurile necesare pentru a înfrunta o eventuală tentativă de revoltă. Ministrul Tommasini a trimis imediat să-l cheme pe consulul Paolo Brenna, i-a expus îngrijorarea Nunţiului şi l-a rugat, în prezenţa Monseniorului Pellegrinetti, să se informeze exact asupra situaţiei interne, asupra măsurilor de precauţie adoptate de Guvern pentru a pune capăt dezordinii şi pentru a reprima o posibilă răscoală. Ştirile pe care generalul Romei, şeful Misiunii Militare Italiene, i le confirmase cu puţin timp înainte, privind înaintarea neîntreruptă a ofensivei bolşevice, nu-i lăsau nici o îndoială în ceea ce privea soarta Varşoviei. Era 12 august; în timpul nopţii, armata lui Troţki ajunsese la circa douăzeci de mile de oraş. „Dacă trupele poloneze mai rezistă cîteva zile, a adăugat ministrul, manevra generalului Weygand poate reuşi. Dar nu trebuie să ne facem prea multe iluzii." I-a spus apoi consulului că ar trebui să se ducă în cartierele muncitoreşti şi în cartierul Nalewki, unde existau temeri că pot izbucni dezordini, să se convingă personal dacă plutea în aer miros de praf de puşcă, să vadă cu ochii Iui, în punctele cele mai vulnerabile ale oraşului, dacă măsurile luate erau suficiente pentru a-i proteja pe Weygand şi pe Pilsudski şi pentru a garanta securitatea Guvernului în cazul unei eventuale acţiuni-surpriză. „Ar fi bine, conchise el, să nu mergeţi singur" şi-l sfătui pe consulul Brenna să ne ia pe căpitanul Rollin, ataşat al Legaţiei Franceze, şi pe mine, ca însoţitori.

Căpitanul Rollin, ofiţer de cavalerie, era, alături de maiorul Charles de Gaulle, unul dintre cei mai serioşi şi mai culţi colaboratori ai lui H. de Panafieu şi ai generalului Henris, şeful Misiunii Militare Franceze. El frecventa cu asiduitate Legaţia Italiei şi îl lega de ministrul Tommasini o vie simpatie şi o prietenie afectuoasă. L-am întîlnit, mai tîrziu, la Roma, în 1921 şi în 1922, în timpul revoluţiei fasciste: era pe atunci ataşat al Ambasadei Franţei la Palatul Farnese şi se arăta un admirator al tacticii adoptate de Mussolini pentru cucerirea statului. De cînd

armata bolşevică se apropiase de Varşovia, mergeam cu el, aproape în fiecare zi, pînă la avanposturile poloneze, pentru a urmări de aproape mersul bătăliei. Dar în afară de cazacii roşii, cavaleri straşnici, demni de cele mai glorioase drapele, soldaţii bolşevici nu păreau foarte periculoşi: înaintau la atac cu paşi lenţi, împrăştiaţi şi şovăitori. Aveau înfăţişarea unor oameni înfometaţi si prost îmbrăcaţi, împinşi înainte de foame şi de spaimă, îndelungata mea experienţă de luptă pe frontul francez şi pe cel italian mă împiedica să înţeleg de ce se retrăgeau polonezii din faţa unor astfel de soldaţi.

Căpitanul Rollin era de părere că Guvernul polonez nu cunoştea nici măcar elementele fundamentale ale artei de a apăra un stat modern. Acelaşi lucru, deşi în alt sens, se putea spune şi despre Pilsudski. Soldaţii polonezi aveau faimă de soldaţi valoroşi. Dar valoarea soldaţilor nu serveşte la nimic atunci cînd conducătorii nesocotesc faptul că arta de a şti să te aperi constă în cunoaşterea propriilor puncte vulnerabile. Măsurile de precauţie adoptate de Guvern pentru a face faţă unei eventuale tentative de rebeliune erau cea mai bună dovadă a faptului că acesta nu ştia care sunt punctele slabe ale unui stat modern.

Tehnica loviturii de stat a făcut progrese remarcabile de la Sulla încoace; şi, prin urmare, este evident că măsurile adoptate de Kerenski pentru a-l împiedica pe Lenin să preia puterea ar fi trebuit să fie, în mod logic, mult diferite de cele luate de Cicero pentru a apăra Republica de revolta lui Catilina. Ceea ce odinioară era o problemă a poliţiei, a devenit azi o problemă a tehnicii. În martie 1920, la Berlin, în timpul loviturii de stat a lui Kapp, s-a văzut ce diferenţă mare există între criteriul poliţienesc şi cel tehnic.

Guvernul polonez a reacţionat precum Kerenski: a urmat exemplul lui Cicero. Dar arta cuceririi şi apărării statului s-a modificat în decursul secolelor, pe măsură ce s-a modificat natura statului. Dacă au fost suficiente cîteva măsuri poliţieneşti pentru a dejuca planul de rebeliune al lui Catilina, aceleaşi măsuri nu puteau avea nici un efect împotriva lui Lenin. Greşeala lui Kerenski a fost aceea de a încerca să apere punctele

vulnerabile ale unui oraş modern cu centralele lui electrice, cu băncile, gările, centralele telefonice şi telegra-fice, cu tipografiile lui - cu aceleaşi sisteme folosite de Cicero pentru a apăra Roma timpurilor sale, ale cărei puncte vulnerabile erau Forul şi Suburra[1].

În martie 1920, von Kapp a uitat că, la Berlin, pe lîngă Reichstag[2] şi ministerele de pe Wilhelmstrasse, existau centralele electrice, gările, emiţătoarele şi receptoarele radiotelegrafice, fabricile. Comuniştii au profitat de greşeala lui şi au paralizat activitatea în Berlin, constrîngînd Guvernul provizoriu să capituleze şi preluînd puterea printr-o lovitură de forţă, avînd la bază criteriile poliţiei militare.

În noaptea de 2 decembrie, Ludovic Napoleon[3] a dat semnalul începerii loviturii sale de stat prin ocuparea tipografiilor şi a clopotniţelor. Dar în Polonia, nimeni nu ţine seama de experienţele sale proprii şi cu atît mai puţin de ale altora. Polonezii se cred pionierii multor fapte din istoria lor, nutrind convingerea că nici un eveniment din viaţa lor naţională nu are egal în viaţa altor popoare şi că are loc pentru prima dată în ţara lor.

Măsurile de precauţie luate de Guvernul Witos se limitau la cele de ordin poliţienesc obişnuite. Podurile de pe Vistula, podurile feroviare şi podul Praha erau păzite doar de două patrule de soldaţi, postate la cele două capete. Centrala electrică era lipsită de supraveghere: nici urmă de pază sau de protecţie. Directorul acesteia ne-a spus că primise un telefon de la Comandamentul Militar al oraşului, cu cîteva ore mai devreme, comunicîndu-i-se că va fi considerat direct responsabil pentru

[1] *Cartier al săracilor în Roma antică (n. tr.).*

[2] *Dietă a Sfîntului Imperiu romano-german pînă în 1806; Parlamentul Imperiului German, cu sediul Ia Berlin (1867-1945) (n. tr.).*

[3] *Charles Louis Napoleon Bonaparte (1808-1873), al treilea fiu al lui Ludovic Bonaparte şi al lui Hortense de Beauharnais. Devine preşedinte al Republicii Franceze în 1848. La 2 decembrie 1851, dizolvă Adunarea Naţională şi reprimă răscoala care începuse la Paris (n. tr.).*

orice act de sabotaj al instalaţiilor şi pentru orice întrerupere a curentului electric. Fortăreaţa, aflată la marginea Varşoviei, dincolo de cartierul Nalewki, era plină de ulani şi de caii acestora: ne-au lăsat să intrăm şi să ieşim fără ca santinelele să ne ceară permisul de liberă trecere. Şi aceasta în condiţiile în care în fortăreaţă se afla un depozit de arme şi muniţii. În gară, dezordinea era indescriptibilă: cete de
fugari luau cu asalt trenurile, o mulţime agitată vocifera înghesuită pe peroane şi pe şine, grupuri de soldaţi beţi, întinşi pe jos, erau adînciţi în somn „*Sonno vinoque sepultus"*[1], observă căpitanul Rollin care ştia latina. Zece oameni înarmaţi cu grenade ar fi fost de ajuns pentru o lovitură. Sediul Statului-Major al Armatei, situat în piaţa principală a Varşoviei, lîngă Biserica rusă, astăzi dărîmată, era păzit de santinelele obişnuite.Un du-te-vino de ofiţeri şi de ştafete, plini de praf pînă în vîrful capului, bloca intrarea şi holul clădirii.
În debandada care domnea, am intrat, am urcat scările, am străbătut un coridor şi am traversat o cameră cu pereţii acoperiţi cu hărţi topografice; un ofiţer, aşezat la o masă într-un colţ, îşi ridică privirea şi ne salută cu un aer plictisit. După ce am străbătut un alt coridor, unde cîţiva ofiţeri înnegriţi de praf aşteptau în picioare în faţa unei uşi întredeschise, am coborît în hol. Trecînd din nou prin faţa celor două santinele ca să ieşim în piaţă, căpitanul Rollin îmi zîmbi semnificativ. Palatul Poştei era păzit de un pichet de soldaţi, sub comanda unui locotenent. Ofiţerul ne-a explicat că avea sarcina, în eventualitatea unei revolte, de a bloca accesul mulţimii în Palat. I-am atras atenţia că un pichet de soldaţi, aliniaţi în faţa
clădirii, ar fi reuşit în mod sigur să respingă fără efort o mulţime răsculată, dar nu ar fi izbutit să împiedice acţiunea armată a unui grup de zece oameni hotărîţi şi organizaţi. Locotenentul zîmbi şi, cuprinzînd cu un gest mulţimea care intra şi ieşea liniştită, a răspuns că probabil cei zece oameni se infiltraseră deja în Palat, rînd pe rînd, sau erau pe punctul

[1] *Sunt cufundaţi în somnul beţiei(n.tr.).*

să intre chiar în acel moment, pe sub ochii noştri.
„Eu mă aflu aici pentru a reprima o răscoală, conchise ofiţerul, şi nu pentru a împiedica o acţiune armată."
Grupuri de soldaţi staţionau în faţa ministerelor, privind curioşi vînzoleala publicului şi a funcţionarilor. Sediul Dietei era înconjurat de jandarmi şi de ulani călări; deputaţii intrau şi ieşeau în grupuri, discutînd între ei, cu voce joasă. În hol, ne-am ciocnit cu mareşalul Dietei, Trompczynski, obez şi îngrijorat, care ne-a salutat cu un aer distrat; era înconjurat de un grupuleţ de deputaţi din regiunea Poznan, distanţi şi atenţi. Trompczynski, originar din Poznan şi cu orientare de dreapta, se opunea deschis politicii lui Pilsudski, iar în acele zile se vorbea mult despre manevrele lui secrete avînd drept scop răsturnarea Guvernului Witos. În aceeaşi seară, la Clubul Vînătorilor, mareşalul Dietei îi spunea lui Cavendish Bentink, secretarul Legaţiei Angliei: „Pilsudski nu ştie să apere Polonia, iar Witos nu ştie să apere Republica."
Republica, pentru Trompczynski, însemna Dieta. Ca toţi oamenii graşi, Trompczynski nu se simţea suficient protejat.

Întreaga zi am străbătut oraşul în lung şi în lat, ajungînd pînă la marginea celor mai îndepărtate cartiere. În jur de zece seara, trecînd prin faţa Hotelului Savoy, căpitanul Rollin auzi pe cineva strigîndu-l. Generalul Bulah Balahovici ne făcea semn, din pragul hotelului, să intrăm; partizan al lui Pilsudski, dar *partizan* în sensul pe care îl avea acest cuvînt în Rusia şi în Polonia, generalul rus Balahovici era comandantul faimoa-selor trupe de cazaci negri care, aflaţi în solda Poloniei, luptau împotriva cazacilor roşii ai lui Budionîi. General cu înfăţişare de bandit, soldat valoros, obişnuit cu toate capcanele luptei de *partizani,* curajos şi lipsit de scrupule, Bulah Balahovici era un pion în jocul lui Pilsudski, care se folosea de el şi de hatmanul Petliura pentru a menţine vie, în Rusia Albă şi în Ucraina, flacăra revoltei împotriva bolşevicilor şi împotriva lui Denikin. Generalul îşi stabilise cartierul general la Hotelul Savoy, unde îşi făcea apariţia din cînd în cînd, în trecere, pentru a supraveghea între două bătălii situaţia politică; o criză a Guvernului Witos ar fi avut

pentru el atît consecinţe negative, cît şi pozitive. Ţinea sub observaţie evenimentele interne, mai mult decît pe cazacii lui Budionîi. Polonezii nu aveau încredere în el şi chiar Pilsudski îl folosea cu extremă prudenţă, aşa cum te foloseşti de un aliat periculos.

Balahovici începu imediat să vorbească despre situaţia Poloniei, neascunzînd faptul că, după părerea lui, doar o lovitură de stat a partidelor de dreapta ar fi putut salva Varşovia de inamic şi Polonia de la ruină. „Witos este incapabil să facă faţă evenimentelor, conchise el, şi să apere ariergarda armatei lui Pilsudski. Dacă nu se decide nimeni să preia puterea pentru a pune capăt dezordinii, pentru a organiza rezistenţa civilă şi pentru a apăra Republica de pericolele ce o ameninţă, peste o zi, două, vom asista la o lovitură de stat comunistă." Căpitanul Rollin socotea că era deja prea tîrziu să se mai poată preveni o tentativă a comuniştilor şi că partidele de dreapta nu aveau oameni capabili să-şi asume o responsabilitate atît de gravă. Lui Balahovici i se părea că, în situaţia în care se afla Polonia, responsabilitatea unei lovituri de stat nu era atît de gravă cum credea Rollin, fiind vorba de salvarea Republicii; în ceea ce privea dificultatea operaţiunii, orice imbecil ar fi putut pune mîna pe putere. ,,Dar Haller, adăugă el, este pe front, Sapieha nu are prieteni, iar lui Trompczynski îi este frică." I-am atras atenţia că şi partidelor de stînga le lipseau oamenii care să fie la înălţimea situaţiei. Ce-i împiedica pe comunişti să încerce o lovitură de stat? „Aveţi dreptate, a aprobat Balahovici, în locul lor, eu nu aş fi aşteptat atît. Şi dacă nu aş fi fost rus, dacă nu aş fi fost străin în această ţară ce mă găzduieşte şi pentru care lupt, la ora aceasta aş fi dat deja lovitura." Rollin zîmbi: „Dacă aţi fi fost polonez, spuse, n-aţi fi făcut nimic pînă în acest moment: în Polonia este întotdeauna prea devreme pînă cînd nu este prea tîrziu."

Balahovici era într-adevăr omul capabil să-l doboare pe Witos în cîteva ore. O mie dintre cazacii săi ar fi fost de ajuns pentru a ocupa prin surprindere centrele vitale ale oraşului şi a garanta ordinea o bucată de timp. Dar după aceea? Balahovici şi

oamenii săi erau ruşi, şi, pe deasupra, cazaci. Lovitura ar fi avut oricum succes, fără prea mari dificultăţi; însă, în condiţiile existente, dificultăţile ar fi urmat după aceea. După ce ar fi preluat puterea, Balahovici ar fi cedat-o fără întîrziere oamenilor din tabăra de dreapta, dar nici un patriot polonez nu ar fi acceptat puterea din mîinile unui străin. Iar de situaţia astfel creată singurii care ar fi profitat ar fi fost comuniştii. „în fond, conchise Balahovici, ar fi o lecţie bună pentru partidele de dreapta."

În seara aceea la Clubul Vînătorilor i-am găsit adunaţi, alături de Sapieha şi Trompczynski, pe cei mai reprezentativi opozanţi ai politicii lui Pilsudski şi Witos, din rîndul nobilimii şi al marilor proprietari de pămînt. Dintre diplomaţii străini erau prezenţi doar ministrul Germaniei, contele Oberndorff, generalul englez Carton de Wiart şi secretarul Legaţiei Franţei. Toţi păreau liniştiţi, exceptîndu-i pe prinţul Sapieha şi pe contele Oberndorff. Sapieha se prefăcea că nu ascultă discuţiile din jurul său şi se întorcea din cînd în cînd să schimbe cîteva cuvinte cu generalul Carton de Wiart care discuta cu contele Potocki despre situaţia militară.

Trupele bolşevice avansaseră simţitor în timpul zilei, în regiunea Radzymin, o localitate aflată la circa douăzeci de kilometri de Varşovia. „Mîine ne vom lupta", a spus zîmbitor englezul. Contele Potocki se întorsese de cîteva zile de la Paris şi făcea deja planuri să se întoarcă în Franţa cît mai repede posibil, imediat ce sorţii s-ar fi întors în favoarea Poloniei. „Voi, observă Carton de Wiart, sunteţi toţi precum faimosul vostru Dombrowski, care conducea în timpul lui Napoleon legiunile poloneze în Italia. ,,Eu sunt oricînd dispus să mor pentru ţara mea, spunea Dombrowski, dar nu să trăiesc în ea."

Aceştia erau oamenii, acestea le erau vorbele. În depărtare se auzea bubuitul tunurilor. Dimineaţă, înainte de a ne despărţi, ministrul Tommasini ne rugase să-l aşteptăm seara la Clubul Vînătorilor. Era deja tîrziu şi eu mă gîndeam să plec, cînd tocmai a intrat ministrul Italiei. Observaţiile noastre referitoare la lipsa de prevedere a Guvernului Witos, deşi i se păreau grave, nu erau

o noutate pentru el. Chiar Witos, cu cîteva ore înainte, îi mărturisise că îşi simte spatele descoperit. Cu toate acestea Tommasini era convins că printre adversarii lui Pilsudski şi Witos nu existau oameni capabili să încerce o lovitură de stat. Singurii care puteau trezi oarecare nelinişte erau comuniştii, dar teama de a nu compromite întreaga situaţie comiţînd o imprudenţă îi împiedica să rişte o aventură inutilă, chiar dacă nu era foarte periculoasă. Era evident că ei considerau partida deja cîştigată şi, siguri pc ei. aşteptau sosirea lui Troţki. „Şi Monseniorul Ratti, adăugă ministrul întorcîndu-se spre căpitanul Rollin, a hotărît să nu renunţe la atitudinea pe care am avut-o pînă acum de comun acord. Nunţiul Apostolic şi cu mine vom rămîne în Varşovia pînă la sfîrşit, orice s-ar întîmpla." „Ce păcat, comentă Rollin mai tîrziu cu ironie, ce păcat dacă nu se va întîmpla nimic."

În seara următoare, la vestea că armata bolşevică luase în stăpînire localitatea Radzymin şi începuse atacul asupra capului de pod ce ducea în Varşovia, Corpul Diplomatic părăsi val-vîrtej Capitala, refugiindu-se la Poznan. La Varşovia rămăseseră doar Nunţiul Apostolic, ministrul Italiei şi însărcinaţii cu Afacerile Externe ai Statelor Unite şi ai Danemarcei.

În timpul nopţii, oraşul fu stăpînit de teroare. A doua zi, 15 august, de Sfînta Maria, întregul popor a defilat, în procesiune, în jurul statuii Fecioarei, implorînd-o în cor să salveze Polonia de la invazie. Cînd totul părea deja pierdut şi oamenii se aşteptau ca, dintr-un moment în altul, o patrulă de cazaci roşii să apară de după colţul străzii în faţa imensului cortegiu în procesiune, se răspîndi ca un fulger vestea primelor victorii ale generalului Weygand. Armata lui Troţki bătea în retragere pe toată linia. Lui Troţki îi lipsise un aliat indispensabil: Catilina.

IV

„Am contat pe o revoluţie în Polonia şi revoluţia nu a izbucnit", îi declara Lenin Clarei Zetkin, în toamna anului 1920.
Cei care cred, precum Sir Horace Rumbold, că dezordinea este condiţia de bază dintre toate condiţiile favorabile unei lovituri de stat ce motive pot invoca pentru a-i justifica pe catilinarii polonezi? Prezenţa armatei lui Troţki la porţile Varşoviei, marea slăbiciune a Guvernului Witos, revolta mocnită a poporului nu erau circumstanţe tot atît de favorabile pentru o tentativă revoluţionară? „Orice imbecil, spunea Balahovici, ar putea pune mîna pe putere." În 1920, de astfel de imbecili era plină nu numai Polonia, ci întreaga Europă. În asemenea condiţii, cum s-a întîmplat că, la Varşovia, nu a avut loc nici o tentativă de lovitură de stat, nici măcar din partea comuniştilor?

Singurul care nu îşi făcea iluzii în ceea ce privea posibilitatea unei revoluţii în Polonia era Radek[1] . I-a mărturisit-o chiar Lenin Clarei Zetkin. Radek, care cunoştea incapacitatea catilinarilor polonezi, susţinea că, în Polonia, revoluţia trebuia creată artificial, din afară. Este cunoscut faptul că Radek nu-şi făcea iluzii nici în privinţa catilinarilor din celelalte ţări. Cronica evenimentelor ce au avut loc în Polonia, în vara anului 1920, pune în lumină nu doar incapacitatea cetăţenilor polonezi, ci şi pe aceea a catilinarilor din întreaga Europă.

Cel care priveşte fără păreri preconcepute situaţia europeană din anii 1919 şi 1920 nu poate să nu se întrebe prin ce miracol a reuşit Europa să depăşească o criză revolu-ţionară atît de gravă, în aproape toate ţările, burghezia liberală se dovedea incapabilă să apere statul; metoda sa defensivă consta, după cum constă şi în ziua de azi, în aplicarea pur şi simplu a sistemelor de tip poliţienesc în care au avut întotdeauna încredere, şi au şi în

[1] *Karol Sobelsohn,zis Radek (1885-1939), membru al grupului „Opoziţia Unificată", creat în 1926 de Troţki, din care făceau parte şi Zinoviev, Kamenev şi Preobrajenski (n. tr.).*

prezent, atît guvernele absolutiste, cît şi guvernele liberale. Dar incapacitatea burgheziei de a apăra statul era compensată de incapacitatea partidelor revoluţionare de a opune vechii metode defensive a guvernelor o tactică ofensivă modernă, cu alte cuvinte, de a opune o tehnică revoluţionară măsurilor poliţieneşti.

Este uimitor să constaţi că, în 1919 şi în 1920, în perioada cea mai dificilă a crizei revoluţionare din Europa, nici catilinarii de dreapta, nici cei de stînga nu au ştiut să profite de experienţa revoluţiei bolşevice. Le lipseau cunoştinţele despre metoda, tactica şi tehnica modernă a loviturii de stat pe care Troţki a exemplificat-o pentru prima oară, făcînd-o să devină o metodă clasică.

Concepţia pe care o aveau despre cucerirea puterii era depăşită, îi făcea în mod inevitabil să acţioneze pe terenul ales de adversar, să folosească sisteme şi instrumente cărora pînă şi guvernele slabe şi neprevăzătoare reuşeau să le opună cu succes sistemele şi instrumentele clasice de apărare a statului. Pe acel teren, ales forţat, este mult mai uşor să te aperi decît să ataci. Europa era pregătită pentru revoluţie, dar partidele revoluţionare dovedeau că nu ştiu să profite nici de circumstanţele favorabile, nici de experienţa lui Troţki. Succesul insurecţiei bolşevice din octombrie 1917 se datora, din punctul lor de vedere, doar condiţiilor deosebite din Rusia şi greşelilor lui Kerenski. Nu-şi dădeau seama că, de fapt, în fiecare ţară din Europa se afla la putere un Kerenski şi nu înţelegeau că Troţki nu ţinuse deloc seama, în conceperea şi executarea loviturii sale de stat, de condiţiile deosebite din Rusia. Noutatea adusă de Troţki în tactica insurecţională consta în neglijarea totală a situaţiei generale a ţării; numai greşelile lui Kerenski au influenţat conceperea şi executarea loviturii de stat bolşevice. Tactica lui Troţki ar fi fost aceeaşi, chiar dacă situaţia Rusiei ar fi fost alta.

Greşelile lui Kerenski erau atunci, şi mai sunt şi azi, greşelile întregii burghezii liberale din întreaga Europă. Slăbiciunea guvernelor ajunsese la limită; existenţa lor depindea doar de poliţie. Dar norocul acestor guverne liberale consta în

faptul că şi catilinarii considerau că revoluţia era o problemă de poliţie.

Un exemplu al acestei incapacităţi a catilinarilor de a ignora situaţia generală a ţării, mai precis, de a concepe tactica revoluţionară nu ca pe o problemă de ordin politic, ci ca pe una de ordin tehnic, îl poate constitui lovitura de stat a lui Kapp.

În noaptea din 12 spre 13 martie 1920, cîteva detaşamente ale trupelor din bazinul Balticii, adunate în apropiere de Berlin, sub comanda generalului von Luttwitz, trimiteau un ultimatum Guvernului Bauer, amenințînd că vor ocupa Capitala, dacă acesta nu va depune puterea în mîinile lui Kapp. Încă de la început, tentativa revoluţionară lua aspectele clasice ale unei lovituri de forţă, concepută şi executată pe baza criteriilor militare tipice. Guvernul lui Bauer a răspuns somaţiei rebelilor cu un refuz şi a adoptat măsurile de ordin poliţienesc pe care le considera necesare pentru a apăra Capitala şi spre a garanta ordinea publică.

Aşa cum se întîmplă întotdeauna în astfel de cazuri, Guvernul opunea un criteriu de tip poliţienesc unui criteriu militar; cele două criterii se aseamănă, iar această asemănare înlătură orice caracter revoluţionar al loviturilor de stat concepute şi executate de elemente militare. Poliţia apără statul ca şi cum ar fi un oraş, iar militarii îl atacă de parcă ar fi o fortăreaţă. Măsurile de ordin poliţienesc adoptate de Bauer constau în blocarea pieţelor şi străzilor mai importante. În ocuparea edificiilor publice. Pentru von Luttwitz, executarea loviturii de stat însemna înlocuirea detaşamentelor de poliţie postate la intersecţiile principale, la intrarea în pieţe, în faţa Reichstag-ului şi în faţa ministerelor de pe Wilhelmstrasse cu propriile lui detaşamente. La cîteva ore după intrarea în oraş, von Luttwitz era stăpîn pe situaţie. Luarea în stăpînire a Capitalei avusese loc fără vărsare de sînge, cu firescul unui schimb de gărzi. Dar dacă von Luttwitz era un militar, Kapp, pe atunci director general în Ministerul Agriculturii, era un înalt funcţionar, un birocrat. În timp ce von Luttwitz credea că a preluat puterea în stat pentru simplul fapt că înlocuise poliţia cu

propriii săi soldaţi, aflaţi la dispoziţia ordinii publice, proaspătul cancelar Kapp era convins că ocuparea ministerelor era suficientă pentru a garanta funcţionarea normală a aparatului statal şi, în consecinţă, pentru a consacra legalitatea Guvernului revoluţionar.

Om cu totul mediocru, dar bun cunoscător al generalilor şi al înalţilor funcţionari ai Reich-ului, Bauer înţelesese, încă din primul moment, că ar fi fost inutil şi periculos să se opună, cu armele, loviturii lui von Luttwitz. Căderea Berlinului în mîinile trupelor din Baltica era inevitabilă. Poliţia nu ştia să lupte împotriva soldaţilor instruiţi: ea reprezenta un mijloc de apărare bun doar împotriva conspiratorilor şi revoltelor populare; nu era de nici un folos în faţa unor trupe disciplinate şi cu experienţă.

La vederea coifurilor din oţel ale veteranilor lui von Luttwitz, detaşamentul de poliţie care bloca intrarea pe Wilhelmstrasse s-a predat rebelilor. Noske însuşi, un om energic, partizan al rezistenţei pînă la ultimul om, aflînd despre primele capitulări, s-a hotărît să imite comportamentul lui Bauer şi al celorlalţi miniştri. Punctul slab al Guvernului revoluţionar, credea Bauer, şi pe bună dreptate, era aparatul statal. Cel care va reuşi să oprească acel angrenaj sau măcar să-i împiedice funcţionarea normală va lovi drept în inimă Guvernul lui Kapp. Pentru a împiedica statul să existe, trebuia paralizată viaţa publică.

Atitudinea lui Bauer era aceea a unui mic-burghez educat la şcoala lui Marx; doar un burghez din clasa mijlocie - un om disciplinat, îmbibat cu idei socialiste, obşnuit să judece oamenii şi faptele, chiar şi pe cele mai străine de mentalitatea, educaţia şi interesele sale, cu obiectivitatea şi scepticismul unui funcţionar de stat - putea concepe îndrăzneţul proiect de a răvăşi profund şi violent viaţa publică, cu scopul de a-l împiedica pe Kapp să-şi consolideze puterea pe baza ordinii constituite.

Înainte de a părăsi Berlinul pentru a se refugia la Dresda, Guvernul lui Bauer adresase un apel proletariatului, chemînd muncitorii să declare grevă generală. Decizia lui Bauer a creat o situaţie extrem de periculoasă pentru Kapp. O tentativă

contrarevoluţionară în toată regula, o revenire ofensivă a forţelor rămase credincioase Guvernului legal al lui Bauer, ar fi fost mult mai puţin periculoasă pentru Kapp decît o grevă generală; trupele lui von Luttwitz ar fi învins cu uşurinţă orice tentativă violentă. Dar cu ce mijloace poţi constrînge o mulţime enormă de muncitori să-şi reia munca? În mod sigur, nu cu armele. În aceeaşi seară, Kapp, care la amiază se credea stăpîn pe situaţie, se pomeni prizonierul unui inamic neprevăzut. În cîteva ore, orice activitate în Berlin a fost paralizată. Greva se extindea în întreaga Prusie.

Capitala era cufundată în întuneric, străzile din centru păreau pustii, în cartierele muncitoreşti domnea o linişte absolută. Paralizia lovise serviciile publice; pînă şi infirmierii părăsiseră spitalele. Traficul feroviar spre Prusia şi spre restul Germaniei fusese întrerupt încă din primele ore ale după-amiezei: trenu-rile rămăseseră abandonate pe şine; în cîteva zile, Berlinul ar fi ajuns în pragul foametei. Din partea proletariatului, nici un act de violenţă, nici un gest de revoltă: muncitorii părăsiseră fabricile în cea mai deplină linişte. Dezordinea era perfectă.

În noaptea dinspre 13 spre 14 martie, Berlinul părea adîncit într-un somn profund. Doar la Hotelul Adlon, unde locuiau Misiunile Aliate, toţi rămaseră treji pînă în zori, în aşteptarea unor evenimente grave. Zorii găsiră Capitala fără pîine, fără apă şi fără ziare, dar liniştită. În cartierele populare, pieţele erau pustii; întreruperea traficului feroviar împiedicase aprovizionarea cu alimente a oraşului. Între timp, greva se extindea şi în rîndul altor categorii de funcţionari publici şi privaţi. Funcţionarii serviciilor poştale, telefonice şi telegrafice nu se prezentau la birou. Băncile, magazinele, cafenelele rămîneau închise. Mulţi funcţionari ai ministerelor refuzau să recunoască Guvernul revoluţionar. Bauer prevăzuse că greva se va extinde. Kapp, incapabil să acţioneze împotriva rezistenţei pasive a muncitorilor, recurgea la ajutorul tehnicienilor şi funcţionarilor săi de încredere pentru a încerca să repună în funcţiune mecanismele mai delicate ale serviciilor publice - dar

era deja prea tîrziu. Paralizia se propaga cu repeziciune chiar în interiorul aparatului statal.

Mulţimea de muncitori din periferii nu se mai arăta atît de liniştită ca în prima zi: începeau să apară pretutindeni semnele nerăbdării şi ale revoltei mocnite. Ştirile ce soseau din statele din sud îl puneau pe Kapp în faţa alternativei de a alege între a ceda Germaniei, care asedia Berlinul, sau a ceda Berlinului, care ţinea prizonier Guvernul ilegal. Să predea puterea în mîinile lui Bauer, sau în mîinile comitetelor muncitoreşti, care începeau să se formeze în periferii? Lovitura de stat nu i-a permis altceva decît să ia în stăpînire Reichstag-ul şi ministerele. Situaţia, care se înrăutăţea din oră în oră, nu oferea Guvernului revoluţionar nici elementele, nici ocaziile unui joc politic. Stabilirea unor legături cu partidele de stînga sau chiar cu partidele de dreapta părea imposibilă. Un act de forţă ar fi avut consecinţe imprevizibile.

Cîteva încercări ale trupelor lui Luttwitz de a-i constrînge pe muncitori să-şi reia munca se încheiaseră cu o inutilă vărsare de sînge. Pe asfalt zăceau, ici şi colo, primii morţi; o greşeală fatală pentru un Guvern revoluţionar care a uitat să ocupe centralele electrice şi gările. Sîngele vărsat a făcut să ruginească iremediabil mecanismele aparatului statal. Arestarea unor înalţi funcţionari ai Ministerului de Externe, survenită în seara celei de-a treia zile, dezvăluia în ce măsură lipsa de disciplină dezagregase birocraţia statală. În ziua de 15 martie, la Stuttgart, unde fusese convocată Adunarea Naţională, Bauer îi spunea preşedintelui Ebert, în timp ce-i comunica ştirea despre incidentele sîngeroase din Berlin: „Greşeala lui Kapp este aceea că a tulburat dezordinea."

Stăpîn pe situaţie era Bauer, mediocrul Bauer, omul ordinii, singurul care înţelesese că dezordinea era arma decisivă pentru a combate tentativa revoluţionară a lui Kapp. Un conservator pătruns de principiul autorităţii, un liberal credincios legalităţii, un democrat fidel concepţiei parlamentare privind lupta politică nu ar fi îndrăznit niciodată să solicite intervenţia ilegală a maselor proletare, încredinţînd apărarea statului în mîinile grevei generale. Doar Principelui lui

Machiavelli, al cărui exemplu îl regăsim deseori în istoria tiraniilor greceşti şi asiatice, precum şi în istoria *Signoriilor* italiene din Renaştere, îi era permis să cheme în ajutor poporul ca să se apere de un complot de palat sau de un atac neprevăzut. Principele lui Machiavelli era cu siguranţă mai conservator decît un *tory* din timpul reginei Victoria; totuşi, noţiunea de stat nu făcea parte din prejudecăţile sale morale şi
din educaţia sa politică. Dar în tradiţia guvernelor, fie ele conservatoare sau liberale, din Europa modernă, noţiunea de stat excludea orice apel la acţiunea ilegală a maselor proletare, indiferent de pericolul ce trebuia înlăturat. Cineva se întreba în Germania, la puţin timp după evenimente, care ar fi fost atitudinea lui Stresemann, dacă s-ar fi aflat în situaţia lui Bauer. Fără îndoială că Stresemann ar fi socotit apelul lui Bauer către proletariatul din Berlin ca fiind „o acţiune nepermisă".

Trebuie să menţionăm aici că educaţia sa marxistă îl făcea, în mod logic, pe Bauer să nu aibă scrupule în alegerea mijloacelor de a combate o tentativă revoluţionară. Ideea grevei generale, ca armă legală a guvernelor democratice pentru a apăra statul împotriva unei lovituri militare sau comuniste, nu-i putea fi străină unui om educat la şcoala lui Marx. Bauer a fost primul care a aplicat un principiu fundamental al marxismului în apărarea unui stat burghez. Exemplul său are o mare importanţă în istoria revoluţiilor din timpurile noastre.

Cînd, pe 17 martie, Kapp anunţa că părăseşte puterea din cauză că „situaţia foarte gravă a Germaniei impunea unirea strînsă a tuturor partidelor şi a tuturor cetăţenilor pentru a face faţă pericolului unei revoluţii comuniste", încrederea pe care poporul german o acordase lui Bauer, în timpul celor cinci zile de guvernare ilegală, s-a preschimbat în nelinişte şi teamă. Partidul Socialist pierduse controlul asupra grevei generale; adevăraţii stăpîni pe situaţie erau de acum comuniştii. În unele cartiere mărginaşe ale Berlinului fusese proclamată Republica Roşie. Comitetele muncitoreşti apăreau în întreaga Germanie; în Saxonia şi în Ruhr, greva generală nu a fost decît preludiul

revoltei. Reichswehr-ul[1] s-a pomenit faţă în faţă cu o armată comunistă în toată regula, înarmată cu
mitraliere şi tunuri. Ce mai putea face Bauer?
Greva generală îl răsturnase pe Kapp, războiul civil l-ar fi învins pe Bauer.

În acel moment, în faţa necesităţii de a reprima cu forţa o revoltă muncitorească, educaţia marxistă se dovedea a fi punctul slab al lui Bauer. „Insurecţia este o artă", afirma Karl Marx, dar este arta de a cuceri puterea, nu de a o apăra. Obiectivul strategiei revoluţionare a lui Marx este cucerirea statului, instrumentul său lupta de clasă. Lenin a fost obligat, pentru a se menţine la putere, să răstoarne unele principii fundamentale ale marxismului. Este exact ceea ce recunoştea Zinoviev[2] , cînd scria că „adevăratul Marx *nu mai poate exista* acum fără Lenin." Greva generală a fost, în mîinile lui Bauer, arma pentru a apăra Reich-ul împotriva lui Kapp; pentru a apăra Reich-ul împotriva insurecţiei proletare era nevoie de Reichswehr. Trupele lui Luttwitz, care s-au dovedit neputincioase împotriva grevei generale, ar fi putut reprima cu uşurinţă revolta comunistă; dar Kapp părăsise puterea în momentul în care proletariatul îi oferea ocazia de a înfrunta cu succes lupta pe propriul său teren. O asemenea greşeală din partea unui reacţionar cum era Kapp este de neînţeles şi nejustificată. Din partea unui marxist ca Bauer, faptul de nu fi
înţeles că Reichswehr-ul era singura armă eficientă împotriva
insurecţiei proletare este o greşeală explicabilă din toate punctele de vedere. După ce a încercat inutil să ajungă la o

---

1 *Denumire dată forţelor armate germane, create în 1919 prin Tratatul de la Versailles; în 1935. Germania hitleristă a transformat Reichswehr-ul în Wehrmacht (n. tr.).*

2 [41]*Grigori Ievseievici Radomîlski, zis Zinoviev (1883-1936), om politic sovietic. Colaborator apropiat al lui Lenin din 1902-1903,membru al Biroului Politic al Partidului (1917-1926),acondusComitetul Executiv al Internaţionalei Comuniste. (1919-1926). A stat de partea lui Troţki în confruntarea acestuia cu Stalin. Judecat în timpul proceselor de la Moscova, a fost executat în 1936. Reabilitat în 1988 (n.tr.).*

înţelegere cu şefii revoltei comuniste, Bauer a predat puterea în mîinile lui Muller. Trist sfîrşit pentru un om atît de curajos în onestitatea şi mediocritatea sa.

Europa liberală şi catilinară mai avea încă multe de învăţat de la Lenin şi de la Bauer.

V

Ce s-ar fi întîmplat la 18 Brumar, dacă Bonaparte s-ar fi pomenit faţă în faţă cu un om ca Bauer? Legătura dintre Bonaparte şi onestul cancelar al Reich-ului merită atenţie. Bauer nu are, în mod sigur, nimic în comun cu eroul lui Plutarh: este un neamţ de bună-credinţă din clasa mijlocie, căruia educaţia marxistă i-a sufocat orice sentimentalism. Resursele mediocrităţii lui sunt inepuizabile. Ce trist destin pentru un om de o calitate atît de mediocră să-l întîlnească pe Kapp, eroul banal şi lipsit de noroc!

Bauer este rivalul pe care îl merita Bonaparte, este omul care lipsea, la 18 Brumar, pentru a-l înfrunta pe învingătorul de

la Arcole[1] . Ar fi însemnat ca Bonaparte să-şi fi găsit în sfîrşit un adversar demn de el. Dar Bauer, veţi spune, este un om modern, un neamţ format la Versailles şi la Weimar, un european din timpurile noastre, iar Bonaparte un european din secolul al XVIII-lea, un francez, care în 1789 avea 20 de ani; cum este posibil să-ţi imaginezi ce ar fi făcut Bauer la 18 Brumar ca să împiedice lovitura de stat? Bonaparte nu era Kapp, iar condiţiile din Paris în 1799 erau mult diferite de cele din Berlin în 1920.

Împotriva lui Bonaparte, Bauer nu ar fi putut folosi tactica grevei generale; lipseau atunci condiţiile esenţiale, dată fiind organizarea socială şi tehnică a acelor timpuri, pentru ca o grevă să fie atît de eficace, încît să împiedice o lovitură de stat. Lăsînd la o parte aceste întrebări legitime, problema stabilirii eventualei tactici a lui Bauer în condiţiile din 18 Brumar şi a raportului ce ar fi putut exista între Bonaparte şi cancelarul Reich-ului este mult mai interesantă decît s-ar putea crede.

Bonaparte nu este numai un francez din secolul al XVIII-lea, el este înainte de toate un om modern, fără îndoială mult mai modern decît Kapp. Raportul dintre mentalitatea sa şi cea a lui Bauer este raportul dintre concepţia pe care o are despre legalitate un Primo de Rivera, un Pilsudski sau oricare general dispus să pună mîna pe putere şi concepţia despre legalitate a oricărui ministru mic-burghez din timpurile noastre, dispus să apere statul prin orice mijloc. Pentru ca un astfel de raport să nu pară arbitrar, este bine să ţinem seama de faptul că, o dată cu Bonaparte, se manifestă pentru prima dată contradicţia dintre concepţia clasică de a prelua puterea şi cea modernă; că 18 Brumar înseamnă prima lovitură de stat care pune problema tacticii revoluţionare moderne. Greşelile, stăruinţa, îndoielile lui Bonaparte aparţin unui om din secolul al XVIII-lea, care trebuie să rezolve probleme noi şi delicate ce i se înfăţişează pentru prima oară în acea formă şi într-o ocazie atît de puţin obişnuită – adică problemele ce ţin de natura complexă a unui stat modem. Cea mai gravă eroare a sa, aceea de a-şi fi întemeiat planul său

[1] *Localitate din nordul Italiei, unde, în 1796, armatele conduse de Napoleon Bonaparte au învins armata austriacă (n. tr.).*

din 18 Brumar pe respec-tarea legalităţii şi pe mecanismul procedurii parlamentare. Este tocmai cea care demonstrează capacitatea lui Bonaparte de a percepe unele dintre problemele actuale ale statului şi frămîn-tarea sa, atît de inteligentă, în faţa pericolului multiplicităţii şi fragilităţii raporturilor dintre stat şi cetăţean, care fac din el un om absolut modern, un european al timpurilor noastre. În ciuda greşelilor de concepţie şi de realizare, lovitura din 18 Brumar rămîne un exemplu de lovitură de stat parlamentară; actualitatea sa constă în faptul că nici o lovitură de stat parlamentară, gîndită într-o Europă modernă, nu se poate efectua decît repetînd aceleaşi greşeli de concepţie şi de execuţie. Ceea ce ne duce înapoi la Bonaparte şi la Bauer, la Primo de Rivera şi la Pilsudski.

În cîmpiile din Lombardia, Bonaparte se pregătea să pună mîna pe puterea civică, studiind clasicele exemple ale lui Sulla, Catilina şi Cezar. Conspiraţia lui Catilina nu putea prezenta pentru Bonaparte un interes deosebit. În fond, Catilina este un erou ratat, un politician ambiţios şi rebel, lipsit de curaj şi cu prea multe scrupule. Ce prefect de poliţie extraordinar, Cicero! Cu cîtă abilitate a reuşit să-i prindă în plasă pe Catilina şi pe complicii săi! Cu cît cinism violent a condus împotriva conspiratorilor ceea ce azi s-ar numi o campanie de presă! Cum a ştiut să profite de toate greşelile adversarului, de toate ambiguităţile procedurii, de toate capcanele, de laşităţile, de ambiţiile, de temerile şi de instinctele josnice ale nobililor şi ale plebei! Bonaparte nutrea pe atunci un profund dispreţ pentru sistemele poliţieneşti; în ochii săi, sărmanul Catilina părea un rebel imprudent, un încăpăţînat lipsit de voinţă, plin de scopuri nobile şi de rele intenţii, un revoluţionar mereu nehotărît în ce priveşte momentul, locul şi mijloacele, incapabil să iasă în piaţă la momentul potrivit, un comunard care nu se putea decide între conspiraţie şi baricadă, care pierdea timp preţios ascultînd *quousque tandem*[1] al lui

[1] *Expresie a indignării lui Cicero faţă de insolenţa lui Catilina, care avusese cutezanţa să vină în Senat după descoperirea conjuraţiei sale. Cicero îl întîmpină cu următoarele cuvinte: „Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?" (Pînă cînd vei abuza, Catilina, de răbdarea noastră?) (n. tr.).*

Cicero şi organizînd campania electorală împotriva unui bloc naţional, un Hamlet calomniat, în fine, o victimă a intrigilor unui avocat celebru şi a capcanelor poliţiei. Dar Cicero, ce om inutil şi necesar! Despre el s-ar putea spune ceea ce Voltaire spunea iezuiţilor: „Pour que les jesuites soient utiles, il faut les empecher d'etre necessaires"[1] Şi totuşi, oricît ar dispreţui, pentru moment, sistemele poliţieneşti, oricît i-ar repugna, pentru moment, ideea unei lovituri armate, organizate de poliţie, după cum i-ar repugna la fel de mult şi obrutală revoltă de cazarmă, pe Bonaparte îl atrage şi îl obsedează abilitatea lui Cicero. Poate într-o zi va avea şi el nevoie de un astfel de om: nu se ştie niciodată. Zeul norocului are două feţe, precum Ianus: o faţă a lui Cicero şi una a lui Catilina.

Şi lui Bonaparte îi este frică, la fel ca tuturor celor care au cucerit sau se pregătesc să cucerească puterea prin violenţă, să nu apară în ochii francezilor ca un Catilina, un om dispus la orice pentru a reuşi în planurile sale revoluţionare, un suflet întunecat al unei conspiraţii obscure, un ambiţios temerar capabil de orice abuz, un criminal gata să jefuiască, să masa-creze şi să incendieze, decis să învingă cu orice preţ, sau să se îngroape, împreună cu inamicii săi, sub ruinele patriei. El ştie prea bine că figura lui Catilina nu este aceea pe care au creat-o legendele şi calomniile; ştie prea bine că acuzaţiile lui Cicero nu sunt fondate, că acele *catilinare* sunt o ţesătură de minciuni, că, din punct de vedere juridic, procesul împotriva lui Catilina reprezintă un delict, că, în realitate, acel criminal răzvrătit nu e altceva decît un politician mediocru, un manipulator neîndemînatic, un încăpăţînat nehotărît, de care poliţia putea să se debaraseze cu uşurinţă folosindu-se de cîţiva spioni şi de cîţiva agenţi provocatori.

Bonaparte ştie bine că cea mai gravă greşeală a lui Catilina este aceea de a fi pierdut partida, de a fi dat de ştire tuturor că pregăteşte în secret o lovitură de stat şi de a nu fi fost în stare să ducă pînă la capăt operaţiunea. Dacă ar fi avut cel puţin curajul

[1] *Pentru ca iezuiţii să fie utili, trebuie să-i împiedici să fie necesari(n. tr.).*

de a încerca să dea lovitura de stat! Nu se poate spune că i-au lipsit ocaziile; situaţia internă era de aşa natură, încît guvernului i-ar fi fost cu neputinţă să zădărnicească o tentativă revoluţionară.

Nu este numai vina lui Cicero dacă nişte discursuri şi cîteva măsuri de poliţie au fost suficiente pentru a salva Republica de un pericol atît de grav. În definitiv, Catilina a avut cel mai bun sfîrşit murind în bătălie, ca un patrician cu nume faimos şi ca un soldat valoros ce era. Dar nici Bonaparte nu greşea socotind că nu are nici un sens să faci atît de mult zgomot, să te compromiţi în asemenea măsură şi să provoci atît dezastru pentru ca apoi, cînd ţi se iveşte un moment favorabil, să fugi în munţi pentru a găsi o moarte demnă de un roman. După părerea sa, Catilina ar fi putut avea un sfîrşit mai bun.

Acţiunile lui Sulla şi ale lui Iuliu Cezar îi ofereau lui Bonaparte mai multe motive de reflecţie asupra propriului destin; erau mai apropiate de structura geniului său şi de spiritul timpului său. Încă nu se maturizase în el ideea care îl va călăuzi, în perioada pregătirii şi executării loviturii de stat din 18 Brumar. Arta cuceririi puterii i se părea o artă în esenţă militară: strategia şi tactica de război aplicate luptei politice, arta de a deplasa armatele pe terenul bătăliilor civile.

În planul strategic pentru cucerirea Romei nu se întrezăreşte geniul politic al lui Sulla şi al lui Cezar, ci geniul lor militar. Dificultăţile pe care ei trebuie să le depăşească pentru a lua în slăpînire Roma sunt dificultăţi exclusiv de ordin militar: ei se află în situaţia de a fi obligaţi să lupte împotriva unor armate, şi nu împotriva unor adunări. Ar fi o greşeală să considerăm debarcarea la Brindisi şi trecerea Rubiconului[1] drept premisele unei loviluri de stat; acţiunea lor avea un caracter strategic, nu unul politic.

[1] *Rîu care separa Italia de Gallia Cisalpină. Cezar l-a trecut cu armata, în noaptea de 11 spre 12 ianuarie 49 î.Hr., fără aprobarea Senatului, ceea ce a declanşat războiul civil. A trece Rubiconul înseamnă a lua o hotărîre gravă şi a-i accepta consecinţele (n. tr.).*

Indiferent că se numesc Sulla sau Cezar, Hanibal sau Belizarie, obiectivul armatelor lor îl reprezintă cucerirea unui oraş, este deci un obiectiv strategic. Comportamentul lor este cel al unor mari căpitani, pentru care arta războiului nu mai prezintă nici un secret. Este evident că, în cazul lui Sulla şi al lui Cezar, talentul lor militar este mult superior celui politic.

După cum se poate observa în campaniile ce au urmat debarcării la Brindisi şi trecerii Rubiconului, ei nu se supun doar unei idei strategice; există o idee politică subînţeleasă în fiecare mişcare a legiunilor lor. Arta războiului este însă o artă a subînţelesurilor şi a intenţiilor ascunse. Toţi aceşti căpitani, indiferent că se numesc Turenne[1] ,Carol al XII-lea[2] sau Foch, ei reprezintă instrumentele politicii statului lor, strategia lor se supune intereselor politice de stat. Un război urmăreşte întotdeauna scopuri politice; este doar un aspect al politicii statului.

Nu există în istorie nici un exemplu de căpitan care să fi purtat vreun război de dragul războiului, care să fi făcut artă de dragul artei; nu există diletanţi printre micii sau marii căpitani ai istoriei, nici printre condotieri. Motto-ul lui Giovanni Acuto[3], condotier englez, aflat în serviciul Republicii Florenţa: „Războiul îl porţi ca să trăieşti, nu ca să mori", nu este motto-ul
unui diletant, nici al unui mercenar; el exprimă raţiunea cea mai înalta a războiului, morala sa. Ar putea fi motto-ul lui Cezar, al lui Frederic, al lui Nelson sau al lui Bonaparte. Este firesc ca Sulla şi Cezar, prin mişcările lor de trupe ce vizau cucerirea Romei, să fi urmărit un ţel politic. Dar este drept să dăm Cezarului ce este al Cezarului, iar lui Sulla ce este al lui Sulla. Ei nu au efectuat o lovitură de stat. O conspiraţie de palat seamănă mai mult cu o lovitură de stat decît faimoasele campanii prin care cei doi mari căpitani au cucerit Republica. Sulla a avut nevoie de un an pentru

---

[1] *Henri de La Tour d'Auvergne (1611-1675), viconte de Turenne, mareşal al Franţei, unul dintre cei mai remarcabili comandanţi de oşti ai vremii sale*

[2] *Rege al Suediei (1697-1718), iscusit conducător militar (n. tr.).*

[3] *Giovanni Acuto , Sir John Hawkwood (c. 1323–1394) Condotier englez.*

a-şi deschide, cu armele, calea de la Brindisi la Roma, adică pentru a duce la îndeplinire tentativa revoluţionară începută la Brindisi; un timp prea îndelungat pentru o lovitură de stat. Dar se ştie că arta războiului are regulile şi excepţiile ei, iar Sulla se supunea acestora şi numai lor. Abia după intrarea în Roma, Sulla şi Cezar au început să se supună regulilor şi excepţiilor politicii; mai mult excepţiilor decît regulilor, cum stă în firea şi în obiceiul căpitanilor, cînd încep să dea legi noi şi să impună o nouă ordine în oraşele cucerite. În cîmpiile din Lombardia, în acel an 1797, atît de plin de posibilităţi pentru oricare general lipsit de scrupule şi mai mult îndrăzneţ decît ambiţios, Bonaparte a început pesemne să creadă că exemplul lui Sulla şi al lui Cezar putea săi fie fatal. În fond, el socotea că, între greşeala lui Hoche[1] , care a acceptat cu imprudenţă să se pună în serviciul Directoratului pentru a încerca o lovitură de stat, şi exemplul lui Sulla şi al lui Cezar, greşeala lui Hoche este mai puţin periculoasă. În proclamaţia din 14 iulie, adresată soldaţilor din Italia, Bonaparte avertiza grupul de la Clichy că armata era pregătită să treacă Alpii şi să se îndrepte spre Paris pentru a apăra libertatea, pentru a garanta Constituţia şi pentru a apăra guvernul şi pe republicani.

Mai mult decît dorinţa secretă de a rivaliza cu Cezar, în aceste cuvinte se simte îngrijorarea de a nu se lăsa cuprins de nerăbdarea lui Hoche. Să rămînă prieten cu cei din Directorat, da, dar nu să se arunce pe faţă de partea lor: iată problema anului 1797; doi ani mai tîrziu, în ajunul loviturii din 18 Brumar, problema va fi aceea de a rămîne în relaţii de prietenie cu Directoratul, aliindu-se însă pe faţă cu duşmanii acestuia. Încă din 1797, îşi face loc în mintea sa gîndul că instrumentul loviturii de stat trebuie să fie armata, dar un instrument care să pară că se supune legilor; acţiunea acesteia trebuie să păstre-ze toate aparenţele legalităţii. Această preocupare pentru legalitate ne arată că, în mintea lui Bonaparte, se contura deja concepţia unei

[1] *Lazare Hoche (1768-1797), talentat general francez din timpul Revoluţiei Franceze (n. tr.).*

lovituri de stat mult diferită de exemplele clasice, exemple ilustre, dar periculoase.

VI

Printre numeroşii protagonişti din 18 Brumar, Bonaparte iese cel mai mult în evidenţă. De cînd s-a întors din Egipt, nu face decît să se agite, să se expună admiraţiei, urii, suspiciunii şi ridicolului, nu face decît să se compromită inutil. Gafele sale au început să-i îngrijoreze pe Sieyès[1] şi pe Talleyrand[2]: ce vrea

[1] Emmanuel Joseph Sieyès (1748 –1836) - politician francez, unul dintre principalii teoreticieni ai Revoluţiei Franceze şi al primului imperiu francez. Un pamflet de-al său din 1788 a ajuns manifestul Revoluţiei. În anul 1799 a fost instigatorul unei lovituri de stat care l-a adus pe Napoleon Bonaparte la putere.
[2] Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (1754 - 1838), binecunoscut ca Talleyrand, a fost un politician şi diplomat francez.Preot şi apoi episcop de Autun. În timpul Revoluţiei franceze abandonează viaţa clericală şi trece la o viaţă laică. Ocupă diferite înalte funcţii de consilier, ambasador, ministru de externe, preşedinte al Consiliului de miniştri. A servit sub mai multe regimuri, fiind o persoană controversată.

Bonaparte? Să-i lase pe alţii să acţioneze. Sieyès şi Lucien se ocupau de toate; acţiunea era stabilită în cele mai mici detalii. Sieyès, susceptibil şi meticulos, credea că o lovitură de stat nu se improvizează de la o zi la alta.

Pericolul care trebuia evitat era nerăbdarea lui Bonaparte; „şi gustul său pentru retorică", obişnuia să adauge Talleyrand. Nu era vorba nici de Cezar, nici de Cromwell, ci pur şi simplu de Napoleon.

Dacă voiau să salveze aparenţele legalităţii, să pară că lovitura de stat nu este nici o revoltă de cazarmă, nici un complot organizat al poliţiei, ci o revoluţie parlamentară, înfăptuită cu complicitatea Consiliului Bătrînilor, al Consiliului Celor Cinci Sute şi reglementată printr-o procedură delicată şi întortocheată, trebuia ca Bonaparte să renunţe la compor-tamentul său. Un general victorios, care se pregăteşte să preia puterea cu ajutorul legilor şi al violenţei, nu trebuie să caute aplauze, nici să-şi piardă timpul cu intrigi. Sieyès a prevăzut tot şi a dat toate dispoziţiile necesare; a învăţat pînă şi să urce pe cal, în eventualitatea unui triumf sau a unei fugi. În acest timp, Lucien, ales preşedinte al Consiliului Celor Cinci Sute, propu-nea numirea a patru inspectori ai Sălii Consiliului, a căror complicitate o avea deja asigurată. Într-o revoluţie parlamenta-ră, chiar şi uşierii au o mare importanţă. Inspectorii Sălii Consiliului Bătrînilor erau în mîinile lui Sieyès. Pentru a justifica convocarea Consiliilor în afara Parisului, la Saint-Cloud, era nevoie de un pretext: un complot, o conjuraţie iacobină, un pericol public. Preşedintele Sieyès a pus atunci în mişcare aparatul poliţienesc; pretextul a fost astfel creat, poliţia a urzit o conjuraţie iacobină înspăimîntătoare, Republica se afla oficial în pericol. La Saint-Cloud, Consiliile se puteau reuni în siguranţă. Totul se desfăşura conform planului stabilit.

Pînă şi Bonaparte a intrat în rînd cu ceilalţi; comportamentul său era mai prevăzător, diplomaţia sa mai puţin naivă, iar optimismul său mai prudent. Încet-încet, s-a convins că

devenise *deus ex machina*[1] al întregii intrigi; această convingere îi era suficientă, îi dădea certitudinea absolută că totul va ieşi după cum voia el. Dar erau ceilalţi care-l călăuzeau printre capacane, iar Sieyès îl conducea, ţinîndu-l de mînă, prin labirint. Bonaparte era deocamdată un soldat, doar un soldat; geniul său politic va ieşi la iveală doar după 18 Brumar. Aceşti mari căpitani, fie ei Sulla, Cezar sau Bonaparte, nu sunt, în timpul pregătirii şi executării loviturii de stat, decît nişte militari: cu cît studiază mai mult posibilităţile de a rămîne în cadrul legalităţii, de a manifesta respect pentru lucrul public, cu atît actele lor sunt mai ilegale, iar dispreţul pentru lucrul public mai profund. Cînd coboară de pe cal pentru a se aventura pe jos pe terenul politic, uită întotdeauna să-şi scoată pintenii. Lucien Bonaparte, care îl observa pe fratele său, îi studia gesturile, îi pîndea cele mai tainice gînduri cu un zîmbet în care se desluşea încă de atunci un început de duşmănie, Lucien, complicele cel mai indispensabil şi cel mai periculos, cel care va salva situaţia în ultimul moment, se simţea acum mai sigur de fratele lui decît de sine. Totul era pregătit. Cine mai putea devia cursul evenimentelor?
Ce forţă mai putea să se opună loviturii de stat?

Planul lui Sieyès are la bază o eroare fundamentală: respectul pentru legalitate. La început, Sieyès se arătase potrivnic menţinerii acţiunii în limitele legalităţii; trebuia lăsată o rezervă pentru cazurile neprevăzute, în care violenţa revoluţionară ar fi avut teren prielnic. Drumurile trasate cu precizie şi obligatorii sunt întotdeauna pline de pericole. Acestui teoretician al Constituţiei o lovitură de stat legală i se
părea o aberaţie. Dar Bonaparte era de neînduplecat: pentru legalitate îşi sacrifica pînă şi prudenţa. În noaptea dinspre 17 spre 18 Brumar, cînd Sieyès l-a avertizat că în periferii era agitaţie şi că ar fi o măsură bună de precauţie dacă ar aresta vreo douăzeci de deputaţi, Bonaparte a refuzat să comită un act ilegal. El voia să înfăptuiască o revoluţie parlamentară, să preia puterea

[1] *Literal: zeul care apare pe neaşteptate din maşinărie; Întâmplare sau persoană apărută la momentul potrivit; expresie pentru rezolvarea neverosimilă a unor situaţii dificile (n. tr.).*

fără ilegalităţi şi fără violenţă. Lui Fouche, care i-a oferit serviciile sale, i-a răspuns că nu avea nevoie de poliţie. *Sancta simplicitas*[1] . Îi erau de ajuns prestigiul şi gloria propriului său nume. Dar generalul acela impetuos, războinicul acela plin de formule retorice nu ştia să se mişte pe terenul legalităţii ce trebuia păstrată cu orice preţ; imediat ce s-a pomenit în faţa Consiliului Bătrînilor, în dimineaţa de 18 Brumar, a uitat rolul pe care şi-l asumase, de învingător în bătălii chemat să-şi pună propria lui spadă în serviciul reprezentanţilor naţiunii. Nu-şi dădea seama că, în ochii Bătrînilor din Consiliu, trebuia ca el să apară nu ca un nou Cezar, ci ca un apărător al Constituţiei ameninţate de conjuraţia iacobină. Care era de fapt rolul său? Acela de general însărcinat de Consiliul Bătrînilor cu transferarea paşnică şi în siguranţă a Corpului Legislativ la Saint-Cloud. Prudenţa sa ar fi trebuit să-l facă să joace rolul unui personaj secundar într-o comedie parlamentară în care principalul protagonist era Corpul Legislativ.

Însă cuvintele pe care le-a pronunţat, înconjurat de un grup de ofiţeri cu găitane strălucitoare, aurii şi argintii, în faţa acelei adunări de mic-burghezi, ochelarişti şi intimidaţi, păreau inspirate de un zeu invidios pe norocul său. Tot fondul de retorică, pe care i-l lăsase lectura prost înţeleasă a incursiunilor lui Alexandru şi ale lui Cezar, îi venea pe buze, îi
încîlcea limba: „Noi vrem o Republică bazată pe libertate adevărată, pe libertate civică, pe reprezentare naţională. O vom avea, vă jur!" Ofiţerii care îl înconjurau au repetat în cor jurămîntul. Bătrînii asistau la această scenă, muţi şi înlemniţi de spaimă. Dintr-un moment în altul, din acea adunare îmblînzită putea răsări un oarecare, un mărunt oarecare şi să i se opună lui

---

[1] *Sfîntă naivitate! Exclamaţia reformatorului religios ceh Jan Hus, condamnat la moarte pentru erezie şi ars pe rug în anul 1415.*
El le-a rostit cînd a zărit o femeie bătrînă, simplă şi neştiutoare, care aducea vreascuri şi le arunca pe rugul lui, socotind că săvîrşeşte astfel o faptă bună, răsplătită de biserică cu promisiunea fericirii viitoare.
O, sancta simplicitas! exprimă constatarea unui act de ignoranţă inconştientă sau de conformism naiv. (n. tr.).

Bonaparte, în numele Libertăţii, Republicii, Constituţiei, cuvinte retorice, cuvinte mari, golite acum de înţeles, dar încă periculoase. Sieyès prevăzuse pericolul: în timpul nopţii, inspectorii Sălii făcuseră să dispară avizele de convocare destinate deputaţilor suspecţi. Dar Bonaparte trebuia să se ferească mai ales de oamenii mărunţi şi lipsiţi de importanţă pe care nici măcar Sieyès nu îi suspecta. Iată că un deputat, Garat, s-a ridicat şi a cerut cuvîntul: „Nici unul dintre aceşti luptători nu s-a angajat să respecte Constituţia." Bonaparte s-a albit la faţă, a rămas înlemnit. Dar preşedintele a intervenit la timp, l-a întrerupt pe Garat şi a închis şedinţa în strigăte de „Trăiască Republica!"

În timpul trecerii în revistă a trupelor aliniate în grădina Tuilleries, Bonaparte şi-a dat jos masca. După faimoasele cuvinte adresate cu voce tare lui Botot[1], pe cînd ieşeau din sala Consiliului Bătrînilor, discursul său adresat soldaţilor suna ca o sfidare şi ca o ameninţare. Era de acum sigur pe sine. Dar Fouche insista în legătură cu necesitatea arestării deputaţilor mai turbulenţi. Bonaparte refuză să dea ordinul: ar fi fost o eroare inutilă, de vreme ce lucrurile erau pe făgaşul bun; mai trebuia să fie îndeplinite cîteva formalităţi şi lovitura de stat era înfăptuită.

Optimismul său dovedea cît era de nepotrivit rolul său în acel joc periculos. O zi mai tîrziu, în 19 Brumar, la Saint-Cloud, cînd pînă şi Sieyès a realizat ce greşeli făcuseră şi a început să se teamă, Bonaparte manifesta în continuare un asemenea optimism, o asemenea încredere în prestigiul său, un asemenea dispreţ pentru „avocaţii" Corpului Legislativ, încît Talleyrand nu ştia dacă să-l considere un inconştient sau un om care se amăgeşte.

În conceperea planului său, bazat pe o aparenţă de legalitate şi pe mecanismul procedurii parlamentare, Sieyès nu a ţinut seamă de faptele mărunte. Din ce motiv nu au fost convocate Consiliile la Saint-Cloud, în ziua de 18, ci în 19

---

[1] *François Marie Botot , secretarul şi eminenţa cenuşie a lui Paul Barras.*
Lui i-a adresat Napoleon celebra frază : „Ce-ai făcut cu Franţa pe care ţi-am lăsat-o atît de strălucitoare ?" pe 18 brumar (noiembrie 1799) ,ora 11

Brumar? A fost o greşeală să lase adversarilor un răgaz de douăzeci şi patru de ore pentru a studia situaţia şi pentru a organiza rezistenţa. De ce în 19 Brumar, la Saint-Cloud, Bătrînii şi Cei Cinci Sute nu au fost reuniţi imediat, la ora 12, ci doar la ora 2 după-amiază? În acele două ore, deputaţii au avut posibilitatea să schimbe impresii, idei, intenţii, să se pună de acord în legătură cu acţiunea pe care era necesar să o desfăşoare în comun spre a se opune oricărei tentative de fraudă sau de violenţă. Cei Cinci Sute s-au declarat hotărîţi la orice; vederea soldaţilor ce-i înconjurau din toate părţile îi exaspera; se învîrteau furioşi pe străzi şi prin curţi, se întrebau cu voce tare: „De ce nu am rămas la Paris? Cine a inventat povestea cu complotul? Să auzim numele, să vedem dovezile!" Sieyès, care uitase să fabrice dovezile conjuraţiei iacobine, privea în jurul său, vedea că mulţi zîmbeau, mulţi deveneau palizi, că Bonaparte era nervos, neliniştit, irascibil; a început să înţeleagă că situaţia nu era clară, că totul putea depinde doar de un singur cuvînt, de un singur gest; ah, dacă l-ar fi ascultat pe Fouche! Dar era deja prea tîrziu, trebuia să lase lucrurile în voia lor, nu mai putea face nimic. Pentru o tactică revoluţionară, era o tactică destul de originală.

La ora 2 s-a reunit Consiliul Bătrînilor; încă de la primele replici, planul lui Sieyès era compromis. Acei mic-burghezi, de obicei atît de calmi, în care Sieyès îşi pusese toate speranţele, par cuprinşi de o furie sacră; din fericire, în zarva aceea, nimeni nu poate lua cuvîntul. În schimb, în Sala Orangerie, unde se reuniseră Cei Cinci Sute, o avalanşă de invective, de acuzaţii şi de ameninţări cădea asupra preşedin-telui, Lucien Bonaparte. Totul e pierdut, gîndea Sieyès care, în faţa neaşteptatei izbucniri, pălise şi se apropiase de uşă: din prevedere, o trăsură îl aştepta la marginea parcului. O trăsură este mai comodă şi mai sigură decît un cal. În pregătirea loviturii de stat, acesta era un amănunt ce nu-i putea scăpa unui om atît de prevăzător. De altfel, Sieyès nu era singurul care nu se simţea în apele lui în saloanele de la primul etaj, unde Bonaparte şi complicii săi aşteptau nerăbdători rezultatul votului. Dacă Bătrînii nu aprobau decretul prin care Consiliile erau dizolvate, prin care erau numiţi trei consuli

provizorii şi prin care se stabilea reforma Constituţiei, ce urma să facă Bonaparte? Ce acţiune prevedea, în acest caz, planul revoluţionar, stabilit şi pregătit de Sieyès pînă în cele mai mici amănunte? Sieyès nu prevedea decît fuga cu trăsura.

Pînă în acel moment, conduita lui Bonaparte, preocupat mai ales de a salva aparenţele legalităţii şi de a rămîne pe terenul procedurii parlamentare, a fost, am putea spune folosind un cuvînt modern, conduita unui liberal. Din acest punct de vedere, Bonaparte a fost un deschizător de drumuri: toţi militarii care vor încerca, după el, să preia puterea civică vor ţine seama de această regulă, ce le impune să pară liberali pînă la sfîrşit, adică pînă în momentul recurgerii la violenţă. Nu trebuie să ne încredem niciodată, mai ales în zilele noastre, în liberalismul militarilor.

Imediat după ce şi-a dat seama că opoziţia Bătrînilor şi a Celor Cinci Sute a compromis planul lui Sieyès, Bonaparte s-a hotărît să forţeze, prin propria sa prezenţă, procedura parlamentară, încă se mai putea vorbi de o formă de liberalism, evident un liberalism al militarilor; o formă de violenţă liberală. La apariţia lui Bonaparte, agitaţia a încetat în sala Bătrînilor. Dar acel Cezar, acel Cromwell este trădat şi de această dată de retorică; discursul său, primit la început cu o linişte respectuoasă, provoacă, încet-încet, un murmur de dezaprobare.

La cuvintele „Si je suis un perfide, soyez tous des Brutus"[1] , cîteva hohote de rîs se aud în fundul sălii. Oratorul se încurcă, se întrerupe, se bîlbîie, reia cu o voce stridentă: „Souvenez-vous que je marche accompagne du dieu de la guerre et du dieu de la fortune"[2] . Deputaţii se agită, se îngrămădesc în jurul tribunei, toată lumea rîde.

„Generale, nu mai ştiţi ce vorbiţi", îi şopteşte la ureche credin-ciosul Bourienne, prinzîndu-l de braţ. Bonaparte îl urmează şi părăseşte sala.

Puţin mai tîrziu, cînd trece pragul Sălii Orangerie, escortat de

[1] *Dacă eu sunt un ipocrit, fiţi cu toţii precum Brutus (n. tr.).*

[2] *Nu uitaţi că sunt întovărăşit de zeul războiului. şi de zeul norocului (n. tr.).*

patru grenadieri şi de cîţiva ofiţeri, Cei Cinci Sute îl întîmpină cu un strigăt furios: „Hors la loi! A bas le tyran!"[1] Sar asupra lui, îl acoperă cu insulte, îl lovesc. Cei patru grenadieri se strîng în jurul lui pentru a-l apăra de lovituri, ofiţerii încearcă să-l smulgă din învălmăşeală, pînă cînd Gardanne îl ia pe sus şi-l scoate afară.

Nu rămîne decît fuga, se gîndeşte Sieyès; sau violenţa, le spune Bonaparte alor săi. În sala Celor Cinci Sute decretul de punere în afara legii este supus la vot: în cîteva minute, acel Cezar, acel Cromwell va fi „hors la loi". Este sfîrşitul. Bonaparte urcă pe cal în fruntea armatei. „La arme!", strigă el. Soldaţii îl aclamă, dar nu se mişcă. Este scena cea mai grăitoare pentru acele două zile faimoase. Alb la faţă, tremurînd de furie, Bonaparte priveşte în jurul său: eroul de la Arcole nu reuşeşte să urnească un batalion. Dacă în acel moment nu ar fi sosit Lucien, totul ar fi fost pierdut. Lucien este cel care îi urneşte pe soldaţi, îi convinge, forţează situaţia, iar Murat este cel care scoate din teacă spada, dă semnalul de luptă, îi tîrăşte pe grenadieri împotriva Celor Cinci Sute.

„General Bonaparte, cela n'est pas correct"[2] , au fost cuvintele pe care le-a rostit mai tîrziu Montrond[3], gîndindu-se la paloarea acelui Cezar, a acelui Cromwell. Montrond, pe care Roederer îl numea un Talleyrand călare, va rămîne toată viaţa cu impresia că acel erou al lui Plutarh a avut, la Saint-Cloud, un moment de teamă şi că cel mai anonim om al Franţei, unul dintre atîţia „avocaţi" ai Corpului Legislativ, un mărunt oarecare ar fi putut, fără nici un pericol, în acele două zile faimoase, să distrugă cu un singur gest, cu un singur cuvînt, destinul lui Bonaparte şi să salveze Republica.

„Jamais coup d'etat plus mal connu ne fut plus mal conduit"[4] , s-a exprimat un istoric. Planul lui Sieyès, bazat pe

---

[1] *Să fie scos în afara legii! Jos tiranul! (n. tr.).*

[2] *Generale Bonaparte ,nu este corect (n.tr)*

[3] *Casimir, conte de Montrond (1768-1843) diplomat francez, confidentul şi agentul politic al lui Talleyrand.*

[4] *Niciodată o lovitură de stat nu a fost mai prost pregatită şi mai prost condusă. (n.tr)*

respectarea legalităţii şi pe mecanismul procedurii parlamentare, ar fi eşuat fără îndoială dacă Bătrînii şi Cei Cinci Sute ar fi ştiut să profite de greşeala lui Sieyès. O tactică ofensivă care se bazează pe încetineala procedurii parlamentare nu poate duce decît la un insucces. Dacă acele Consilii, prin ameninţarea cu decretul de punere în afara legii, nu l-ar fi obligat pe Bonaparte să acţioneze imediat, să abandoneze tărîmul legalităţii şi să recurgă la violenţă, lovitura de stat s-ar fi împotmolit în procedura parlamentară. Tactica defensivă a Consiliilor trebuia să consiste în a cîştiga timp, în a tărăgăna lucrurile. În după-amiaza zilei de 19 Brumar, la Saint-Cloud, Sieyès înţelesese, în sfîrşit, care i-a fost greşeala: timpul lucra în favoarea Corpului Legislativ. Pe ce teren se mişca Bonaparte? Pe terenul procedurii parlamentare. În ce consta forţa Corpului Legislativ? În această procedură. Care era forţa procedurii parlamentare? Încetineala. Doar cîteva ore, şi dezbaterile Consiliilor ar fi fost amînate pentru a doua zi; lovitura de stat, care pierduse deja douăzeci şi patru de ore, ar fi suferit o nouă întîrziere. A doua zi, la 20 Brumar, la deschiderea şedinţelor Corpului Legislativ, situaţia lui Bonaparte ar fi fost cu totul alta. Sieyès şi-a dat seama de acest lucru. În planul său revoluţionar, Consiliile reprezentau instrumentele loviturii de stat; Bonaparte nu putea să se lipsească de acestea, îi erau indispensabile. Era nevoie să acţioneze imediat, să împiedice amînarea dezbaterilor, să evite pericolul unei lupte deschise între Corpul Legislativ şi Bonaparte, între Constituţie şi Lovitura de Stat. Dar prin ce mijloace? Planul lui Sieyès şi logica lui Bonaparte excludeau violenţa. Şi totuşi, trebuia să acţioneze rapid. Deci trebuia să apeleze la convingere, să intre în sălile Consiliilor, să vorbească deputaţilor, să încerce să forţeze cu tact procedura parlamentară. Originea comporta-mentului ciudat al lui Bonaparte se afla în ceea ce am numit liberalismul său.

Dar acea atitudine a sa declanşează, spre norocul lui, eroarea ireparabilă a Consiliilor: violenţa împotriva persoanei sale, decretul de punere în afara legii. Bătrînii şi Cei Cinci Sute nu înţeleseseră că secretul forţei lor, în faţa lui Bonaparte, stătea în tărăgănarea lucrurilor, în a nu răspunde provocărilor, în a lăsa

procedura să-şi urmeze cursul său lent. În toate loviturile de stat, tactica de bază a catilinarilor este aceea de a acţiona rapid, iar aceea a apărătorilor de a cîştiga timp. Greşeala Consiliilor l-a pus pe Bonaparte într-o situaţie fără ieşire: sau fuga, sau violenţa. „Avocaţii" Corpului Legislativ i-au dat, fără să vrea, o lecţie de tactică revoluţionară.

VII

Exemplul lui Bonaparte şi al lui Sieyès, care se folosesc de armată ca de un instrument legal pentru a rezolva, pe terenul procedurii parlamentare,problema cuceririi statului, are, şi în ziua de azi, o mare putere de sugestie asupra tuturor celor pe care i-am putea numi bonapartişti şi care pretind să împace folosirea violenţei cu respectarea legalităţii, să înfăptuiască, prin forţa armelor, o revoluţie parlamentară. Care este iluzia lui Kapp? Aceea de a fi un Sieyès al lui von Luttwitz, adică de a înfăptui o lovitură de stat parlamentară. La ce se gîndea Ludendorff, în 1923, cînd s-a aliat cu Hitler şi von Kahr pentru a ocupa Berlinul?

La 18 Brumar care este obiectivul său strategic? Cel al lui Kapp, adică Reichstag-ul, Constituţia de la Weimar. Primo de

Rivera mizează pe Cortesuri[1] . Pilsudski pe Dietă. Şi Lenin, într-o primă fază, în vara anului 1917, căzuse în greşeala bonapartiştilor. Printre motivele ce explică eşecul tentativei insurecţionale din iulie, cel mai grav este acela că, atît Comitetul Central al Partidului Bolşevic, cît şi Lenin însuşi, după experienţa primului Congres al Sovietelor, erau potrivnici insurecţiei: ei urmăreau doar un obiectiv de natură parlamentară, cucerirea majorităţii în cadrul Sovietelor. Pînă în ajunul loviturii de stat, singura preocupare a lui Lenin, care după luna iulie se refugiase în Finlanda, era aceea de a-şi asigura majoritatea în cel de-al doilea Congres al Sovietelor ce urma să aibă loc în octombrie; tactician mediocru, pretindea să aibă spatele asigurat din partea parlamentului, înainte de a le da semnalul insurecţiei.
„La fel ca Danton şi Cromwell, observa Lunacearski, Lenin este un oportunist genial."

Regula fundamentală a tacticii bonapartiştilor este oportunismul. Ceea ce o deosebeşte de tactica catilinarilor de stînga este alegerea terenului parlamentar ca fiind cel mai favorabil pentru a împăca folosirea violenţei cu respectarea legalităţii. Aceasta este caracteristica loviturii din 18 Brumar. Bonapartiştii, ca toţi catilinarii de dreapta, sunt oameni de ordine, conservatori sau reacţionari, care îşi propun să pună mîna pe putere în scopul sporirii prestigiului, forţei şi autorităţii statului. Kapp, Primo de Rivera, Pilsudski, chiar şi Hitler îşi justificau comportamentul revoluţionar proclamîndu-se servitori ai statului, nu duşmanii acestuia. Ceea ce-i înspăimînta cel mai mult era faptul de a fi declaraţi în afara legii. Exemplul lui Bonaparte, care păleşte auzind că a fost pus „hors la loi", aparţine tradiţiei revoluţionare pe care ei o continuă. Obiectivul lor tactic este Parlamentul: ei vor să cucerească statul prin intermediul Parlamentului. Doar puterea legislativă, atît de vulnerabilă în jocul compromisurilor şi al complicităţilor, îi poate ajuta să impună faptul deja împlinit în ordinea constituită, declanşînd violenţa revoluţionară în cadrul legalităţii constituţionale.

[1] *Adunarea Naţională în Spania (n.tr.)*

Parlamentul este un complice necesar, nu unul ales de bună-voie şi, în acelaşi timp, el este prima victimă a loviturii de stat bonapartiste. Sau parlamentul acceptă faptul deja împlinit şi îl legalizează oficial, transformînd lovitura de stat într-o schimbare de funcţii, sau catilinarii dizolvă parlamentul şi însărcinează o nouă adunare cu legalizarea violenţei revoluţionare. Dar parlamentul care acceptă să legalizeze lovitura de stat nu face decît să decreteze propriul său sfîrşit; în istoria revoluţiilor, nu există exemplu de adunare care să nu fi fost prima victimă a violenţei revoluţionare pe care ea însăşi a acceptat să o legalizeze.

Pentru a consolida prestigiul, forţa şi autoritatea statului, logica bonapartistă nu concepe altă metodă decît reforma Constituţiei şi limitarea prerogativelor parlamentare. Singura garanţie a legalităţii pentru o lovitură de stat bonapartistă constă într-o reformă constituţională, care să limiteze libertăţile publice şi drepturile parlamentului. Libertatea: iată duşmanul.

Tactica bonapartistă este obligată să se menţină, cu orice preţ, pe terenul legalităţii: ea nu prevede utilizarea violenţei decît în scopul menţinerii sale pe acel teren sau în scopul revenirii, dacă este obligată să se îndepărteze de el. Ce face Bonaparte, legalistul Bonaparte din 18 Brumar, cînd află că Cei Cinci Sute l-au declarat „hors la loi"? Recurge la violenţă, ordonă soldaţilor să evacueze sala Orangerie, îi alungă şi îi împrăştie pe reprezentanţii naţiunii. Cîteva ore mai tîrziu, Lucien, preşedintele Consiliului Celor Cinci Sute, adună în grabă cîteva zeci de deputaţi, reuneşte din nou Consiliul şi face în aşa fel încît acel simulacru de adunare să legalizeze lovitura de stat. Tactica loviturii din 18 Brumar nu poate fi aplicată decît pe terenul parlamentar. Existenţa parlamentului este condiţia indispensabilă loviturii de stat bonapartiste; într-o monarhie absolutistă, nu sunt de conceput decît intrigile de palat şi revoltele militare. Este necesar să atragem atenţia, în legătură cu aceasta, că nu este posibil să se stabilească nici o legătură între lovitura de stat bonapartistă şi revolta militară.

Caracteristica revoltelor militare este dispreţul absolut faţă de legalitate.

Principiul fundamental care călăuzeşte tactica bonapartistă este necesitatea de a îmbina utilizarea violenţei cu respecta-rea legalităţii. Acest principiu este atît de delicat, încît cere implicarea unor executanţi disciplinaţi şi puţini la număr, obişnuiţi să se supună voinţei conducătorilor şi să se mişte potrivit unui plan stabilit dinainte în cele mai mici detalii; exclude în mod categoric participarea maselor impulsive şi incontrolabile la o acţiune revoluţionară menită să aibă loc pe un teren impus ce seamănă cu o tablă de şah, unde cea mai mică greşeală în mutarea unui pion poate declanşa efecte incalculabile şi poate compromite rezultatul partidei. Tactica bonapartistă nu este doar un joc de forţă: ea este, mai ales, un joc al controlului de sine şi al abilităţii. Nu are caracteristicile unei insurecţii populare, în care predomină violenţa instinctivă şi oarbă a maselor, nici pe cele ale unei revolte militare, în care brutalitatea sistemelor este însoţită de cea mai grosolană neînţelegere a factorilor politici şi morali şi de cel mai profund dispreţ faţă de legalitate, ci are caracteristicile unei manevre militare ce seamănă cu o partidă de şah, în care fiecare executant are sarcina lui precisă şi un loc desemnat: conceptul său fundamental este pur politic şi este dominat de preocuparea atentă şi constantă de a face din fiecare executant un pion al jocului parlamentar, şi nu al unui joc de război sau de cazarmă.

Ceea ce diferenţiază lovitura de stat bonapartistă de orice alt tip de lovitură este faptul că oamenii politici reprezintă, în aparenţă, o parte destul de puţin importantă faţă de cea a executorilor. Cu alte cuvinte, conceperea sa pare mai puţin importantă decît execuţia. Rolul principal, cel mai remarcabil, îl joacă executanţii. Acest lucru satisface amorul propriu al militarilor şi explică motivul pentru care lovitura de stat bonapartistă se pretează cel mai bine mentalităţii lor şi le trezeşte cel mai mult ambiţiile. Un general nu-i va putea nicicînd înţelege pe Mussolini sau pe Troţki, nici pe Cromwell - deşi Cromwell poate să i se pară, mai degrabă, un mare căpitan decît

un mare politician - şi nici nu se va gîndi vreodată să le urmeze exemplul; în schimb, îi va înţelege pe Kapp, pe Primo de Rivera, pe Pilsudski, chiar şi pe Bonaparte, simţind că-i va putea imita, cînd se va ivi ocazia favorabilă.

Exemplul lui Kapp, al lui Primo de Rivera şi al lui Pilsudski este destul de grav pentru Europa liberală şi democratică. El a readus în prim-plan, printre alte pericole ale actualei situaţii europene, pericolul care era considerat cel mai caracteristic pentru Europa secolului trecut şi care părea acum, după instaurarea marilor democraţii parlamentare, eliminat pentru totdeauna din viaţa politică modernă: pericolul generalilor.

Dezvoltarea parlamentarismului împiedică sau favorizează ambiţiile bonapartiste? Importanţa pe care a atins-o parlamentarismul, în cadrul democraţiilor, favorizează fără îndoială posibilităţile unei lovituri de stat bonapartiste; prin parlamentarizarea progresivă a vieţii modeme, terenul favorabil prin excelenţă aplicării tacticii din 18 Brumar s-a extins. Din acest punct de vedere, nu greşesc cei care consideră că Anglia este ţara cea mai expusă unei lovituri de tipul celei din 18 Brumar. Nu trebuie să uităm că parlamentul este una dintre cele mai solide tradiţii ale poporului britanic şi, în acelaşi timp, baza Imperiului, că parlamentarismul este elementul cel mai important al vieţii morale, politice şi sociale a Angliei şi că singura revoluţie engleză de proporţii a fost o revoluţie parlamentară. Nu este lipsit de temei faptul că s-a folosit, în acel caz, cuvîntul revoluţie, în loc de lovitură de stat.

Trebuie să adăugăm consideraţiilor privind pericolul pe care-l reprezintă parlamentarismul în viaţa modernă, în legătură cu eventualitatea unei lovituri de stat bonapartiste, pe cele legate de faptul că exemplul din 18 Brumar are o mare putere de sugestie asupra mentalităţii militarilor. Clemenceau spunea că ar trebui scos din manualele de istorie ce se studiază în şcolile militare capitolul legat de lovitura din 18 Brumar. Este interesant să amintim, legat de aceasta, neîncrederea pe care Clemenceau o manifesta deschis, în 1919, faţă de popularitatea anumitor generali. Stresemann, care a trebuit să se ocupe, în 1920, de von

Luttwitz, iar în 1923, de Ludendorff, spunea zîmbind că cei doi generali s-au format la şcoala lui Bonaparte. La aceeaşi şcoală s-au format Primo de Rivera şi Pilsudski. Dar se pare că Europa liberală şi democratică nu-şi dă seama de gravitatea pericolului reprezentat de generali. Bunul general Boulanger este principalul responsabil pentru optimismul ce domneşte în parlament. Guvernele nu cred că tactica din 18 Brumar este aplicabilă pe terenul parlamentar modern: ei nu văd în Primo de Rivera şi Pilsudski decît protagoniştii unor revolte militare, profitorii de pe urma unor situaţii ce sunt caracteristice unor ţări ca Spania şi Polonia, în care nu există o democraţie parlamentară adevărată. Aceste guverne consideră că parlamentul reprezintă cea mai bună apărare a statului împotriva unei tentative bonapartiste, că libertatea se apără prin exercitarea libertăţii şi prin implicarea sistemelor de poliţie. Acelaşi lucru îl gîndeau şi deputaţii din Cortes şi din Dietă în ajunul loviturilor de stat a lui Primo de Rivera şi a lui Pilsudski.

Greşeala democraţiilor parlamentare stă în încrederea excesivă în cuceririle libertăţii care, în fond, sunt cele mai fragile lucruri în Europa modernă. Această eroare provine din dispreţul faţă de generali şi din concepţia că, într-o adevărată democraţie parlamentară, pericolul din 18 Brumar nu există, întrucît succesul tentativelor din Spania şi din Polonia se datorează în exclusivitate unui concurs de împrejurări ce nu poate exista în Franţa sau în Anglia, adică în ţările cele mai parlamentarizate şi mai *polices* din Europa. În ceea ce priveşte dispreţul faţă de generali, se poate obiecta că cei mai periculoşi sunt generalii mediocri şi tocmai de aceştia trebuie să se ferească. Primo de Rivera şi Pilsudski nu sunt decît nişte oameni de mîna a doua; reputaţia talentului lor militar şi politic este compromisă de la bun început. Se poate adăuga, în favoarea lor, că Europa este plină de generali de acest fel; mulţi dintre ei au cîştigat războiul, mulţi l-au pierdut: mediocritatea lor nu este o chestiune de patriotism. E bine să înţelegem acest lucru.

În legătură cu actualitatea loviturii din 18 Brumar şi cu circumstanţele favorabile ce au sprijinit succesul celor mai

faimoşi bonapartişti ai timpului nostru, trebuie să recunoaştem că fără îndoială Primo de Rivera şi Pilsudski ar fi întîmpinat dificultăţi mult mai serioase, dacă, în loc de Dietă şi de Cortesuri, ar fi fost Camera Comunelor sau Palatul Bourbon[1] . Dar aici nu ne interesează să stabilim că este vorba de Cortesuri şi nu de Camera Comunelor, un adevăr recunoscut şi de Alfons al XlII-lea[2], sau că Dieta nu este Palatul Bourbon şi că, în Spania şi în Polonia, nu există o democraţie parlamentară capabilă să apere libertăţile publice; ne interesează să stabilim că, dintre toate circumstanţele care i-au ajutat pe Rivera şi pe Pilsudski să preia puterea, cea mai importantă este prezenţa terenului favorabil tacticii bonapartiste, adică terenul parlamentar. Unul dintre pericolele la care este expus statul modern îl reprezintă vulnerabilitatea parlamentelor, a tuturor parlamentelor, inclusiv a Camerei Comune-lor. Nu este lipsit de importanţă să amintim, legat de acest lucru, ceea ce scria Troţki referitor la posibilitatea unei revoluţii proletare în Anglia: „Revoluţia proletară engleză va avea oare şi ea un Parlament Lung? Este foarte probabil că se va limita la un Parlament Scurt. Şi va reuşi cu atît mai bine cu cît va trage învăţăminte din lecţiile pe care le oferă perioada lui Cromwell." Vom vedea în continuare ce înţelege Troţki prin lecţiile din perioada lui Cromwell.

Nu este tocmai aşa cum se afirmă că, fără complicitatea regelui, de Rivera nu ar fi reuşit să preia puterea în stat, nu ar fi putut dizolva Cortesurile, nici suprima libertăţile publice, după cum nu ar fi putut guverna în afara limitelor Constituţiei, împotriva Constituţiei. Complicitatea revoluţionară a regelui, fără să fie necesară, îi era utilă lui de Rivera; este un gen de complicitate de care doar un catilinar autentic, un dictator adevărat, se poate lipsi. Aici s-ar putea obiecta că, în concluzie, principala circumstanţă care a asigurat succesul tentativei revoluţionare a lui Primo de Rivera nu era existenţa terenului

[1] *Sediul Adunării Naţionale Franceze (n. tr.).*

[2] *Rege al Spaniei (1896-1931). A trebuit să accepte, din 1923, dictatura generalului Primo de Rivera pînă în 1931, cînd a părăsit ţara (n. tr.).*

favorabil tacticii bonapartiste, adică a terenului parlamentar, ci complicitatea regelui.

Această obiecţie are punctele ei slabe. Pentru a deveni complicele lui Rivera, regele a trebuit să-şi părăsească poziţia de privilegiat, de monarh lipsit de responsabilităţi şi să coboare pe terenul parlamentar. Alfons al XlII-lea a devenit astfel nu chiar Sieyès, nici chiar creatorul *deus ex machina* al loviturii de stat, dar unul dintre principalii executanţi, ceva de genul unui Lucien al lui Primo de Rivera. Coroana coboară pe terenul parlamentar ca să facă un compromis cu insurecţia; complicitatea dintre rege şi de Rivera are ca premisă indispensabilă existenţa parlamentului.

Ca toate loviturile de stat care încep cu un compromis de acest fel, şi cel dintre Alfons al XlII-lea şi Primo de Rivera se soluţionează printr-un pact dubios între Constituţie şi dictatură.

Prima victimă a loviturii de stat este parlamentul.

Complicitatea regelui este elementul cel mai interesant, probabil singurul interesant, al loviturii de stat a lui Primo de Rivera, elementul care dă un înţeles modern nefericitei aventuri. Problema pe care şi-o pun partidele spaniole, după căderea dictatorului, este în această privinţă destul de semnificativă: „Cine este de vină?" Aici se află secretul eşecului dictaturii. Atît timp cît era în stare să-şi asume, în faţa Coroanei şi în faţa ţării, întreaga responsabilitate a puterii, Primo de Rivera putea conta pe complicitatea regelui. Singurul mod de a-şi asuma întreaga responsabilitate a puterii era acela de a guverna în afara limitelor Constituţiei, împotriva Constituţiei. Dar în ziua în care Alfons al XlII-lea îşi dă seama că, în conştiinţa neliniştită a Spaniei, Primo de Rivera nu este singurul răspunzător de situaţia creată, un al treilea element intervine între complicitatea dintre rege şi dictator: Constituţia. între dictatură şi Constituţie, regele o alege pe cea din urmă, se ridică în chip de apărător al Constituţiei împotriva dictaturii instaurate de el, devine complicele parlamentului împotriva loviturii de stat. Catilinarii nu trebuie să aibă încredere, aşa cum a făcut Metternich, în regii constituţionali
.

Pentru un general credincios regelui este o chestiune de orgoliu faptul de a fi înţeles prea tîrziu cît poate fi de periculoasă, în problemele revoluţionare, complicitatea cu Constituţiile şi cu garanţii acestora. Primo de Rivera nu făcea parte dintre acei catilinari care nu cedează în faţa nimănui şi a nimic: era un grande de Spania, care nu ceda decît în faţa regelui.

Dintre loviturile de stat ce amintesc exemplul din 18 Brumar, cea a lui Pilsudski, din mai 1926, este poate cea mai interesantă. Pilsudski, pe care Lloyd George, în 1920, îl numea un Bonaparte socialist (Lloyd George nu a nutrit niciodată simpatie pentru generalii socialişti), a demonstrat că ştie să-l pună pe Karl Marx în serviciul dictaturii burgheze. Participarea maselor de muncitori constituie elementul original al loviturii de stat a lui Pilsudski. Adevăraţii executanţi ai tacticii insurecţionale sunt, şi de această dată, soldaţii. Ocuparea podurilor, a centralelor electrice, a Citadelei, a cazărmilor, a depozitelor de alimente şi de muniţii, a intersecţiilor stradale, a
gărilor, a centralelor telefonice şi telegrafice, a băncilor este înfăptuită de soldaţi. La atacul împotriva punctelor strategice ale Varşoviei apărate de trupele credincioase Guvernului lui Witos şi la asedierea Palatului Belvedere, unde se refugiaseră preşedintele Republicii şi miniştrii, masele nu iau parte. Soldaţii constituie, şi de data aceasta, elementul clasic al tacticii bonapartiste. Dar greva generală, declarată de Partidul Socialist pentru a-l ajuta pe Pilsudski în lupta sa împotriva coaliţiei de dreapta pe care se sprijinea generalul Witos, reprezintă elementul modem al insurecţiei, cel care dă o justificare socială acelei lovituri de forţă, acelei brutale revolte militare. Complicitatea muncitorilor conferă soldaţilor lui Pilsudski aureola unor apărători ai libertăţii proletare; prin participarea maselor de muncitori la tactica revoluţionară, are loc, pe terenul grevei generale, transformarea acelei revolte militare într-o insurecţie populară, ajutată de elemente din armată. Pilsudski, care, la începutul loviturii de stat, nu este decît un general rebel, devine astfel un fel de căpitan al poporului, un erou proletar, un Bonaparte socialist, cum ar spune Lloyd George.

Dar greva generală nu este suficientă pentru a-l readuce pe Pilsudski în limitele legalităţii. Şi lui îi este frică să nu fie pus în afara legii. în fond, acel general socialist nu este decît un cetăţean burghez, preocupat de conceperea şi realizarea unor planuri măreţe în limitele moralei civice şi istorice a timpului şi a naţiunii sale. Este un rebel care pretinde să răstoarne statul fără să fie declarat în afara legii. În ura sa împotriva lui Witos, nu-i recunoaşte acestuia nici măcar dreptul de a apăra statul. Rezistenţa trupelor credincioase Guvernului trezesc în el pe polonezul din Lituania „nebun şi încăpăţînat"; se opune mitralierelor cu mitraliere. Tocmai polonezul din Lituania este cel care-l împiedică pe generalul socialist să reintre în legalitate, să profite de împrejurări pentru a repara greşeala comisă la început. Nu se porneşte o lovitură de stat cu o brutală revoltă militară. „Cela n'est pas correct", ar spune Montron.

Pilsudski are un complice în Partidul Socialist, în greva generală; trebuie să-şi asigure un aliat în mareşalul Dietei. El trebuie să preia puterea în stat prin intermediul Constituţiei. În timp ce lupta continuă incertă în periferiile Varşoviei, iar, din regiunea Poznan, generalul Haller se pregăteşte să plece în Capitală în ajutorul Guvernului, preşedintele Republicii, Woitciekowski, şi preşedintele Consiliului, Witos, în Belvedere asediat, decid să cedeze puterea, după cum o cere Constituţia, în mîinile mareşalului Dietei. Din acel moment, garantul Constituţiei nu mai este preşedintele Republicii, ci mareşalul Dietei. Abia acum începe lovitura de stat parlamentară; pînă atunci, nu era vorba decît de o revoltă militară, sprijinită de o grevă generală. Pilsudski va spune mai tîrziu că, dacă Woitciekowski şi Witos ar fi aşteptat sosirea trupelor credincioase Guvernului, probabil că tentativa revoluţionară ar fi eşuat. Decizia grăbită a preşedintelui Republicii şi a lui Witos a transformat revolta militară într-o lovitură de stat parlamentară. Este rîndul mareşalului Dietei să-l facă pe Pilsudski să reintre în legalitate.

„Eu nu vreau să instaurez dictatura, declară Pilsudski, imediat ce simte sub picioare terenul parlamentar, îmi propun doar să acţionez potrivit Constituţiei pentru a consolida

prestigiul, forţa şi autoritatea statului." Şi el, ca toţi catilinarii de dreapta care preiau puterea prin violenţă, nu are altă ambiţie decît aceea de a părea un servitor credincios al statului.

Şi astfel îşi face Pilsudski intrarea în Varşovia, ca un bun servitor al statului, într-o trăsură trasă de patru cai, escortată de un escadron de ulani zîmbitori. Mulţimea, îngrămădită pe trotuarele bulevardului Krakowskie Przedrniescie, îl întîmpină cu strigăte: „Trăiască Pilsudski! Trăiască Republica!" Mareşalul Dietei nu va avea dificultăţi în a se pune de acord cu el în privinţa Constituţiei. „Acum că revoluţia s-a terminat, gîndeşte mareşalul Dietei, ne vom putea înţelege." Dar lovitura de stat parlamentară era abia la început; nici în ziua de azi, după toate evenimentele care au făcut din Constituţie instrumentul dictaturii, iar din Polonia democratică şi proletară complicele curajos al insurecţiei, inamicul generalului socialist, după atîtea noi complicităţi şi atîtea iluzii pierdute, Pilsudski nu a găsit încă modul să împace violenţa cu legalitatea.

Lovitura de stat parlamentară a lui Pilsudski era, în 1926, doar la început; astăzi este o lovitură de stat despre care încă nu se poate spune că a reuşit.

VIII

Dacă strategul revoluţiei bolşevice este Lenin, Troţki este cel care a elaborat tactica loviturii de stat din octombrie 1917. La începutul anului 1929, fiind în Rusia, am avut ocazia să vorbesc cu mulţi comunişti, întîlniţi în cele mai diferite cercuri, despre rolul jucat de Troţki în timpul revoluţiei. Teza care circula oficial în U.R.S.S. pe seama lui Troţki era cea a lui Stalin; însă pretutindeni, mai ales la Moscova şi Leningrad, unde partidul lui Troţki era mai puternic decît în alte părţi, am auzit opinii foarte diferite de cele ale lui Stalin. Singurul care nu mi-a răspuns la

întrebări a fost Lunacearski, iar doamna Kamenev a fost singura care mi-a dat o explicaţie obiectivă cu privire la teza lui Stalin; acest lucru nu trebuie să ne surprindă dacă ne gîndim că doamna Kamenev era sora lui Troţki.

Nu este scopul meu să intru în polemica dintre Stalin şi Troţki în privinţa „revoluţiei permanente" şi a rolului jucat de cel din urmă în lovitura de stat din octombrie 1917. Stalin neagă că Troţki a fost organizatorul insurecţiei, susţinînd că acest merit îi revine comisiei formate din Sverdlov, Stalin, Bubnov, Uriţki şi Dzerjinski. Comisia aceasta, în care nu figura nici Lenin, nici Troţki, făcea parte din Comitetul Militar Revoluţionar al cărui preşedinte era Troţki. Polemica dintre Stalin şi teoreticianul „revoluţiei permanente" nu poate schimba istoria insurecţiei din octombrie care, după cum afirma Lenin, a fost organizată şi condusă de Troţki. Lenin este strategul, ideologul, animatorul, *homo ex machina* al revoluţiei; dar creatorul tehnicii loviturii de stat bolşevice este Troţki.

În Europa modernă, pericolul comunist, împotriva căruia guvernele trebuie să se apere, nu îl reprezintă strategia lui Lenin, ci tactica lui Troţki. Strategia lui Lenin nu poate fi înţeleasă în afara contextului general al Rusiei din 1917. În schimb, tactica lui Troţki nu este legată de condiţiile generale ale ţării, aplicarea acesteia nu depinde de împrejurările care sunt indispensabile aplicării strategiei lui Lenin; tactica lui Troţki reprezintă pericolul permanent al unei lovituri de stat comuniste în orice ţară din Europa. Cu alte cuvinte, strategia lui Lenin nu poate fi aplicată în orice ţară din Europa occiden-tală decît pe un teren favorabil, cu ajutorul aceloraşi circum-stanţe care au existat în Rusia în 1917. Lenin însuşi observa,
în *Boala copilăriei comunismului,* că originalitatea situaţiei politice ruseşti, în 1917, consta în prezenţa a patru circumstanţe specifice, şi adăuga că aceste circumstanţe specifice nu există în prezent în Europa occidentală, unde reproducerea unor condiţii identice sau asemănătoare ar fi dificilă. Este inutil să expunem acum care erau circumstanţele specifice ce ar trebui să favorizeze aplicarea strategiei lui Lenin în Europa occidentală; se

ştie în ce consta originalitatea situaţiei politice ruseşti în 1917, faţă de situaţia din celelalte ţări. Strategia lui Lenin nu constituie deci un pericol imediat pentru guvernele Luropei: pericolul actual, permanent, care ameninţă statele europene îl reprezintă tactica lui Troţki. Stalin, în observaţiile sale din *Revoluţia din Octombrie şi tactica comuniştilor ruşi,* scrie că, pentru a judeca evenimentele din toamna anului 1923 din Germania, nu trebuie să se piardă din vedere situaţia deosebită în care se găsea Rusia în 1917. „Tovarăşul Troţki, adăuga el, ar trebui să o aibă în vedere atunci cînd stabileşte o analogie perfectă între Revoluţia din Octombrie şi revoluţia din Germania şi cînd critică fără milă Partidul Comunist German pentru pretinsele sau adevăratele sale greşeli." După părerea lui Stalin, eşecul tentativei revoluţionare germane din toamna anului 1923 se explică prin lipsa circumstanţelor specifice, indispensabile aplicării strategiei lui Lenin; el nu-şi ascunde uimirea că Troţki
poate să dea vina pe comuniştii germani. Dar, pentru Troţki, reuşita unei tentative revoluţionare nu depinde de existenţa unor condiţii identice sau asemănătoare celor din Rusia anului 1917. Imposibilitatea aplicării strategiei lui Lenin nu este motivul pentru care a eşuat tentativa revoluţionară germană din toamna anului 1923. Greşeala de neiertat a comuniştilor germani este aceea că nu au aplicat tactica insurecţională bolşevică. Lipsa circumstanţelor favorabile, situaţia generală a ţării nu influenţează aplicarea tacticii lui Troţki. Comuniştii germani nu au nici o justificare pentru că au ratat lovitura.

După moartea lui Lenin, marea erezie a lui Troţki a fost că el a încercat să destrame unitatea doctrinară a leninismului.
Atitudinea eretică a lui Troţki nu a avut o soartă norocoasă; acel Luther se află acum în exil, iar dintre toţi partizanii săi, cei care au fost prevăzători şi nu au aşteptat să fie prea tîrziu ca să se căiască s-au grăbit să o facă în mod oficial prea repede. Dar în Rusia întîlneşti frecvent eretici care nu şi-au pierdut plăcerea de a critica şi care se antrenează în acest mod trăgînd concluziile cele mai neaşteptate din logica lui Stalin. Pornind de la logica lui Stalin, au ajuns la concluzia că Lenin nu poate exista fără

Kerenski, acesta din urmă fiind unul dintre elementele principale ale situaţiei excepţionale din Rusia anului 1917. Dar Troţki nu are nevoie de Kerenski; existenţa lui Kerenski, la fel ca aceea a lui Stresemann, a lui Poincaré[1] , Lloyd George, Giolitti[2] sau Macdonald[3] , nu are nici o influenţă - nici favorabilă, nici defavorabilă - asupra aplicării tacticii lui Troţki. Dacă l-am pune pe Poincare în locul lui Kerenski, lovitura de stat bolşevică din octombrie 1917 ar reuşi şi în aceste condiţii. Am întîlnit la Moscova şi la Leningrad chiar partizani ai teoriei eretice a „revoluţiei permanente", care ajungeau să afirme că Troţki nu are nevoie de Lenin, că Troţki poate să existe şi fără Lenin. Adică, în octombrie 1917, Troţki
ar fi preluat puterea chiar dacă Lenin ar fi rămas în Elveţia şi nu şi-ar fi asumat nici un rol în revoluţia rusă.

Afirmaţia este hazardată, dar nu poate fi socotită arbitrară decît de aceia care exagerează importanţa strategiilor în cadrul unei revoluţii, în dauna tacticii; ceea ce contează este tactica insurecţională, tehnica loviturii de stat. În cazul revoluţiei comuniste, strategia lui Lenin nu reprezintă o premisă indispensabilă aplicării tacticii insurecţionale: ea nu poate conduce, în sine, la cucerirea statului. În 1919 şi 1920, în Italia, strategia lui Lenin a fost aplicată pe deplin; Italia era, în acea perioadă, ţara cea mai maturizată din Europa, din punctul de vedere al condiţiilor favorabile unei revoluţii comuniste. Totul era pregătit pentru lovitura de stat. Dar comuniştii italieni socoteau că situaţia revoluţionară a ţării, dorinţa febrilă de răzvrătire a maselor populare, epidemia de greve generale, paralizarea vieţii economice şi politice, ocuparea fabricilor de

---

[1] *Raymond Poincaré (1860-1934), om politic francez, preşedinte al Republicii Franceze (1913-1920), a avut şi funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de Externe (n. tr.).*

[2] *Giovanni Giolitti (1842-1928), om politic italian, de mai multe ori preşedinte al Consiliului de Miniştri între 1892 şi 1921 (n. tr.).*

[3] *James Ramsay Macdonald (1866-1937), om politic britanic, lider al Partidului Laburist, preşedinte al primului Consiliu de Miniştri laburist (1924-1929), partizan al unui socialism reformist (n. tr.).*

către muncitori şi a pămînturilor de către ţărani, dezorganiza-rea armatei, a poliţiei, a birocraţiei, decăderea morală a magistraturii, resemnarea burgheziei, neputinţa guvernului de a face faţă situaţiei erau condiţii suficiente pentru a determina predarea puterii în mîinile reprezentanţilor muncitorilor. Parlamentul se afla în mîinile partidelor de stînga; acţiunea parlamentară era însoţită de acţiunea revoluţionară a organizaţiilor sindicale. Ceea ce lipsea era nu voinţa de a prelua puterea, ci necunoaşterea tacticii insurecţionale. Revoluţia se pierdea în strategie. Trebuia pregătit atacul decisiv, însă nimeni nu ştia cum să conducă atacul. Ajunseseră să privească monarhia, ce se numea pe atunci monarhie socialistă, ca pe o mare piedică pentru atacul insurecţional. Majoritatea parlamentară de stînga era îngrijorată de acţiunea sindicală care ameninţa să cucerească puterea în afara parlamentului, chiar împotriva parlamentului.

Organizaţiile sindicale nu aveau încredere în acţiunea parlamentară care urmărea să transforme revoluţia proletară într-o schimbare de funcţii, în favoarea micii burghezii. Cum trebuia organizată lovitura de stat? Aceasta era problema, în 1919 şi în 1920, nu numai în Italia, ci în aproape toate ţările din Europa occidentală.

Ideile lui Troţki în această privinţă sunt mult mai tranşante. Pentru Troţki, tactica insurecţională nu depindea de condiţiile generale ale ţării şi de existenţa unei situaţii revoluţionare favorabile insurecţiei. Rusia lui Kerenski nu prezenta mai puţine dificultăţi pentru aplicarea tacticii din octombrie 1917 decît Olanda sau Elveţia. Cele patru circumstanţe specifice, enumerate de Lenin în *Boala copilăriei comunismului* (şi anume posibilitatea identificării revoluţiei bolşevice cu mişcarea de lichidare a unui război imperialist; posibilitatea de a profita, pentru o perioadă de timp, de războiul dintre două grupuri de putere care, în alte condiţii, s-ar fi unit pentru a lupta împotriva revoluţiei bolşevice; posibilitatea de a susţine un război civil relativ lung, datorită atît mărimii teritoriului Rusiei, cît şi stării proaste a mijloacelor de comuni-caţie; existenţa unei mişcări revoluţionare burghezo-democratice în sînul maselor de

ţărani), circumstanţe ce caracterizează situaţia Rusiei din 1917, nu sunt indispensabile reuşitei unei lovituri de stat comuniste. Dacă tactica insurecţională bolşevică ar fi depins de aceleaşi circumstanţe, de aceleaşi condiţii de care depindea strategia lui Lenin şi revoluţia proletară din ţările Europei occidentale, nu ar exista în prezent un pericol comunist în fiecare ţară din Europa.

Lenin, în concepţia sa strategică, nu avea simţul realităţii; îi lipseau precizia şi măsura. El a conceput strategia revoluţionară în maniera lui Clausewitz[1]: mai mult ca un fel de filozofie decît ca o artă, ca o ştiinţă. După moartea lui Lenin, a fost găsită printre ale sale *livres de chevet*[2] opera fundamen-tală a lui Clausewitz[63] , *Despre război,* adnotată de mîna lui; din aceste notiţe şi din observaţiile făcute pe marginea cărţii *Războiul civil în Franţa* a lui Marx se poate vedea că neîncrederea lui Troţki în talentul strategic al lui Lenin era fondată. Nu pot să înţeleg din ce motiv, în afară de acela de a combate troţkismul, se atribuie în mod oficial, în Rusia, o atît de mare importanţă strategiei revoluţionare a lui Lenin. Lenin nu trebuie considerat un mare strateg numai datorită poziţiei sale istorice în cadrul revoluţiei.

În ajunul insurecţiei din octombrie, Lenin era optimist şi nerăbdător. Alegerea lui Troţki la preşedinţia Sovietului din Petrograd şi la aceea a Comitetului Militar Revoluţionar, precum şi cucerirea majorităţii în Sovietul de la Moscova i-au dat în sfîrşit asigurarea în privinţa majorităţii în Soviete, problemă care nu încetase să-l preocupe încă din acele zile ale lunii iulie. Îl mai preocupa încă, într-o anumită măsură, cel de-al doilea Congres al Sovietelor, ce urma să se reunească la sfîrşitul lui octombrie. „Nu este necesar să deţinem majoritatea în Congres, spunea Troţki, acea majoritate nu ne va conduce la preluarea puterii." În fond, Troţki avea dreptate. „Ar fi o naivitate, este Lenin de acord, să aşteptăm să dobîndim majoritatea formală." El ar vrea să ridice

---

[1] *Karl von Clausewitz (1780-1831), general şi teoretician militar prusac. Tratatul său, Despre război, a avut o mare influenţă asupra concepţiei Statului-Major german şi asupra concepţiei marxiste despre război (Engels, Lenin) (n. tr.).*

[2] *Cărţi de căpătîi (n. tr.).*

masele împotriva Guvernului lui Kerenski, să supună Rusia maselor populare, să dea semnalul insurecţiei pentru întregul popor rus, să se prezinte la Congresul Sovietelor, să forţeze mîna lui Dan şi a lui Skobelev, cei doi conducători ai majorităţii menşevice, să proclame căderea Guvernului lui Kerenski şi instaurarea dictaturii proletariatului. El nu concepe o tactică insurecţională: nu concepe decît o strategie revoluţionară.

„Foarte bine, spune Troţki, dar, înainte de toate, trebuie să ocupăm oraşul, să luăm în stăpînire punctele strategice, să răsturnăm Guvernul. Pentru aceasta trebuie să organizăm insurecţia, să formăm şi să instruim o trupă de asalt. Nu foarte numeroasă, masele nu ne pot fi de nici un folos; ne ajunge o trupă redusă ca număr."

Dar Lenin nu vrea ca insurecţia bolşevică să poată fi acuzată de blanquism[1] . „Insurecţia, spune el, trebuie să se bazeze pe clasa avansată şi nu pe un complot, pe un partid. Iată primul punct. Insurecţia trebuie să se sprijine pe avîntul revoluţionar al întregului popor. Acesta este cel de-al doilea punct. Insurecţia trebuie să izbucnească în momentul în care revoluţia ascendentă a atins apogeul. Iată cel de-al treilea punct. Aceste trei condiţii fac marxismul să se deosebească de blanquism."

„Foarte bine, răspunde Troţki, dar întreg poporul este prea mult pentru insurecţie. Avem nevoie de o trupă mică, cu sînge rece şi violentă,antrenată pentru tactica insurecţională." Poate că Troţki are dreptate. „Trebuie, admite Lenin, să atacăm cu forţele noastre fabricile şi cazărmile; acolo este locul lor, acolo se află nodul vital, reuşita revoluţiei. Acolo, prin discursuri vehemente şi înflăcărate, trebuie să dezvoltăm şi să explicăm programul nostru şi să punem problema astfel: sau acceptarea în totalitate a acestui program, sau insurecţia."

„Foarte bine, spune Troţki, dar, chiar dacă masele acceptă programul nostru, noi tot trebuie să organizăm insurecţia. Din fabrici şi din cazărmi va trebui să extragem elemente sigure şi

[1] *De la numele lui Louis Auguste Blanqui (1805-1881), teoretician şi om politic francez. Ideile lui au inspirat sindicalismul revoluţionar de la sfîrşitul Secolului al XlX-lea (n. tr.).*

gata la orice. Nu avem nevoie de masa de muncitori, de dezertori, de fugari, ci de o trupă de asalt."

„Pentru a trata insurecţia ca nişte marxişti, adică pentru a o trata ca pe o artă, este de acord Lenin, trebuie ca, în acelaşi timp, fără să pierdem nici un minut, să organizăm statul-major al trupelor insurecţionale, să ne reorganizăm forţele, să lansăm regimente credincioase asupra punctelor celor mai importante, să înconjurăm Teatrul Alexandra, să ocupăm fortăreaţa Petru şi Pavel, să arestăm Marele Stat-Major şi Guvernul, să trimitem împotriva şcolilor de ofiţeri şi împotriva cazacilor din «Divizia sălbatică» detaşamente pregătite să se sacrifice pînă la ultimul om pentru a nu lăsa inamicul să pătrundă în centrul oraşului. Trebuie să mobilizăm muncitori înarmaţi, să-i chemăm la lupta cea mare, să ocupăm simultan centralele telegrafice şi telefonice, să ne instalăm statul-major insurecţional în centrala telefonică, să-l conectăm prin telefon cu toate fabricile, cu toate regimentele, cu toate punctele în care se desfăşoară lupta armată." „Foarte bine, spune Troţki, dar..."

„Toate acestea, admite Lenin, sunt aproximative, dar am ţinut să arăt că, în momentul de faţă, nu putem rămîne credincioşi marxismului, revoluţiei, fără a trata revoluţia ca pe o artă. Dumneavoastră cunoaşteţi regulile principale pe care le-a dat Marx referitor la această artă. Aplicate la situaţia actuală a Rusiei, aceste reguli înseamnă: ofensivă simultană, cît mai neaşteptată şi mai rapidă cu putinţă, asupra Petrogradului, atît din afară cît şi din interior, din cartierele muncitoreşti şi din Finlanda, din Reval şi din Kronstadt, ofensiva întregii flote, concentrarea unor forţe depăşind considerabil cei douăzeci de mii de oameni, incluzînd elevii şcolilor de ofiţeri şi cazacii, de care dispune Guvernul. Să ne unim cele trei forţe principale, flota, muncitorii şi unităţile militare, pentru a ocupa, în primul rînd, şi pentru a apăra cu orice preţ telefoanele, telegraful, gările, podurile. Să selecţionăm elementele cele mai hotărîte din grupurile noastre de asalt, muncitori şi marinari, pentru a constitui detaşamente însărcinate cu ocuparea tuturor punctelor mai importante şi care să participe la toate operaţiunile decisive.

Să formăm şi echipe compuse din muncitori care, înarmaţi cu puşti şi grenade, să atace poziţiile inamice, şcolile de ofiţeri, centralele telefonice şi lelegrafice, să le ocupe. Triumful revoluţiei ruse şi, în acelaşi timp, al revoluţiei mondiale depinde de două, trei zile de luptă."

„Toate acestea sunt bine gîndite, consimte Troţki, dar este prea complicat. E un plan prea vast, o strategie care îmbrăţişează un teritoriu prea întins şi prea multă lume. Pentru a reuşi, nu trebuie nici să evităm împrejurările nefavorabile, nici să ne încredem în cele favorabile. Trebuie să ne urmăm tactica, să acţionăm cu puţini oameni, pe un teren limitat, să ne concentrăm forţele asupra obiectivelor principale, să lovim direct şi dur, fără să facem zarvă. Insurecţia este un mecanism care nu trebuie să lacă zgomot. Strategia dumneavoastră are nevoie de prea multe circumstanţe favorabile: insurecţia nu are nevoie de nici una, îşi ajunge ei înseşi."

„Tactica dumneavoastră este foarte simplă, spune Lenin, nu are decît o singură regulă: reuşita. Nu sunteţi dumneavoastră cel care îl preferaţi pe Napoleon în locul lui Kerenski?"

Cuvintele pe care le-am pus în gura lui Lenin nu sunt arbitrare; se regăsesc integral în scrisorile pe care el le-a adresat, în octombrie 1917, Comitetului Central al Partidului Bolşevic.

Cei care cunosc scrierile lui Lenin, mai ales observaţiile privind tactica insurecţională din zilele lui decembrie, din timpul revoluţiei din 1905 de la Moscova, vor fi destul de surprinşi de naivitatea ideilor lui Lenin privind tactica şi tehnica insurecţiei, în ajunul lui octombrie 1917. Trebuie totuşi să recunoaştem că el a fost singurul care, împreună cu Troţki, nu a pierdut din vedere, după eşecul tentativei din iulie, obiectivul principal al strategiei revoluţionare: lovitura de stat. După unele ezitări (în iulie, Partidul Bolşevic nu avea decît un obiectiv de natură parlamentară: cucerirea majorităţii în Soviete), ideea insurecţiei a devenit, după cum a spus Lunacearski, motorul întregii sale activităţi. Dar, în timpul şederii sale forţate în Finlanda, unde se refugiase, în urma întîmplărilor din iulie, ca să nu cadă în mîinile lui Kerenski, activitatea lui se limita la pregătirea teoretică a

insurecţiei. Altfel nu se poate explica naivitatea proiectului său de ofensivă militară asupra Petrogradului, sprijinită de acţiunea gărzilor roşii din interiorul oraşului. Ofensiva s-ar fi soldat cu un dezastru; eşecul strategiei lui Lenin ar fi dus la falimentul tacticii insurecţionale, la masacrarea gărzilor roşii pe străzile Petrogradului.

Forţat să urmărească evenimentele de la distanţă, Lenin nu putea să cunoască toate amănuntele situaţiei; dar, în linii mari, privea revoluţia într-o manieră mult mai clară decît unii membri ai Comitetului Central al Partidului care se împotriveau insurecţiei imediate. „A aştepta este o crimă", scria Lenin Comitetelor Bolşevice din Petrograd şi din Moscova. Cu toate că, la şedinţa din 10 octombrie la care participase şi Lenin, întors din Finlanda, Comitetul Central aprobase în unanimitate, cu excepţia celor două voturi ale lui Kamenev şi Zinoviev, rezoluţia insurecţională, o opoziţie surdă persista în mintea unor membri ai Comitetului. Kamenev şi Zinoviev erau singurii care se declaraseră deschis împotriva insurecţiei imediate; dar criticile lor erau împărtăşite în secret de mulţi alţii. Ostilitatea celor ce dezaprobau în secret decizia lui Lenin era îndreptată mai ales împotriva lui Troţki, „antipaticul Troţki", noul recrut al Partidului Bolşevic, al cărui curaj trufaş începea să deştepte unele îngrijorări invidioase în sînul vechii gărzi leniniste.

Lenin stătea ascuns în acele zile într-o periferie a Petrogradului şi, fără să scape din ochi situaţia politică generală, supraveghea cu atenţie manevrele adversarilor lui Troţki. În acel moment, orice ezitare ar fi fost fatală revoluţiei. Într-o scrisoare adresată Comitetului Central, cu data de 17 octombrie, Lenin se ridica cu străşnicie împotriva criticilor lui Kamenev şi Zinoviev care, cu argumentele lor, urmăreau să scoată în evidenţă greşelile lui Troţki. „Fără concursul maselor, afirmau ei, fără sprijinul unei greve generale, insurecţia nu va fi decît o lovitură de forţă destinată eşecului. Tactica lui Troţki nu este decît un blanquism. Un partid marxist nu poate reduce problema insurecţiei la un complot militar."

În scrisoarea sa din 17 octombrie, Lenin apăra tactica lui Troţki de acuzaţia de blanquism: „Un complot militar este blanquism pur, dacă el nu este organizat de partidul unei clase imune, dacă organizatorii nu ţin seama de momentul politic în general şi de situaţia internaţională în special. Există o mare diferenţă între arta insurecţiei armate şi un complot militar, condamnabil din toate punctele de vedere." Dar replica lui Kamenev şi Zinoviev ar putea fi foarte simplă: nu a afirmat Troţki întotdeauna că insurecţia nu trebuie să ţină seama de situaţia economică şi politică a ţării? Nu a declarat el întotdeauna că greva generală este unul dintre principalele elemente ale tehnicii loviturii de stat comuniste?

Cum se poate conta pe sprijinul sindicatelor, pe declararea grevei generale, dacă sindicatele nu sunt de partea noastră, ci de partea adversarilor? Ei vor face grevă împotriva noastră. Nu avem nici măcar o legătură solidă cu muncitorii feroviari. În Comitetul Executiv al muncitorilor feroviari, din patruzeci de membri, doar doi sunt bolşevici. Este posibil să învingem fără ajutorul sindicatelor, fără sprijinul grevei generale?

Această obiecţie este serioasă şi Lenin nu ştie să-i opună decît hotărîrea sa de nezdruncinat. Dar Troţki zîmbeşte, liniştit. „Insurecţia nu este o artă, spune el, este un mecanism. Este nevoie de specialişti pentru a-l pune în mişcare; nimic nu îl poate opri, nici măcar obiecţiile. Doar specialiştii ar putea să-l oprească."

IX

Trupa de asalt a lui Troţki se compune dintr-o mie de muncitori, soldaţi şi marinari. Elita acestei trupe a fost aleasă

dintre muncitorii fabricilor Putilov şi Vîborg, dintre marinarii flotei din Marea Baltică şi dintre soldaţii regimentelor letone. Timp de zece zile, sub comanda lui Antonov-Ovseienko, gărzile roşii, trupa de asalt a lui Troţki, efectuează o serie de manevre „invizibile" în centrul oraşului. În mulţimea de dezertori ce se îngrămădeşte pe străzi, în dezordinea care domneşte în clădirile Guvernului, în ministere, în birourile Statului-Major General, în clădirea Poştelor, în centralele telefonice şi telegrafice, în gări, în cazărmi, în direcţiile birourilor tehnice ale Capitalei, oamenii aceia dezarmaţi care, în grupuri mici de trei sau patru, se antrenează, în plină zi, pentru tactica insurecţională trec neobservaţi. Tactica „manevrelor invizibile", a antrenamentelor pentru tactica insurecţională al căror exemplu a fost dat de Troţki pentru prima dată în timpul loviturii din octombrie 1917, a intrat de acum în strategia revoluţionară a Internaţionalei a III-a. Principiile aplicate de Troţki se găsesc enunţate şi dezvoltate în manualele Kominternului. La Universitatea chineză din Moscova, printre materiile de învăţămînt se află şi tactica „manevrelor invizibile", pe care Borodin, pe baza experienţei lui Troţki, a aplicat-o atît de bine la Shanghai. Studenţii chinezi învaţă, la Universitatea Sun Yan Sen, din strada Volkonka din Moscova, aceleaşi principii pe care organizaţiile comuniste din Germania le pun în practică, în fiecare duminică, în plină zi, ca să se antreneze pentru tehnica insurecţională, sub ochii poliţiei şi ai burghezilor de treabă din Berlin , Dresda şi Hamburg.

În octombrie 1917, în zilele ce preced lovitura de stat, presa reacţionară, liberală, menşevică şi socialist - revoluţionară nu se ocupă de altceva decît de denunţarea, în faţa opiniei publice, activităţilor Partidului Bolşevic care pregăteşte în mod făţiş insurecţia; Lenin şi Troţki sunt acuzaţi că vor să răstoarne republica democratică şi să instaureze dictatura proletariatului.

Ei nu-şi ascund, scriu ziarele, intenţiile criminale; organizarea revoluţiei proletare are loc la lumina zilei; conducătorii bolşevici anunţă în gura mare, în faţa mulţimii de muncitori şi de soldaţi adunaţi în fabrici şi cazărmi, că totul este pregătit, că ziua revoltei se apropie. Ce anume face Guvernul? De

ce nu i-a arestat pînă acum pe Lenin, pe Troţki şi pe ceilalţi membri ai Comitetului Central? Ce măsuri au fost luate pentru a apăra Rusia de pericolul bolşevic?

Nu este adevărat că Guvernul lui Kerenski nu a luat măsurile necesare pentru apărarea statului. Kerenski, ca să fim drepţi, a făcut tot ceea ce îi stătea în putinţă pentru a înfrunta pericolul unei lovituri de stat; dacă în locul lui ar fi fost Poincaré, Lloyd George, Macdonald, Giolitti sau Stresemann, aceştia ar fi acţionat la fel. Metoda defensivă a lui Kerenski consta în aplicarea sistemelor poliţieneşti, în care au avut mereu încredere, şi au pînă în ziua de azi, atît guvernele absolutiste, cît şi guvernele liberale. Este nedrept să-l acuzăm pe Kerenski de neprevedere sau de incapacitate; de fapt, sistemele de poliţie sunt cele care nu mai sunt suficiente pentru a apăra statul împotriva tehnicii insurecţionale moderne. **Greşeala lui Kerenski este greşeala în care cad toate guvernele care consideră că apărarea statului este o problemă a poliţiei.**

Cei care-l acuză pe Kerenski de lipsă de prevedere şi de incompetenţă uită abilitatea şi curajul de care a dat dovadă, în acele zile de iulie, împotriva răzvrătirii muncitorilor şi a dezertorilor, iar în august, împotriva acţiunii reacţionare a lui Kornilov. Nu a ezitat să facă apel, în august, chiar la forţele bolşevice pentru a-i împiedica pe cazacii lui Kornilov să înlăture cuceririle democratice ale revoluţiei din februarie. Conduita lui Kerenski l-a surprins pînă şi pe Lenin. „Trebuie, spunea el, să ne ferim de Kerenski; nu este un imbecil."

Să fim corecţi cu Kerenski: el nu putea face mai mult decît a făcut, în octombrie pentru a apăra statul împotriva insurecţiei bolşevice. Troţki afirma că, în apărarea statului, sistemele sunt cele care contează Kerenski sau Lloyd George, Poincaré sau Noske nu ar fi putut adopta, în octombrie, o altă metodă decît clasica metodă a măsurilor poliţieneşti.

Pentru a face faţă pericolului, Kerenski dispune mobilizarea de trupe credincioase Guvernului, formate din elevii şcolilor de ofiţeri şi din cazaci, la Palatul de Iarnă, la Palatul Taurida, la ministere, la centralele telefonice şi telegrafice, în

apărarea podurilor, a gărilor, a sediului Statului-Major General, a intersecţiilor mai importante din centrul oraşului. Cei douăzeci de mii de oameni pe care poate conta în Capitală sunt mobilizaţi astfel încît să apere punctele strategice ale organizaţiei politice şi birocratice ale statului. Aceasta este greşeala de care profită Troţki. Alte regimente credincioase lui Kerenski sunt comasate în jurul Petrogradului, la Ţarskoie Selo, la Kolpino, la Gacina la Obuhovo, la Pulkovo, un cerc de fier pe care insurecţia bolşevică va trebui să-l frîngă pentru a nu muri sufocată. Au fost date toate dispoziţiile necesare pentru a garanta siguranţa Guvernului: detaşamente de iuncheri parcurg oraşul zi şi noapte. Cuiburi de mitraliere sunt postate la intersecţii, la extremităţile arterelor principale, la intrările în pieţe, pe acoperişurile caselor situate de-a lungul bulevardului Nevski. Patrulele de soldaţi străbat mulţimea în toate sensurile. Autoblindatele trec încet, deschizîndu-şi drum cu urletul lung al claxoanelor. Dezordinea este înspăimîntă-toare.

„Iată cum înţeleg eu greva generală", îi spune Troţki lui Antonov-Ovseienko, arătîndu-i mulţimea care se îngrămădea năvalnic pe bulevardul Nevski. Kerenski nu se limitase doar la măsurile poliţieneşti. A pus în funcţiune întregul aparat politic. Nu se gîndeşte să se agaţe doar de elementele de dreapta; vrea să aibă, cu orice preţ, garanţia sprijinului elementelor de stînga. Ceea ce îl îngrijorează este acţiunea sindicatelor. Ştie că şefii sindicatelor nu sunt de partea bolşevicilor. În această privinţă, critica adusă de Kamenev şi Zinoviev tezei insurecţionale a lui Lenin şi tacticii lui Troţki este justă. Greva generală este un element indispensabil insurecţiei; fără sprijinul grevei generale, bolşevicii vor avea spatele descope-rit, vor rata lovitura. Avînd în vedere acest lucru, Troţki a definit insurecţia „un pumn dat unui paralitic".

Pentru a reuşi, insurecţia avea nevoie ca viaţa Petrogradului să fie paralizată de greva generală. Conducătorii sindicatelor nu sunt de partea bolşevicilor, dar masele înclină spre partea lui Lenin. Neputînd avea masele de partea sa, Kerenski vrea să fie sigur că-i are aliaţi pe şefii de sindicate. Cu

greu, obţine neutralitatea acestora. Cînd Lenin află că, pînă la urmă, Kerenski şi-a asigurat neutralitatea organizaţiilor sindicale, îi spune lui Troţki: „Kamenev avea dreptate, fără sprijinul grevei generale, tactica dumitale este destinată eşecului."

„Am dezordinea de partea mea, răspunde Troţki, este mai mult decît o grevă generală."

Pentru a înţelege planul lui Troţki, trebuie să avem imaginea Petrogradului în acele zile. Cete imense de dezertori care, la primul semnal al revoluţiei din februarie au abandonat tranşeele pentru a se revărsa în Capitală vrînd parcă să înlăture domnia libertăţii, trăiau de şase luni pe străzi şi în pieţe, zdrenţăroşi, nespălaţi, ameţiţi şi înfometaţi, timizi şi feroce, gata de răscoală sau de fugă, cu inima arzînd de setea de răzbunare şi de pace. Aşezate pe trotuarele marelui bulevard Nevski, în lungul căruia se scurgea lent fluviul tumultuos al poporului ieşit în stradă, şiruri interminabile de dezertori vindeau arme, broşuri de propagandă, ţigări, seminţe de floarea-soarelui. În piaţa Znamenskaia, în faţa Gării Moscova, dezordinea era indescriptibilă; mulţimea se revărsa în valuri, se izbea de ziduri, se retrăgea ca pentru a-şi lua elan, se rostogolea înainte cu urlete sălbatice, se spărgea ca un val înspumat de îngrămădeala de căruţe, camioane, tramvaie ce staţionau în jurul statuii lui Alexandru al III-lea, cu o larmă asurzitoare ce părea, de departe, larma unui masacru. Dincolo de podul de peste Fontanka, la intersecţia cu bulevardul Liteinîi, strigătul vînzătorilor ambulanţi de ziare anunţau măsurile luate de Kerenski pentru a face faţă situaţiei, proclamaţiile Comitetului Militar Revoluţionar, ale Sovietului, ale Dumei[1] municipale, ordonanţele colonelului Polkovnikov, comandantul militar al oraşului, care îi ameninţa pe dezertori cu arestarea şi interzicea manifestaţiile, mitingurile şi încăierările. Ziarele se vindeau ca pîinea caldă. La colţuri de stradă, se adunau grupuri de muncitori, soldaţi, studenţi,

[1] *Formă de conducere înfiinţată în 1905 la presiunea populară – Adunarea Naţională.*

funcţionari, marinari care discutau în gura mare, însoţinduşi vorbele cu gesturi largi. În cafenele şi în *stalovîie*[1] toată lumea rîdea de proclamaţiile colonelului Polkovnikov care voia să-i aresteze pe cei două sute de mii de dezertori din Petrograd şi să interzică încăierările. În faţa Palatului de Iarnă au fost postate două tunuri de calibrul 75; iuncherii, în mantalele lor lungi, patrulau nervoşi în spatele lor. Două coloane de maşini militare au fost grupate în faţa Palatului Statului-Major General. Înspre Palatul Amiralităţii, parcul Alexandru era ocupat de un batalion de femei aşezate direct pe jos, în jurul unor mormane de puşti.

Piaţa Mariuskaia era plină de muncitori, de marinari, de dezertori zdrenţăroşi, cu chipuri palide şi vlăguite; la intrarea în Palatul Maria, unde se afla sediul Consiliului Republicii, era de gardă un detaşament de cazaci, cu *sciapke*[2] înalte din blană neagră, trase pe o ureche. Cazacii fumau, vorbeau cu voce tare şi rîdeau. Dacă cineva ar fi urcat în turnul Catedralei Isaakiev, ar fi văzut nori deşi şi negri ridicîndu-se, înspre vest, deasupra fabricilor Putilov, unde muncitorii se pregăteau deja să bage cartuşe pe ţevile puştilor. Puţin mai încolo, se afla Golful Finic, iar în spatele insulei Kotlin, fortul Kronstadt; Kronstadt cel roşu, unde marinarii, cu privirea copilăroasă şi limpede, aşteptau semnalul lui Dybenko pentru a sări în ajutorul lui Troţki şi a-i masacra pe iuncheri. În cealaltă parte a oraşului, o ceaţă roşiatică stăruia deasupra numeroaselor cimitire ale mahalalei Vîborg, unde se ascundea Lenin, palid şi febril, sub peruca ce-i dădea un aer de modest comediant de provincie. Nimeni nu ar fi recunoscut în acel bărbat fără barbă, cu păr fals lipit de frunte, pe temutul Lenin, în faţa căruia tremura întreaga Rusie. Chiar acolo, în fabricile Vîborg, gărzile roşii ale lui Troţki aşteptau ordinele lui Antonov-Ovseienko. În cartierele mărginaşe, femeile aveau priviri aspre pe chipurile lor triste; spre seară, imediat ce întunericul îşi făcea loc pe străzi, grupuri de femei înarmate se îndreptau spre centrul oraşului. Erau zilele migraţiei proletare: mase enorme se deplasau dintr-un capăt în

[1] *Ospătărie deschisă toată noaptea.*

[2] *Cuşme*

altul al Petrogradului, se întorceau în cartierele şi pe străzile lor, după ore şi ore de marşuri, mitinguri şi manifestaţii. În cazărmi, în fabrici, în pieţe aveau loc mitinguri după mitinguri. Să se dea toată puterea Sovietelor! Vocile răguşite ale oratorilor se stingeau în fluturarea drapelelor roşii. Pe acoperişurile caselor, soldaţii lui Kerenski, aşezaţi pe trepiedele mitralierelor, ascultau vocile răguşite, mîncînd seminţe de floarea-soarelui şi aruncînd cojile deasupra mulţimii adunate dedesubt în piaţă.

Noaptea se lăsa peste oraş ca un nor negru. Pe vastul bulevard Nevski, masa de dezertori avansa ca o maree spre Palatul Amiralităţii. În faţa Catedralei Kazan, sute de soldaţi, femei, muncitori trăiau sub cerul liber, dormind pe jos. Tot oraşul se cufunda în nelinişte, în dezordine şi în delir. Dintr-un moment în altul, oameni înarmaţi cu cuţite, ameţiţi de somn, vor ieşi din mulţime năpustindu-se asupra patrulelor de iuncheri, asupra batalionului de femei ce apăra Palatul de Iarnă; alţii vor da buzna prin case, peste burghezii ce vegheau cu ochii deschişi în paturile lor. Febra insurecţiei ucisese somnul oraşului. Petrogradul, precum Lady Macbeth, nu mai putea dormi. Mirosul de sînge devenise obsesia nopţilor sale.

Timp de zece zile, în centrul oraşului, gărzile roşii ale lui Troţki s-au antrenat sistematic pentru tactica insurecţională. Cel care dirija manevrele tactice - un fel de repetiţie generală pentru lovitura de stat, desfăşurate în plină zi, în tumultul de pe străzi şi din pieţe, în apropierea clădirilor ce reprezentau punctele strategice ale aparatului birocratic şi politic – era Antonov-Ovseienko. Poliţia şi autorităţile militare erau atît de obsedate de ameninţarea unei răscoale populare care putea să le surprindă nepregătite, erau atît de preocupate să facă faţă pericolului, încît nu sesizau prezenţa echipelor lui Antonov-Ovseienko. În dezordinea absolută ce domnea, cine mai putea acorda atenţie acelor grupuleţe de muncitori fără arme, de soldaţi, de marinari care se plimbau de-a lungul coridoarelor centralelor telefonice , telegrafice, ale Palatului Poştelor, ale ministerelor, ale sediulu Statului-Major General,

observînd cum sunt dispuse birourile instalaţiile de curent electric şi cele telefonice, întipărindu-şi în minte planul clădirilor, studiind modalitatea de a putea pătrunde prin surprindere la momentul potrivit, calculînd probabilităţile, evaluînd obstacolele, căutînd să identifice în organizarea defensivă a aparatului tehnic, birocratic şi militar al statului locurile vulnerabile, părţile slabe, punctele sensibile? Cine mai observa, în dezordinea generală, pe cei trei sau patru marinari, pe cei doi soldaţi sau pe muncitorul cu aer timid, care dădeau ocol clădirilor, intrau pe coridoarele acestora, urcau scările, treceau unii pe lîngă alţii fără să se privească? Nimeni nu putea bănui că oamenii aceia se supuneau unor ordine precise şi detaliate, urmărind un plan prestabilit, se antrenau prin aceste exerciţii tactice ce aveau drept obiectiv punctele strategice ale defensivei statului. Erau nişte manevre invizibile, ce se desfăşurau pe acelaşi teren pe care se va aprinde scînteia luptei decisive. Gărzile roşii vor acţiona nimerind cu precizie ţinta.

Troţki reuşise să facă rost de planul serviciilor tehnice ale oraşului; marinarii lui Dybenko, împreună cu doi ingineri şi cîţiva muncitori specializaţi, aveau sarcina de a studia, pe teren, dispunerea conductelor subterane de gaze şi de apă, a cablurilor de transmisie a energiei electrice, a liniilor telefonice şi telegrafice. Doi marinari explorau reţeaua de canalizare ce trecea pe sub Palatul Statului-Major General. Era necesar pentru a putea izola în cîteva minute un cartier sau doar un grup de case. Troţki împărţise oraşul în sectoare, fixase punctele strategice, distribuise răspunderile, în fiecare sector, echipelor de soldaţi şi de muncitori calificaţi. În afară de soldaţi, era nevoie şi de specialişti. Cucerirea Gării Moscova se afla în sarcina a două echipe formate din douăzeci şi cinci de soldaţi letoni, doi marinari şi zece muncitori feroviari; trei echipe de marinari, muncitori şi feroviari, în total şaizeci de oameni, aveau misiunea să ocupe Gara Varşovia; pentru celelalte gări, Dybenko dispunea de echipe formate din cîte douăzeci de oameni fiecare. Pentru a controla traficul de pe căile ferate, fiecare echipă dispunea de un

telegrafist. La 21 octombrie, sub comanda directă a lui Antonov-Ovseienko, care
urmărea îndeaproape manevrele, toate echipele se pregăteau pentru cucerirea gărilor; această repetiţie generală s-a desfăşurat într-o disciplină şi cu o precizie perfecte. În aceeaşi zi, trei marinari s-au dus la centrala electrică situată în apropiere de intrarea în port; centrala, subordonată Direcţiei serviciilor tehnice municipale, nu era supravegheată. Văzîndu-i pe cei trei marinari, directorul centralei i-a întrebat: „Voi sunteţi oamenii pe care i-am solicitat Comandamentului Militar al oraşului? De cinci zile mi-au promis că-mi asigură un serviciu de protecţie." Cei trei marinari bolşevici s-au instalat astfel în interiorul centralei electrice, cu scopul de a o apăra, spuneau ei, împotriva gărzilor roşii, în cazul unei insurecţii. în acelaşi mod, alte echipe de marinari au preluat controlul în celelalte centrale electrice municipale.

Poliţia lui Kerenski şi autorităţile militare se preocupau mai ales să apere structurile birocratice şi politice ale statului, ministerele, Palatul Maria, sediul Consiliului Republicii, Palatul Taurida, sediul Dumei, Palatul de Iarnă, Statul-Major General. Troţki, care şi-a dat seama la timp de această greşeală, a redus obiectivele tacticii sale doar la elementele tehnice ale aparatului statal şi ale oraşului. Problema insurecţiei era pentru Troţki doar o problemă de ordin tehnic. „Pentru a prelua puterea într-un stat modern, spunea el, este nevoie de o trupă de asalt şi de specialişti: echipe de oameni înarmaţi, aflaţi sub comanda unor ingineri."

X

În timp ce Troţki organizează în mod raţional lovitura de stat, Comitetul Central al Partidului Bolşevic organizează

revoluţia proletară. Comisia formată din Stalin, Sverdlov, Bubnov, Uriţki şi Dzerjinski, aproape toţi duşmani declaraţi ai lui Troţki, este cea care elaborează planul răscoalei generale. Membrii acestei comisii, căreia Stalin, în 1927, va încerca să-i atribuie meritul exclusiv al loviturii de stat din octombrie 1917, nu au deloc încredere în rezultatul insurecţiei organizate de Troţki. Ce poate el să facă cu o mie de oameni? Iuncherii se vor debarasa de ei fără multă greutate. Împotriva Guvernului trebuie să se ridice masele proletare, miile şi miile de muncitori de la Putilov şi Vîborg, mulţimea imensă de dezertori, unităţile care erau de partea bolşevicilor din garnizoana Petrogradului. Este necesară declanşarea unei insurecţii generale; Troţki, cu loviturile sale armate, nu este decît un aliat inutil şi periculos.

Pentru Comisie, ca şi pentru Kerenski, revoluţia este o problemă a poliţiei. Este ciudat să constatăm că din această comisie făcea parte viitorul întemeietor al poliţiei bolşevice, C.E.K.A., aceea care se va chema, mai tîrziu, G.P.U. Este vorba despre Dzerjinski cel palid şi neliniştit, care studia sistemul defensiv al Guvernului Kerenski şi fixa planul de atac. Dintre adversarii lui Troţki, era cel mai perfid şi cel mai de temut. Fanatismul său avea pudori de cucoană: era un ascet care nu-şi privea niciodată mîinile. A murit, în 1926, în picioare, la tribună, în timp ce rostea un rechizitoriu împotriva lui Troţki.

În ajunul loviturii de stat, cînd Troţki îi declară că gărzile roşii trebuie să ignore existenţa Guvernului lui Kerenski, că nu se pune problema de a lupta cu mitralierele împotriva Guvernului, ci de a prelua puterea în stat, că, prin urmare, Consiliul Republicii, ministerele, Duma nu prezintă nici o importanţă din punctul de vedere al tacticii insurecţionale şi nu trebuie să constituie obiectivele insurecţiei armate, iar cheia care să le deschidă poarta puterii nu o reprezintă instituţiile birocratice şi politice, nu o reprezintă nici Palatul Taurida, nici Palatul Maria, nici Palatul de Iarnă, ci elementele tehnice, adică centralele electrice, căile ferate, telefoanele, telegraful,portul, centralele de gaze, conductele de apă, Dzerjinski îi răspunde că insurecţia trebuie să lupte împotriva adversarului, să-l atace în

poziţiile sale forte. „Guvernul este cel care apără statul, spune el, iar noi trebuie să atacăm Guvernul. Trebuie să ne învingem adversarul pe acelaşi teren pe care el apără statul." Dacă adversarul s-a baricadat în ministere, în Palatul Maria, în Palatul Taurida şi în Palatul de Iarnă, acolo trebuie să-l urmărim. „Pentru a deveni stăpîni în stat, conchide Dzerjinski, vom asmuţi masele împotriva Guvernului."

Tactica insurecţională a Comisiei e dominată de preocuparea de a-şi asigura neutralitatea sindicatelor. Putem să preluăm puterea în stat, fără sprijinul grevei generale? „Nu, răspund Comitetul Central şi Comisia, trebuie declanşată greva, iar masele trebuie împinse spre acţiunea insurecţională. Dar pentru a atrage masele împotriva Guvernului şi pentru a declanşa greva, avem nevoie de tactica insurecţiei generale, nu de tactica loviturilor armate." „Nu este nevoie să declanşăm greva, răspunde Troţki, dezordinea ce domneşte în Petrograd e mai mult decît o grevă generală. Ea paralizează statul şi împiedică Guvernul să prevină o insurecţie. De vreme ce nu ne putem baza pe grevă, ne vom baza pe dezordine." S-a spus că, de fapt, Comisia era potrivnică tacticii lui Troţki pentru că o socotea fondată pe o viziune prea optimistă asupra situaţiei. Dar, în realitate, Troţki era mai degrabă pesimist, el socotea că situaţia era mult mai gravă decît s-ar fi putut crede; nu avea încredere în mase, ştia prea bine că insurecţia nu se putea baza decît pe o minoritate. Ideea de a provoca greva generală şi de a tîrî masele în lupta armată împotriva Guvernului era o iluzie, deoarece doar o parte a lor ar fi participat la acţiunea insurecţională. Troţki era convins că, dacă ar fi izbucnit greva generală, aceasta s-ar fi îndreptat împotriva bolşevicilor şi că trebuia să pună mîna pe putere imediat, dacă voiau să prevină greva generală. Evenimentele i-au dat dreptate lui Troţki. Cînd muncitorii feroviari, funcţionarii de la poştă, de la telefoane, de la telegraf, funcţionarii ministerelor, personalul serviciilor publice au încetat lucrul, era prea tîrziu. Lenin se afla deja la putere, iar Troţki a zdrobit coloana vertebrală a grevei.

Cu o zi înaintea loviturii de stat, opoziţia Comitetului Central şi a Comisiei faţă de tactica lui Troţki crease o situaţie paradoxală ce ar fi putut compromite în mod serios rezultatul insurecţiei. Existau două state-majore, două planuri, două obiective. Comisia, care se baza pe masele de muncitori şi de dezertori, urmărea să învingă Guvernul pentru a cuceri statul. Troţki, care se baza pe o mie de oameni, urmărea să cucerească statul pentru a învinge Guvernul. Pînă şi Marx ar fi socotit că situaţia era mai mult în favoarea Comisiei decît a lui Troţki. „Insurecţia nu are nevoie de circumstanţe favorabile", afirma Troţki. Comisia îl avea de partea sa pe Lenin, Troţki îl avea pe Kerenski.

La 24 octombrie, în plină zi, Troţki declanşează atacul. Planul operaţional fusese pus la punct în cele mai mici amănunte de un încercat ofiţer al armatei imperiale, Antonov-Ovseienko, tot atît de faimos ca revoluţionar şi exilat, pe cît era ca matematician şi jucător de şah. Lenin spunea despre el, făcînd aluzie la tactica lui Troţki, că numai un jucător de şah ar fi putut organiza insurecţia. Antonov-Ovseienko are un aer melancolic şi bolnăvicios; părul lung, căzîndu-i pe spate, îl face să semene cu unele portrete ale lui Bonaparte de dinainte de 18 Brumar. Dar privirea sa e moartă, chipul său slab şi palid este iluminat de o tristeţe stăruitoare, nesănătoasă ca o sudoare rece.

Într-o cămăruţă situată la ultimul etaj al Institutului Smolnîi, cartierul general al Partidului Bolşevic, Antonov-Ovseienko joacă şah pe o hartă topografică a Petrogradului. Cu un etaj mai jos, Comisia se reunise pentru a stabili definitiv regulile jocului pentru insurecţia generală; nu ştia că Troţki pornise deja atacul. Numai Lenin fusese prevenit, în ultimul moment, de neaşteptata hotărîre a lui Troţki. Comisia a respectat decizia lui Lenin: a hotărît să declanşeze operaţiunea Ia data de 25 octombrie. Oare nu a fost chiar Lenin cel care a spus la 21, pentru că 24 octombrie ar fi fost prea devreme, iar 26 prea tîrziu? Abia se reunise Comisia pentru a lua decizia definitivă, cînd a apărut Podvoiski cu ştirea-surpriză: gărzile roşii ale lui Troţki cuceriseră deja centrala telegrafică şi podurile de pe Neva;

pentru a asigura comunicarea între centrul oraşului şi cartierul periferic Vîborg trebuia să aibă controlul podurilor. Centralele electrice municipale, uzinele de gaz, gările fuseseră deja ocupate de marinarii lui Dybenko. Operaţiunile se desfăşuraseră cu o iuţeală şi cu o precizie surprinzătoare. Centrala telegrafică era apărată de cincizeci de jandarmi şi soldaţi, aliniaţi în faţa clădirii. În această tactică defensivă, care se numeşte „serviciul de ordine şi de protecţie", se poate vedea insuficienţa măsurilor poliţieneşti; este o tactică ce poate da rezultate bune împotriva unei mulţimi revoltate, dar nu împotriva unui grup de luptători hotărîţi. Măsurile poliţieneşti nu sunt de nici un folos împotriva loviturilor armate. Trei marinari de-ai lui Dybenko, care luaseră parte la „manevrele invizibile" şi cunoşteau terenul, se strecoară în rîndul apărătorilor, pătrund în birouri; cîteva grenade aruncate în stradă, de la ferestrele clădirii, seamănă dezordine între jandarmi şi soldaţi. Două echipe de marinari se instalează în centrala telegrafică, îşi plasează mitralierele; o a treia echipă ocupă o casă situată în faţa centralei pentru a putea trage în spatele eventualilor contraatacatori. Legătura dintre echipele ce operează în diferite cartiere ale oraşului, între Institutul Smolnîi şi punctele strategice ocupate se face prin intermediul unor autoblindate. La intersecţiile mai importante, sunt amplasate mitraliere, ascunse în casele de pe colţul străzilor: patrule mobile supraveghează cazărmile regimentelor rămase fidele lui Kerenski.

În jurul orei şase seara, la Smolnîi, Antonov-Ovseienko intră în camera lui Troţki: este mai palid decît de obicei, dar zîmbitor. „Iată că am reuşit", spune el. Membrii Guvernului, surprinşi de evenimente, s-au refugiat în Palatul de Iarnă, apărat de cîteva companii de iuncheri şi de un batalion de femei. Kerenski a fugit; se spune că a plecat pe front pentru a strînge trupe cu care să vină asupra Petrogradului. Toată populaţia s-a revărsat pe străzi, nerăbdătoare să afle veşti. Magazinele, cafenelele, restaurantele, cinematografele şi teatrele sunt deschise; tramvaiele trec încărcate de soldaţi şi de muncitori înarmaţi, o mulţime enormă scurge ca un fluviu pe bulevardul

Nevski, toţi vorbesc, înjură Guvernul sau pe bolşevici, zvonurile cele mai neverosimile se propagă din gură
în gură, dintr-o intersecţie în alta; Kerenski ucis, şefii facţiunii menşevice împuşcaţi în faţa Palatului Taurida, Lenin instalat în Palatul de Iarnă, în apartamentul ţarului. Dinspre bulevardul Nevski, dinspre Gorokovskaia şi dinspre Voznesenski, cele trei artere ce duc la Palatul Amiralităţii, un fluviu de oameni se revarsă necontenit în parcul Alexandru pentru a vedea dacă drapelul roşu flutură deja deasupra Palatului de Iarnă. Dar la vederea iuncherilor care apără palatul, mulţimea opreşte uimită, nu îndrăzneşte să se apropie de mitraliere şi de tunuri, priveşte fără să înţeleagă ferestrele luminate, piaţa pustie, maşinile aliniate în faţa Statului-Major General.
Şi Lenin? Unde se află Lenin? Unde sunt bolşevicii?

Reacţionarii, liberalii, menşevicii, socialiştii revoluţionari care încă nu-şi dau seama de situaţie nu vor să creadă că Guvernul a căzut.

Nu trebuie să dai crezare zvonurilor răspîndite intenţionat de agenţii provocatori de la Smolnîi. Miniştrii s-au transferat în Palatul de Iarnă doar ca o măsură de prevedere. Dacă ştirile sunt adevărate, nu a avut loc o lovitură de stat, ci o serie de atentate, mai mult sau mai puţin reuşite (nu se ştie nimic precis pînă în acest moment), împotriva structurii serviciilor tehnice ale statului şi ale oraşului. Organele legislative, politice şi administrative se află încă în mîinile lui Kerenski. Palatul Taurida, Palatul Maria, ministerele nu au fost nici măcar atacate. Desigur, situaţia este paradoxală: n-a mai existat nici o insurecţie care să declare că a cucerit statul lăsînd liber guvernul. S-ar spune că pe bolşevici nu îi interesează guvernul. De ce nu ocupă ministerele? Este oare posibil să ai comanda în stat, să guvernezi Rusia, fără a avea în mîini organele administrative? Este adevărat că bolşevicii au cucerit întreaga structură tehnică; dar Kerenski nu a căzut, el are puterea, chiar dacă a pierdut pentru moment controlul căilor ferate, al centralelor electrice, al centralelor de gaz, al serviciilor publice, al telefoanelor, al telegrafului, al Poştelor, al Băncii de Stat, al depozitelor de cărbune, de petrol, de

grîu. Dar, aţi putea obiecta dumneavoastră, practic, miniştrii reuniţi în Palatul de Iarnă nu sunt în măsură să guverneze, ministerele nu pot funcţiona: guvernul este izolat de restul Rusiei, toate mijloacele de comunicaţie se află în mîinile bolşevicilor. În periferii, toate străzile sunt blocate, nimeni nu poate părăsi oraşul, pînă şi Statul-Major este izolat. Staţia radiotelegrafică se află sub controlul bolşevicilor. Fortăreaţa Petru şi Pavel este ocupată de gărzile roşii. Multe dintre regimentele de gardă ale Petrogradului au trecut sub ordinele Comitetului Militar Revoluţionar. Trebuie să se acţioneze fără întîrziere; ce se mai aşteaptă? Statul-Major aşteaptă sosirea trupelor generalului Krasnov, care se îndreaptă în marş spre capitală. Toate măsurile pentru apărarea Guvernului au fost luate. Dacă bolşevicii nu s-au decis încă să atace Guvernul, este semn că nu se simt destul de puternici. Se mai poate deci aştepta.

Dar în ziua următoare, la 25 octombrie, în timp ce, în marea sală a Institutului Smolnîi, se deschidea cel de-al doilea Congres Pan-Rus al Sovietelor, Troţki îi ordonă lui Antonov-Ovseienko să atace Palatul de Iarnă, unde s-au refugiat miniştrii lui Kerenski. Vor obţine bolşevicii majoritatea în Congres? Pentru a-i face pe reprezentanţii Sovietelor din întreaga Rusie să înţeleagă că insurecţia a învins, nu este suficient să-i anunţi că bolşevicii au preluat puterea în stat; este necesar să li se spună că membrii Guvernului au căzut în
mîinile gărzilor roşii. „Şi acesta este singurul mod, îi spune Troţki lui Lenin, de a convinge Comitetul Central al Comisiei că lovitura de stat nu a dat greş."
„V-aţi hotărît cam tîrziu", observă Lenin.
„Nu puteam ataca Guvernul, îi răspunde Troţki, înainte de a avea certitudinea că trupele garnizoanei nu îl vor apăra. Trebuia să dau timp soldaţilor să treacă de partea noastră. Doar iuncherii au rămas credincioşi Guvernului."

Lenin, travestit în muncitor, cu perucă şi fără barbă, şi-a părăsit ascunzişul şi s-a dus la Institutul Smolnîi pentru a participa la Congresul Sovietelor. Este momentul cel mai trist al vieţii sale: nu crede încă în victoria insurecţiei. Şi el, precum cei

din Comitetul Central, din Comisie, ca şi cea mai mare parte a delegaţilor Congresului, trebuie să afle că a căzut Guvernul, că miniştrii lui Kerenski sunt în mîinile gărzilor roşii pentru a se încredinţa că lovitura de stat nu a eşuat. Nu are încredere în Troţki, în orgoliul acestuia, în siguranţa lui de sine, în abilitatea sa temerară. Troţki nu face parte din vechea gardă, nu este un bolşevic pe care să te poţi bizui cu ochii închişi: este un convertit recent, un recrut nou, care a intrat în partid doar în urma evenimentelor din iulie. „Nu sunt unul dintre cei doisprezece apostoli, spune Troţki, sunt mai degrabă Sfîntul Pavel, primul care a predicat păgînilor."

Lenin nu a nutrit niciodată o mare simpatie pentru Troţki, care îi pune în umbră pe toţi: elocvenţa sa este suspectă. Dispune de puterea periculoasă de a putea pune în mişcare masele, de a dezlănţui agitaţii, este un creator de scindări, un inventator de erezii. Este un om de temut, dar un om necesar. Lenin observase de mult că lui Troţki îi plac comparaţiile istorice; cînd vorbeşte la mitinguri şi în adunări, cînd discută în cadrul reuniunilor de partid, nu face altceva decît să se refere la exemplele revoluţiei puritane a lui Cromwell sau la cele ale Revoluţiei Franceze. Trebuie să se ferească de un marxist care judecă oamenii şi faptele Revoluţiei bolşevice avînd ca model oamenii şi faptele Revoluţiei Franceze. Lenin nu poate să uite că Troţki, imediat după eliberarea sa din închisoarea Kresti unde fusese închis în urma evenimentelor din iulie, s-a dus la Sovietul din Petrograd şi a ţinut un discurs în cîre proclama necesitatea instaurării terorii iacobine. „Ghilotina ne face să ne întoarcem la Napoleon", i-au ripostat urlînd menşevicii. „Eu îl prefer pe Napoleon lui Kerenski", a răspuns Troţki. Lenin nu va putea uita niciodată acel răspuns. „Îl preferă pe Napoleon lui Lenin", va spune mai tîrziu Dzerjinski. Într-o încăpere alăturată marii săli a Institutului Smolnîi, unde este reunit cel de-al doilea Congres Pan-Rus al Sovietelor, Lenin stă alături de Troţki, în faţa unei mese pe care sunt îngrămădite hîrtii şi ziare; un cîrlionţ din perucă îi atîrnă pe frunte. Troţki nu se poate abţine să nu zîmbească privind travestiul ridicol al acestuia. I se pare că a sosit momentul să-şi

dea jos peruca: nu mai există nici un pericol, insurecţia a învins, Lenin este de acum stăpînul Rusiei. E momentul să-şi lase barba să crească, să-şi arunce părul fals, e momentul să fie recunoscut. Dan şi Skobelev, cei doi conducători ai majorităţii menşevice, trecînd prin faţa lui Lenin pentru a intra în sala Congresului, pălesc şi se uită unul la altul: l-au recunoscut în omul acela cu perucă, avînd aerul unui modest comediant de provincie, pe teribilul om care a nimicit Sfînta Rusie. „S-a sfîrşit", îi şopteşte Dan Iui Skobelev.

„De ce mai sunteţi deghizat?", îl întreabă Troţki pe Lenin. „Învingătorii nu se ascund." Lenin îl fixează cu ochii întredeschişi şi un zîmbet ironic îi înfloreşte pe buze. Cine este învingătorul? Aceasta este problema. Din cînd în cînd, se aude bubuitura unui tun, pocnetul mitralierelor. Crucişătorul *Aurora,* ancorat pe Neva, trage asupra Palatului de Iarnă, susţinînd atacul gărzilor roşii. În acel moment, intră marinarul Dybenko, uriaşul Dybenko, cu ochii albaştri şi chipul îndulcit de barba blondă şi moale.

Marinarii fortului Kronstadt şi doamna Kollontai îl iubesc datorită ochilor săi copilăroşi şi a cruzimii sale. Gărzile lui Antonov-Ovseienko au pătruns în Palatul de Iarnă, miniştrii lui Kerenski sunt ostaticii bolşevicilor: a căzut şi Guvernul. „în sfîrşit!", exclamă Lenin. „Aţi întîrziat cu douăzeci şi patru de ore", îi spune Troţki.

Lenin îşi dă jos peruca, îşi trece o mînă pe frunte. Craniul său, povesteşte Wells, are aceeaşi formă cu cel al lui Balfour[1] . „Să mergem", spune,îndreptîndu-se spre sala Congresului. Troţki îl urmează în tăcere: are un aer obosit; brusc, somnul i-a îmblînzit ochii săi ca de oţel. În timpul insurecţiei, scrie Lunacearski, Troţki era dur ca o sticlă de Leiden. Dar acum a căzut şi Guvernul; Lenin şi-a scos peruca, cu gestul cu care şi-ar fi dat jos o mască. Lovitura de stat este Troţki. Dar statul este acum Lenin. Conducătorul, dictatorul, învingătorul este el, Lenin.

[1] *Arthur James Balfour (1848-1930), conte, om politic britanic, prim-ministru (1902-1906) si secretar de stat la Ministcrul de Externe (1916-1922) (n. tr.).*

„Mi se învîrte capul", spune Lenin în germană, „es schwindelt". Troţki îl urmează în tăcere, cu surîsul acela ambiguu ce nu îi va deveni blînd decît la moartea lui Lenin.

XI

Stalin este singurul om de stat european care a ştiut să profite de pe urma lecţiei date de Revoluţia din Octombrie 1917. Dacă toţi comuniştii din întreaga Europă trebuie să înveţe de la Troţki arta de a cuceri puterea, guvernele liberale şi democrate trebuie să înveţe de la Stalin arta de a apăra statul împotriva tacticii insurecţionale comuniste, adică împotriva tacticii lui Troţki.

Lupta dintre Stalin şi Troţki este episodul cel mai bogat în învăţăminte din istoria politică a Europei ultimilor zece ani. Antecedentele oficiale ale acestei lupte apar cu mult timp înainte de Revoluţia din Octombrie 1917, mai precis, în perioada în care Troţki, după Congresul de la Londra din 1903, unde se hotărîse sciziunea între Lenin şi Martov[1], între bolşevici şi menşevici, dezaproba deschis ideile lui Lenin şi, chiar dacă nu făcea parte dintre partizanii lui Martov, era mult mai aproape de teoriile menşevice decît de cele bolşevice. Dar, în realitate, antecedentele personale şi doctrinare, nevoia de a combate pericolul

[1] Iulius Martov (Zederbaum)(1873 - 1923) om politic şi ideolog socialist rus, de naţionalitate evreu. A devenit liderul menşevicilor din Rusia la începutului de secol XX.

troţkismului în interpretarea gîndirii lui Lenin, adică pericolul deviaţiilor, deformărilor şi ereziilor, nu sunt decît pretexte, justificarea oficială a unei contradicţii ce avea rădăcini şi motivaţii profunde în mentalitatea conducătorilor bolşevici, în simţămintele şi interesele maselor muncitoreşti şi ţărăneşti, în situaţia politică, economică şi socială a Rusiei Sovietelor de după moartea lui Lenin.

Istoria luptei dintre Stalin şi Troţki reprezintă istoria tentativei lui Troţki de a cuceri puterea şi istoria apărării statului de către Stalin şi de către vechea gardă bolşevică; reprezintă istoria unei lovituri de stat ratate. Teoriei „revoluţiei permanente" a lui Troţki, Stalin îi opune teoria lui Lenin despre dictatura proletariatului. în numele lui Lenin, cele două facţiuni se luptă cu toate armele Bizanţului. Dar intrigile, disputele, echivocurile ascund în realitate fapte mult mai grave decît o simplă diatribă privind interpretarea leninismului.

Miza aflată în joc este puterea. Problema succesiunii, apărută cu mult înainte de moartea lui Lenin, mai precis încă de la primele simptome ale bolii acestuia, nu este doar o problemă de idei, ci şi o problemă de oameni. În spatele conflictelor doctrinare, se ascund ambiţiile personale. Nu trebuie să ne lăsăm păcăliţi de pretextele oficiale ale discuţiilor ce au loc; scopul polemicii lui Troţki este acela de a părea apărătorul dezinteresat al moştenirii morale şi intelectuale a lui Lenin, păzitorul principiilor Revoluţiei din Octombrie, comunistul intransigent care luptă împotriva degenerării birocratice a partidului şi a regresului burghez al statului sovietic; scopul polemicii lui Stalin este acela de a ascunde comuniştilor din celelalte ţări şi Europei capitaliste, democrate şi liberale adevăratele motive ale luptei purtate, în sînul partidului, între discipolii lui Lenin, între oamenii cei mai reprezentativi ai Rusiei Sovietice. Dar, în realitate, Troţki luptă
pentru a cuceri statul, iar Stalin pentru a-l apăra.

Stalin nu are nimic din apatia ruşilor, din resemnarea lor

indiferentă în faţa binelui şi a răului, din altruismul lor vag, rebel şi sălbatic, din bunătatea lor naivă şi crudă. Stalin nu este rus, este georgian; isteţimea sa este făcută din răbdare, voinţă şi bun-simţ ; este încăpăţînat şi optimist. Adversarii săi îl acuză de ignoranţă şi de lipsă de inteligenţă. Greşesc. Nu se poate spune că este un om cult, un european suferind din pricina sofismelor şi a iluminării psihologice. Stalin este un barbar, în sensul leninist al cuvîntului, adică un duşman al culturii, al psihologiei şi al moralei occidentale. Inteligenţa sa este doar brută, instinctivă, o inteligenţă în stare naturală; el nu are prejudecăţi de ordin cultural sau moral. Se spune că oamenii pot fi judecaţi după felul lor de a merge. La Congresul Panrus al Sovietelor din mai 1929 ţinut la Teatrul Mare din Moscova, am asistat la intrarea pe scenă a lui Stalin. Eu mă aflam chiar sub rampă, în fosa orchestrei. Stalin a apărut în spatele comisarilor poporului,a membrilor TZIC şi a membrilor Comitetului Central al Partidului, grupaţi pe două rînduri în faţa rampei. Era îmbrăcat foarte simplu, cu o tunică gri de felul celor militare şi pantaloni de stofă închisă la culoare băgaţi în cizmele înalte. Lat în umeri, scund şi îndesat, cu capul mare acoperit de un păr negru şi des, cu ochii alungiţi ce păreau şi mai mari din cauza sprîncenelor uimitor de negre, cu chipul împodobit cu o mustaţă stufoasă neagră ca smoala, Stalin înainta cu paşi înceţi şi apăsaţi, făcînd să răsune podeaua ori de cîte ori punea jos călcîiul. Cu capul puţin aplecat în faţă, cu braţele atîrnîndu-i pe lîngă corp, părea un ţăran, dar un ţăran de la munte, aspru, tenace, răbdător şi prudent. La urletul ce-l stîrni în sala teatrului apariţia sa, nu se întoarse spre spectatori, ci continuă să păşească încet. Se aşează între Rîkov şi Kalinin, ridică ochii, privind imensa mulţime care-l aclama, rămase impasibil,aplecat, cu ochii impenetrabili fixînd un punct din faţa sa.

Doar cei douăzeci de deputaţi tătari, reprezentanţi ai Republicilor Sovietice autonome Başkiră, Buriată, Mongolă, ai Daghestanului şi ai Iakuţiei rămăseseră tăcuţi şi nemişcaţi în loja lor din apropierea scenei, în caftanele de mătase galbenă şi verde, cu tichiile lor tătăreşti, brodate cu fir de argint, peste chica

de păr negru şi strălucitor, privindu-l pe Stalin cu ochii lor înguşti şi oblici, pe Stalin dictatorul, pumnul de fier al revoluţiei, duşmanul de moarte al Occidentului, al Europei civilizate, îmbuibate şi burgheze. Imediat ce delirul mulţimii păru că se calmează, Stalin îşi întoarse încet privirea spre deputaţii tătari: privirea mongolilor şi cea a dictatorului se întîlniră. Un urlet colosal se înălţă în sală: era salutul Rusiei proletare adus Asiei Roşii, adus popoarelor preriilor, ale deşerturilor, ale marilor fluvii ale Asiei. Stalin îşi întoarse din nou chipul impasibil spre mulţime, rămase aplecat, nemişcat, privind în faţă.

Forţa lui Stalin stă în impasibilitate şi în răbdare. El îi spionează gesturile, îi studiază mişcările, urmăreşte cu pasul său lent şi apăsat de ţăran paşii rapizi, nervoşi şi nesiguri ai lui Troţki. Stalin este închis, rece, încăpăţînat; Troţki este orgolios, violent, egoist, nerăbdător, dominat de ambiţie şi de imaginaţie, fire năvalnică, îndrăzneaţă şi agresivă. „Evreu nenorocit", spune Stalin despre el. „Creştin nenorocit", spune Troţki despre Stalin.

În timpul insurecţiei din octombrie 1917, cînd Troţki, fără să avertizeze Comitetul Central şi Comisia, dezlănţuie atacul pentru cucerirea statului, Stalin se dă la o parte. Este singurul care vede părţile slabe şi greşelile lui Troţki şi prevede consecinţele îndepărtate ale acestora. La moartea lui Lenin, cînd Troţki ridică în mod brutal problema succesiunii pe terenul politic, economic şi doctrinar, Stalin pusese deja mîna pe putere în cadrul aparatului birocratic al partidului, controla deja pîrghiile puterii, ocupase deja punctele strategice ale structurii politice, sociale şi economice a statului. Acuzaţia pe care Troţki i-o aduce lui Stalin, aceea că a încercat să rezolve în propriul său interes problema succesiunii încă înainte cu mult timp de moartea lui Lenin, este o acuzaţie pe care nimeni nu ar putea-o contrazice în mod serios.

Dar a fost chiar Lenin cel care i-a conferit lui Stalin, în timpul bolii sale, o situaţie privilegiată în partid. Stalin are toate şansele să cîştige împotriva acuzaţiilor adversarilor săi, atunci cînd afirmă că era de datoria sa să ia din timp măsuri împotriva pericolelor ce s-ar fi ivit inevitabil la moartea lui Lenin. „Aţi

profitat de boala lui", spune Troţki. „Pentru a vă împiedica să profitaţi de moartea lui", îi răspunde Stalin.

Troţki a povestit cu mare iscusinţă istoria luptei sale împotriva lui Stalin. Din paginile scrise de el, nimic nu lasă să se întrevadă natura reală a acelei lupte. Preocuparea sa constantă şi dominantă pare să fie aceea de a nu apărea, în ochii proletariatului internaţional, mai mult chiar decît în ochii proletariatului rus, un Catilina bolşevic, gata la orice aventură şi la orice schimbare. Ceea ce se numeşte, de obicei, erezia sa nu este, din punctul lui de vedere, decît o încercare de interpretare leninistă a doctrinei lui Lenin. Troţkismul nu există;
nu este decît o invenţie a adversarilor săi pentru a opune troţkismul leninismului, pe Troţki viu lui Lenin mort. Teoria sa despre „revoluţia permanentă" nu reprezintă nici un pericol pentru unitatea doctrinară a partidului, nici pentru siguranţa statului. El nu vrea să fie considerat nici un Luther, nici un Bonaparte.

Preocuparea istoricului Troţki este de natură polemică şi este identică cu cea a lui Stalin. Că, printr-un acord tacit, atît Troţki cît şi Stalin se străduiesc să prezinte fazele luptei lor pentru putere ca pe nişte aspecte ale unei ciocniri de idei pentru interpretarea gîndirii lui Lenin. Într-adevăr, acuzaţia de bonapartism nu a fost niciodată formulată în mod oficial împotriva lui Troţki. O astfel de acuzaţie ar fi dezvăluit proletariatului internaţional faptul că, realmente, revoluţia rusă se află pe panta degenerării burgheze progresive, printre manifestările căreia bonapartismul este una dintre cele mai tipice. „Teoria revoluţiei permanente, scrie Stalin în prefaţa broşurii sale *În jurul lui Octombrie,* este o variantă a menşevismului." Iată în ce constă acuzaţia împotriva lui Troţki.
Dar dacă era uşor să înşele proletariatul internaţional cu privire la adevărata natură a luptei dintre Stalin şi Troţki, nu puteau ascunde realitatea în faţa poporului rus. Toţi înţelegeau că Stalin nu combătea de fapt în Troţki un fel de menşevism doctrinar, rătăcit în labirintul interpretărilor gîndirii lui Lenin, ci un Bonaparte roşu, singurul om în stare să transforme moartea lui

Lenin într-o lovitură de stat, să pună problema succesiunii pe terenul insurecţional.

De la începutul anului 1924 şi pînă la sfîrşitul anului 1926, lupta îşi menţine caracterul unei polemici între partizanii teoriei „revoluţiei permanente" şi conservatorii oficiali ai leninismului, cei pe care Troţki îi numea conservatorii[1] mumiei lui Lenin. Troţki, Comisar al Războiului, are de partea sa armata şi organizaţiile sindicale, în fruntea cărora se află Tomski, cel care se opune programului stalinist de subordonare a sindicatelor partidului şi care apără autonomia acţiunii sindicale în raporturile ei cu statul. Posibilitatea unei alianţe între Armata Roşie şi organizaţiile sindicale îl îngrijorase pe Lenin încă din 1920; după moartea sa, acordul personal dintre Troţki şi Tomski s-a transformat într-un front comun al soldaţilor şi al muncitorilor împotriva degenerării mic burgheze şi ţărăneşti a revoluţiei, împotriva Thermidorului[2] lui Stalin Stalin, cum o numeşte Troţki. În acest front comun, Stalin, care are de partea sa G.P.U.-ul şi birocraţia partidului şi a statului, vede profilîndu-se pericolul unui alt 18 Brumar. Imensa popularitate de care se bucură numele lui Troţki, gloria campaniilor sale victorioase împotriva lui Iudenici, Kolceak, Denikin, Vrangel, violenţa sa polemică, orgoliul său cinic şi arogant fac din el un fel de Bonaparte roşu, susţinut de armată, de masele muncitoreşti şi de spiritul de revoltă al comuniştilor tineri împotriva vechii gărzi a leninismului şi a ierarhiei înalte a partidului.

Faimoasa troică - Stalin, Zinoviev şi Kamenev - îşi pune în aplicare întreaga iscusinţă în domeniul disimulării, intrigilor şi capcanelor pentru a-l compromite pe Troţki în ochii maselor,

---

[1] *Joc de cuvinte: conservator, adică aparţinînd tradiţiei vechii gărzi, şi conservator, persoană însărcinată cu conducerea unui muzeu (n. tr.).*

[2] *Referire la lovitura de stat din 9-10 Thermidor anul II (27-28 iulie 1794), zilele revoluţionare care au dus la căderea lui Robespierre şi la sfîrşitul Convenţiei (n. tr.).*

pentru a provoca discordie între aliaţii lui, pentru a răspîndi îndoiala şi nemulţumirea în rîndul partizanilor săi, pentru a-i discredita şi a-i pune la îndoială cuvintele, faptele şi intenţiile. Şeful G.P.U.-ului, fanaticul Dzerjinski, îl înconjoară pe Troţki cu o reţea de spioni şi de agenţi provocatori; misterioasa şi înspăimîntătoarea maşină a G.P.U.-ului este pusă în mişcare pentru a rupe pe rînd articulaţiile adversarului. Dzerjinski acţionează în umbră, Troţki în plină lumină. În timp ce troica îi subminează prestigiul, îi compromite popularitatea, încearcă să-l facă să pară un ambiţios dezamăgit, un profitor de pe urma revoluţiei, un trădător al lui Lenin mort. Troţki se dezlănţuie cu violenţă împotriva lui Stalin, Zinoviev şi Kamenev, împotriva Comitetului Central, împotriva vechii gărzi a leninismului, împotriva birocraţiei partidului, denunţă pericolul unui Thermidor mic-burghez şi ţărănesc, îi cheamă pe tinerii comunişti să se unească împotriva tiraniei înaltei conduceri a revoluţiei. Troica răspunde printr-o campanie feroce de calomnii: întreaga presă oficială se supune cuvîntului de ordine al lui Stalin. Încet-încet, în jurul lui Troţki se creează un gol. Cei mai slabi ezită, se dau la o parte, îşi ascund capul sub aripă; cei mai tenace, mai violenţi, mai curajoşi luptă cu fruntea sus, fiecare pe cont propriu, pierd contactul unul cu altul, încep să nu mai aibă încredere în ceilalţi, se aruncă cu ochii închişi împotriva coaliţiei inamice, se încurcă în păienjenişul de intrigi, de capcane şi de trădări. Soldaţii şi muncitorii care văd în Troţki pe creatorul Armatei Roşii, pe învingătorul lui Kolceak şi al lui Vranghel, pe apărătorul libertăţii sindicale şi al dictaturii muncitoreşti împotriva reacţiei N.E.P.[1] -ului şi a ţăranilor, rămîn credincioşi omului şi ideilor Revoluţiei din Octombrie, dar credinţa lor pasivă se împotmoleşte în aşteptare, devine o povară în jocul violent şi agresiv al lui Troţki.

În timpul primei faze a luptei, Troţki se amăgise că va putea provoca o sciziune în partid: sprijinit de armată şi de

[1] *Politică Economică; politică economică mai liberală instaurată în Rusia Sovietică între 1921 şi 1929 (n. tr.).*

sindicate, spera că va putea răsturna troica lui Stalin, Zinoviev şi Kamenev, că va zădărnici Termidorul lui Stalin printr-un 18 Brumar al „revoluţiei permanente", că va prelua conducerea partidului şi a statului, pentru a pune în aplicare programul său de comunism integral. Dar discursurile sale, pamfletele lui, polemicile privind interpretarea gîndirii lui Lenin nu erau suficiente pentru a determina o sciziune în partid. Trebuia să acţioneze. Rămînea doar să aleagă momentul. Împrejurările îi favorizau planurile. Se iviseră deja primele neînţelegeri între Stalin, Zinoviev şi Kamenev. De ce nu a acţionat Troţki?

În loc să acţioneze, să abandoneze polemicile pentru a păşi pe terenul acţiunii insurecţionale, Troţki îşi pierdea timpul studiind condiţiile politice şi sociale ale Angliei, învăţîndu-i pe comuniştii englezi regulile pe care trebuie să le urmeze pentru a cuceri puterea în stat, căutînd asemănări între armata puritană a lui Cromwell şi Armata Roşie, stabilind paralele între Lenin, Cromwell, Robespierre, Napoleon şi Mussolini. „Lenin, scria Troţki, nu poate fi comparat nici cu Bonaparte, nici cu Mussolini, ci cu Cromwell şi cu Robespierre. Lenin este un Cromwell proletar al secolului XX." Această definiţie este apologia cea mai înaltă a mic-burghezului Cromwell din secolul al XVII - lea.

În loc să aplice fără întîrziere tactica sa din octombrie 1917 împotriva lui Stalin, el se îngrijea să dea sfaturi echipajelor, marinarilor, fochiştilor, mecanicilor, electricienilor din flota britanică cu privire la ceea ce aveau de făcut pentru a-i ajuta pe muncitori să preia puterea în stat; el analiza psihologia soldaţilor şi a marinarilor englezi pentru a deduce care va fi reacţia lor atunci cînd vor primi ordin să tragă în muncitori, descompunea mecanismul unei revolte pentru a arăta *au ralenti* gesturile soldatului care refuză să tragă, ale celui care ezită şi ale celui care e pregătit să-şi descarce arma asupra soldatului care refuză să tragă: acestea sunt cele trei mişcări ale mecanismului. Care dintre cele trei mişcări va decide soarta revoluţiei? Troţki nu se gîndea, în acea perioadă, decît la Anglia, se interesa mai mult de Macdonald decît de Stalin. „Cromwell nu formase o armată, ci un

partid; armata sa era un partid înarmat şi aceasta îi dădea forţă." Soldaţii lui Cromwell fuseseră botezaţi pe cîmpul de bălălie Coastele de Fier. „Întotdeauna este util într-o revoluţie, adăuga Troţki, să ai coastele de fier. În această privinţă, muncitorii englezi au multe de învăţat de la Cromwell." Atunci de ce nu se hotăra să atace? De ce nu lansa coastele sale de fier, soldaţii Armatei Roşii, împotriva partizanilor lui Stalin?

Adversarii profită de ezitarea sa şi îl destituie din funcţia de Comisar al Poporului pentru Război, îi smulg controlul armatei. La puţin timp după, Tomski este înlăturat de la conducerea organizaţiilor sindicale. Marele eretic, catilinarul de temut se pomeneşte dezarmat: cele două instrumente pe care se baza planul unui 18 Brumar al acelui Bonaparte bolşevic, armata şi sindicatele, s-au întors împotriva lui. Aparatul G.P.U.-ului îi ştirbeşte încetul cu încetul popularitatea: mulţimea partizanilor lui, dezamăgită de comportamentul său ambiguu şi de slăbiciunile sale inexplicabile, se împrăştie treptat. Troţki se îmbolnăveşte şi părăseşte Moscova. În mai 1926, se află într-o clinică din Berlin; ştirea grevei generale din Anglia şi a loviturii de stat a lui Pilsudski îi provoacă febră. Trebuie să se întoarcă în Rusia, nu trebuie să renunţe la luptă. Nimic nu este pierdut atîta vreme cît nu e pierdut totul. Creatorul G.P.U.-ului, crudul şi fanaticul Dzerjinski, moare pe neaşteptate, în iulie 1926, în timpul unei reuniuni a Comitetului Central, rostind un discurs violent împotriva lui Troţki. Neînţelegerea ce se adîncea de o lungă perioadă de timp în cadrul troicii iese la iveală brusc prin alianţa dintre Kamenev şi Zinoviev împotriva lui Stalin. Se dezlănţuie lupta dintre cei trei conservatori oficiali ai mumiei lui Lenin. Stalin îl cheamă în ajutor pe Menjinski, succesorul lui Dzerjinski la conducerea G.P.U.-ului; Kamenev şi Zinoviev trec de partea lui Troţki. Venise momentul acţiunii. Valul revoltei urcă spre Kremlin.

XII

Guvernele europene au demonstrat, pînă în prezent, că nu au tras nici o învăţătură de pe urma evenimentelor din octombrie 1917; se dovedesc mai incapabile ca oricînd să asigure apărarea statului împotriva pericolului comunist. Sistemul măsurilor poliţieneşti nu mai este suficient pentru a garanta securitatea statului împotriva tehnicii insurecţionale modeme. Ar fi util ca acele guverne europene care nu au învăţat nimic din experienţa lui Kerenski să ştie să profite de lecţia oferită de evenimentele din anul 1917, adică de experienţa lui Stalin. Tactica urmată de Stalin în 1927 reprezintă un model al artei de a apăra statul: este singura care se poate opune unei insurecţii comuniste. Trebuie studiată tactica lui Stalin, singurul din Europa care a demonstrat că a ştiut să profite de pe urma lecţiei din octombrie 1917, dacă se doreşte asigurarea apărării statului burghez împotriva pericolului comunist.

„Revoluţiile nu se fac în mod arbitrar", scrie Troţki, la începutul luptei sale cu Stalin, vorbind despre situaţia din Anglia. „Dacă s-ar putea trasa un itinerar raţional al acestora, poate ar fi posibil să fie evitate." Dar a fost chiar Troţki cel care a trasat un itinerar raţional tentativelor revoluţionare, cel care a fixat principiile şi regulile tacticii insurecţionale moderne, iar Stalin a fost cel care, profitînd de lecţia lui Troţki, a demonstrat guvernelor europene posibilitatea asigurării apărării statului burghez împotriva pericolului unei insurecţii comuniste.

Elveţia şi Olanda, adică două dintre statele cu supravegherea cea mai strictă şi mai bine organizate din Europa, în care ordinea nu este doar un produs al aparatului politic şi birocratic al statului, ci o caracteristică a firii acelor popoare, nu prezintă dificultăţi mai mari pentru aplicarea tacticii insurecţionale comuniste decît Rusia lui Kerenski. Care este explicaţia acestei afirmaţii paradoxale? Explicaţia stă în faptul că problema loviturii de stat moderne este o problemă de ordin

tehnic. Insurecţia este un mecanism: nevoie de specialişti pentru a-l pune în mişcare, şi doar acei specialişti pot să îl oprească. Punerea în mişcare a acestui mecanism nu depinde de condiţiile generale ale ţării, de circumstanţe excepţionale, cum ar fi o criză revoluţionară ce a atins punctul maxim, spiritul de revoltă al maselor proletare ajuns la exaspe-rare, un guvern incapabil să facă faţă dezordinii politice, sociale şi economice. Insurecţia nu se face cu masele, ci cu un
grup de oameni gata la orice, antrenaţi pentru tactica insurecţională, instruiţi să lovească rapid şi dur centrele vitale ale structurii tehnice a statului. Această trupă de asalt trebuie să fie formată din echipe de oameni înarmaţi, din muncitori specializaţi - mecanici, electricieni, telegrafişti, radiotelegrafişti - sub comanda unor ingineri, a unor specialişti care cunosc funcţionarea elementelor tehnice ale statului.

În timpul unei şedinţe a Cominternului, în 1923, Radek
a avansat propunerea de a organiza, în fiecare ţară din Europa, un corp special pentru cucerirea statului. Punctul său de vedere era că o mie de oameni bine antrenaţi şi instruiţi ar fi putut prelua conducerea în orice ţară europeană, în Franţa ca şi în Anglia, în Germania ca şi în Elveţia sau Spania. Radek nu avea deloc încredere în calităţile revoluţionare ale comuniştilor din celelalte ţări. Criticile sale îndreptate împotriva oamenilor şi metodelor folosite de diferite secţiuni ale Interna-ţionalei a III-a nu cruţau nici măcar memoria Rosei Luxemburg şi a lui Karl Liebknecht. În 1920, în timpul ofensivei lui Troţki împotriva Poloniei, cînd Armata Roşie se apropia de Varşovia şi la Kremlin se aştepta, de la o zi la alta, vestea cuceririi capitalei Poloniei, Radek era singurul care lupta împotriva optimismului general. Victoria lui Troţki depindea în mare măsură de ajutorul comuniştilor polonezi; Lenin credea orbeşte că insurecţia comunistă va izbucni în Varşovia imediat ce soldaţii ruşi vor ajunge la Vistula. „Nu trebuie să mizaţi pe comuniştii polonezi, afirma Radek, sunt comunişti, dar nu sunt revoluţionari." Puţin mai tîrziu, Lenin îi spunea Clarei Zetkin: „Radek prevăzuse ce se va întîmpla. Ne prevenise. Eu m-am înfuriat foarte tare, l-am

tratat ca pe un defetist. Dar a avut dreptate. El cunoaşte mai bine decît noi situaţia din afara Rusiei, mai ales pe cea din ţările occidentale."

Lecţia primită în timpul desfăşurării evenimentelor din Polonia l-a făcut pe Troţki să se apropie de ideile lui Radek. Se convinsese de faptul că toţi comuniştii din celelalte ţări erau incapabili să cucerească puterea; erau revoluţionari ce aparţineau vechii şcoli, care puneau problema insurecţiei ca pe o problemă a poliţiei. Tactica lor consta în vechea metodă de a ataca frontal guvernul, de a lansa toate forţele insurecţionale împotriva poziţiilor apărate de poliţie şi de trupele guvernului, de a încerca să lovească centrele vitale ale structurii politice şi birocratice a statului, neglijînd centrele vitale ale structurii tehnice. Această metodă perimată dictată de concepţia învechită de a înfrînge apărarea adversarului printr-o acţiune de mase, de a opune elanul popular măsurilor poliţieneşti, se baza pe participarea maselor proletare la acţiunea insurecţională. „Experienţa europeană a ultimilor ani, afirma Radek, demonstrează că nimic nu este mai uşor decît să distrugi elanul maselor; sistemul măsurilor poliţieneşti reprezintă cea mai bună apărare împotriva vechii metode a comuniştilor din ţările occidentale; dar el nu este de nici un folos împotriva loviturilor rapide şi violente executate de un corp special, instruit pe baza tehnicii insurecţiei din octombrie"
Vechea metodă comunistă este aceeaşi pe care Comitetul Central şi Comisia voiau să o aplice împotriva lui Kerenski, în
Octombrie 1917.

Propunerea lui Radek de a organiza, în fiecare ţară europeană, un corp special pentru cucerirea statului găsise în Troţki un susţinător curajos şi cu idei limpezi. Troţki ajunsese chiar să se gîndească la necesitatea înfiinţării la Moscova a unei şcoli de instruire tehnică a comuniştilor meniţi să organizeze acele corpuri speciale în fiecare ţară. Această idee a fost preluată recent de Hitler, care organizează, în prezent, la Munchen, o şcoală de acest tip pentru instruirea trupelor sale de asalt. „Cu un corp special, format dintr-o mie de oameni recrutaţi din rîndul

muncitorilor berlinezi şi conduşi de comunişti ruşi, afirma Troţki, eu mă angajez să cuceresc Berlinul în douăzeci şi patru de ore." Nu avea încredere în elanul popular, în participarea maselor proletare la acţiunea insurecţională: „Intervenţia armată a maselor este necesară într-o a doua fază, pentru a respinge revenirea ofensivă a contrarevoluţionarilor." Şi adăuga că, în fond, comuniştii germani vor fi mereu învinşi de Schupo[1] şi Reichswehr[2], dacă
nu se vor hotărî să aplice tactica din octombrie. Troţki şi Radek schiţaseră pînă şi planul unei lovituri de stat la Berlin. În mai 1926, aflîndu-se în capitala Germaniei pentru a-şi face o operaţie la gît, Troţki a fost acuzat că venise la Berlin cu scopul de a organiza o insurecţie comunistă. Dar în 1926 el nu se mai ocupa de revoluţia din celelalte ţări europene: ştirea grevei generale din Anglia şi a loviturii de stat a lui Pilsudski i-a provocat febră şi l-a determinat să-şi grăbească întoarcerea la Moscova. Era aceeaşi febră care-l animase în timpul măreţelor zile din octombrie, cea care-l transformase, după cum spunea Lunacearski, într-o sticlă de Leiden. Troţki, palid şi febril, se întorcea la Moscova pentru a organiza trupa de asalt menită să-l răstoarne pe Stalin şi să cucerească statul.

Dar Stalin a ştiut să tragă foloase de pe urma lecţiei primite în octombrie 1917. Cu ajutorul lui Menjinski, noul şef al G.P.U.-ului, Stalin organizează el însuşi un „corp special" destinat apărării statului. Comanda „tehnică" a acestui corp special, ce ocupă ultimul etaj al Palatului Lubianka, sediul G.P.U.-ului, este încredinţată lui Menjinski, care supraveghează personal selecţionarea comuniştilor meniţi să facă parte din el, recrutîndu-i din rîndul muncitorilor angajaţi în serviciile tehnice ale statului, electrotehnicieni, telegrafişti, telefonişti, radiotelegrafişti, feroviari, mecanici etc. Armamentul lor personal constă doar în grenade şi revolvere, care să nu le

[1] Schutzpolizei, abreviată Schupo,este o ramură a Landespolizei, organul de poliţie al landurilor germane.

[2] Apărarea naţională - forţele armate ale Germaniei între 1919 şi 1935, când a fost renumită Wehrmacht.

împiedice mişcările. Acest corp special este compus dintr-o sută de echipe, a cîte zece oameni fiecare, dotate cu douăzeci de autoblindate. Fiecare echipă dispune de un număr de mitraliere uşoare şi de un echipaj de motociclişti meniţi să ţină legătura atît cu celelalte echipe, cît şi cu Palatul Lubianka. Menjinski, care are o grijă specială să fie păstrat cel mai strict secret legat de existenţa acestui corp special, împarte Moscova în zece sectoare; o reţea de linii telefonice secrete, cu nodul principal la Lubianka, face legătura între sectoare. În afară de Menjinski, doar muncitorii care au lucrat la instalarea acelor linii telefonice ştiu de existenţa lor şi locul în care sunt amplasate. Toate centrele vitale ale structurii tehnice a Moscovei sunt astfel legate cu Lubianka, prin intermediul unei reţele telefonice aflate la adăpost de orice lovitură armată, de orice tentativă de sabotaj. Numeroase „celule" de observaţie, de control, de rezistenţă au fost plasate, în secret, în edificiile situate în punctele strategice ale fiecărui sector; ele constituie verigile lanţului ce formează sistemul nervos al organizaţiei.

Unitatea de luptă a acestui corp special este echipa. Fiecare echipă trebuie să se exerseze ca să acţioneze pe terenul ce i-a fost încredinţat, în limitele propriului sector. Fiecare membru al unei echipe trebuie să cunoască cu exactitate misiunea propriei lui echipe, precum şi pe cea a celorlalte nouă echipe ce acţionează în acelaşi sector. Organizaţia, potrivit formulei lui Menjinski, este „secretă şi invizibilă". Membrii acesteia nu poartă uniforme, nici un semn exterior nu permite să fie recunoscuţi; însăşi apartenenţa lor la organizaţie este secretă. În afara unei instrucţii tehnice şi militare, membrilor corpului special li se face şi o instruire politică. Se face totul pentru a suscita ura lor împotriva duşmanilor revoluţiei, făţişi sau ascunşi, *împotriva evreilor,* împotriva partizanilor lui Troţki. Evreii nu sunt admişi în organizaţie. Este o adevărată şcoală de antisemitism, unde membrii corpului special învaţă arta de a apăra statul sovietic împotriva tacticii insurecţionale a lui Troţki.

S-a discutat mult, atît în Rusia, cît şi în Europa, pe tema

originii antisemitismului lui Stalin. Unii îl socotesc ca fiind o concesie făcută prejudecăţilor maselor ţărăneşti, dictată de raţiuni de oportunitate politică. Alţii îl consideră un simplu episod al luptei lui Stalin împotriva lui Troţki, Zinoviev şi Kamenev, toţi trei evrei. Cei care-l acuză pe Stalin de a fi violat legea lui Lenin, care declară drept un delict contrarevoluţionar, sever pedepsit, orice formă de antisemitism, nu par să ţină seama de faptul că antisemitismul lui Stalin trebuie judecat doar în raport cu necesitatea apărării statului şi nu poate fi considerat decît ca unul dintre numeroasele elemente ale tacticii urmărite de Stalin împotriva tentativei insurecţionale a lui Troţki.

Ura lui Stalin împotriva celor trei evrei, Troţki, Zinoviev şi Kamenev, nu justifică revenirea, zece ani după Revoluţia din Octombrie 1917, la *antisemitismul oficial* din timpul lui Stolîpin[1]. În mod sigur nu trebuie să căutăm cauzele luptei întreprinse de Stalin în 1927, împotriva evreilor, în fanatismul religios şi în prejudecăţile tradiţionale, ci în nevoia de a combate elementele cele mai periculoase din rîndul partizanilor lui Troţki.

Menjinski observase că partizanii cei mai apreciaţi ai lui Troţki, Zinoviev şi Kamenev erau aproape toţi israeliţi. În Armata Roşie, în sindicate, în fabrici, în ministere, evreii sunt de partea lui Troţki; în Sovietul Moscovei, în care Kamenev deţine majoritatea, forţa opoziţiei împotriva lui Stalin o constituie evreii. Pentru a îndepărta de Troţki, Kamenev şi Zinoviev armata, sindicatele, masele muncitoreşti din Moscova
şi Leningrad, este suficient să trezească vechile prejudecăţi antisemite, aversiunea instinctivă a poporului rus faţă de evrei. Stalin, în lupta sa împotriva „revoluţiei permanente", se sprijină pe egoismul mic-burghez al culacilor, adică al ţăranilor bogaţi, şi pe ignoranţa maselor ţărăneşti ce n-au renunţat la ura lor atavică faţă de evrei. El îşi propune să constituie, prin intermediul antisemitismului, un front comun al soldaţilor, muncitorilor, ţăranilor împotriva pericolului troţkist. Menjinski are toate

[1] *Stolîpin Piotr Arkadievici (1862-1911) - prim-ministru al ţarului Nicolae al II-lea (1906-1911) cunoscut prin măsurile de mînă forte prin care a încercat să reprime mişcările revoluţionare dar şi pentru reforma agrară.*

şansele să fie cîştigător în lupta sa împotriva partidului lui Troţki, în vînătoarea întreprinsă împotriva membrilor organizaţiei secrete pe care o organiza Troţki pentru a cuceri puterea. În fiecare evreu, Menjinski vede şi persecută un troţkist. Lupta împotriva partidului lui Troţki capătă astfel caracterul unui *antisemitism oficial* în adevăratul înţeles al cuvîntului. Evreii sunt sistematic înlăturaţi din armată, din sindicate, din birocraţia statală şi din cea a Partidului Comunist, din administraţiile trusturilor industriale şi comerciale. Epurarea are loc pînă şi la nivelul Comisariatului pentru Afacerile Externe şi în cel pentru Comerţ Exterior, unde
evreii erau consideraţi de neînlocuit.

Treptat, partidul lui Troţki, care-şi întinsese tentaculele asupra tuturor organelor aparatului politic, economic şi administrativ al statului, se destramă. Printre evreii persecutaţi de G.P.U. , privaţi de locurile lor de muncă, de funcţiile şi de salariile lor, închişi, exilaţi, împrăştiaţi sau siliţi să trăiască anevoios la periferia societăţii sovietice, mulţi sunt cu desăvîrşire străini de Conspiraţia lui Troţki. „Plătesc pentru ceilalţi; iar ceilalţi plătesc pentru toţi", afirmă Menjinski.

Troţki nu poate face nimic pentru a-i rezista lui Stalin; este incapabil să se apere împotriva răbufnirii, provocată intenţionat, de ură instinctivă a poporului faţă de evrei. Toate prejudecăţile vechii Rusii ţariste se ridică împotriva lui. Pînă şi prestigiul său imens se năruie în faţa acestei neaşteptate izbucniri a instinctelor şi prejudecăţilor poporului rus. Cei mai mărunţi şi mai credincioşi partizani ai săi, muncitorii, care l-au urmat în octombrie 1917, soldaţii pe care i-a condus la victoria asupra cazacilor lui Kolceak şi ai lui Vrangel, se îndepărtează acum de el. Pentru masele muncitoreşti, Troţki nu mai este de-acum decît un simplu evreu.

Zinoviev şi Kamenev încep să se teamă de curajul violent al lui Troţki, de tenacitatea, de orgoliul şi de ura sa faţă de cei care-l trădează, faţă de cei care-l părăsesc, de dispreţul său pentru cei care-l combat. Kamenev, mai slab, mai nehotărît şi poate mai laş decît Zinoviev, nu îl trădează pe Troţki: îl părăseşte.

În ajunul insurecţiei împotriva lui Stalin, el reacţionează faţă de Troţki la fel cum a reacţionat faţă de Lenin în ajunul insurecţiei din octombrie 1917. „Nu aveam încredere în acţiunea insurecţională", va spune mai tîrziu ca să se justifice. „Nu avea încredere nici în trădare", va afirma Troţki, care nu-l va ierta niciodată fiindcă nu a avut curajul să-l trădeze făţiş. În schimb, Zinoviev nu-l părăseşte pe Troţki; nu-l va trăda decît în ultimul moment, după eşecul tentativei insurecţionale împotriva lui Stalin. „Zinoviev este un laş, va spune despre el Troţki, el nu fuge decît în faţa pericolului."

Pentru a nu-l avea alături în momentul pericolului, Troţki îl însărcinează să organizeze la Leningrad echipe de muncitori menite să preia controlul asupra oraşului în momentul în care se va anunţa succesul insurecţiei din Moscova. Dar Zinoviev nu mai este idolul maselor proletare din Leningrad. În octombrie 1926, în timp ce Comitetul Central al Partidului se reuneşte în vechea Capitală, manifestaţia organizată în onoarea Comitetului Central capătă pe neaşteptate caracterul unei manifestaţii în sprijinul lui Troţki. Dacă Zinoviev ar mai fi avut vechea influenţă asupra muncitorilor din Leningrad, acel episod ar fi putut deveni punctul de plecare pentru o revoltă. Mai tîrziu, Zinoviev îşi va atribui meritul acelei manifestaţii rebele. În realitate, nici Zinoviev, nici Menjinski nu o prevăzuseră. Pînă şi Troţki a rămas surprins, a fost luat pe neaşteptate; a avut bunul-simţ să nu profite de acea împrejurare. Masele muncitoreşti nu mai erau ceea ce fuseseră cu zece ani în urmă. Ce s-a ales de gărzile roşii din octombrie 1917?

Cortegiul acela de muncitori şi de soldaţi care defilează fluierînd în faţa Palatului Taurida, în faţa tribunelor membrilor Comitetului Central şi se îngrămădesc în jurul lui Troţki aclamîndu-l ca erou al insurecţiei din octombrie, creator al Armatei Roşii, apărător al libertăţii sindicale, îi dezvăluie lui Stalin fragilitatea organizaţiei secrete a lui Troţki. O mînă de oameni hotărîţi ar fi putut, în acea zi, să preia controlul oraşului fără vărsare de sînge. Dar nu mai este Antonov-Ovseienko să comande echipele de muncitori, trupele de asalt ale insurecţiei:

gărzile roşii ale lui Zinoviev se tem să nu fie trădate de conducătorul lor. „Dacă facţiunea troţkistă, gîndeşte Menjinski, este la fel de puternică la Moscova cum este la Leningrad, partida este cîştigată."

Lui Troţki începe să-i fugă pămîntul de sub picioare. De prea mult timp asistă neputincios la persecutarea, arestarea, la exilul partizanilor săi. De prea mult timp vede cum este, cu fiecare zi ce trece, părăsit, trădat tocmai de aceia care i-au demonstrat de atîtea ori curajul şi fermitatea lor. Atît timp cît, simţindu-se în pericol, el se aruncă cu ardoare în luptă, îşi regăseşte, fierbîndu-i în vene, acel orgoliu minunat şi nepotolit de evreu persecutat, acea voinţă neînduplecată şi răzbunătoare ce dă vocii sale accentele biblice ale disperării şi revoltei.

Omul acela palid, cu ochii miopi arzînd de febră şi de insomnie, care se ridică să vorbească în mijlocul adunărilor, în curtea cazărmilor şi a fabricilor, în faţa mulţimilor de muncitori şi de soldaţi neîncrezători, înspăimîntaţi, nehotărîţi, nu mai este acelaşi Troţki din anii 1922, 1923, 1924, elegant, ironic, surîzător. Este Troţki din anii 1917, 1918, 1920 şi 1921, din timpul insurecţiei din octombrie şi al războiului civil, acel Catilina bolşevic, acel Troţki din Smolnîi şi de pe cîmpurile de luptă, Marele Rebel. În bărbatul acela palid şi violent, masele muncitoreşti din Moscova îl recunosc pe Troţki din perioada roşie a lui Lenin. Vîntul răzvrătirii adie deja deasupra fabricilor şi cazărmilor. Dar Troţki rămîne fidel tacticii sale: nu vrea să cucerească palatul folosindu-se de masele muncitoreşti, ci de trupele de asalt pe care Ie-a organizat în secret. Nu urmăreşte să preia puterea printr-o insurecţie, printr-o revoltă făţişă a maselor muncitoreşti, ci printr-o lovitură de stat organizată „ştiinţific". Peste cîteva săptămîni, urma să aibă loc celebrarea celei de-a zecea aniversări a Revoluţiei din Octombrie. Urmau să sosească la Moscova reprezentanţi ai diferitelor secţiuni ale Internaţionalei a III-a din toate ţările Europei. Troţki se pregăteşte să celebreze cea de-a zecea aniversare a victoriei sale asupra lui Kerenski printr-o victorie asupra lui Stalin. Delegaţiile muncitoreşti din toate ţările Europei vor asista la o reluare

violentă a revoluţiei proletare împotriva Thermidorului mic-burghezilor de la Kremlin. „Troţki trişează", spune Stalin surîzînd. Şi îi urmăreşte îndeaproape toate mişcările. O mie de muncitori şi de soldaţi, partizani vechi ai lui Troţki, rămaşi credincioşi concepţiei revoluţionare a „vechii gărzi" bolşevice, sunt pregătiţi pentru măreaţa zi; de mult timp, echipele troţkiste de specialişti şi muncitori se antrenează pentru „manevrele invizibile". Membrii corpului special, organizat de Menjinski pentru a apăra statul, percep vag, în atmosfera care-i înconjoară, mişcările mecanismului insurecţional al lui Troţki;
mii de indicii mărunte îi avertizează de pericolul ce se apropie.
Menjinski se căzneşte, prin toate mijloacele, să blocheze mişcările adversarului, dar actele de sabotaj de la căile ferate, de la centralele telefonice, de la telefoane şi telegrafe se înmulţesc pc zi ce trece. Agenţii lui Troţki se infiltrează peste tot, tatonînd angrenajele mecanismului tehnic al statului, provocînd din cînd în cînd paralizia parţială a celor mai delicate organisme. Sunt hărţuielile preliminare ale insurecţiei.

Tehnicienii corpului special al lui Menjinski, într-o stare de alertă permanentă, supraveghează funcţionarea centrilor nervoşi ai statului, le testează sensibilitatea, le măsoară nivelul de rezistenţă şi de reacţie. Menjinski ar vrea să-l aresteze fără
întîrziere pe Troţki şi pe cei mai periculoşi dintre partizanii săi,
dar Stalin se opune. În ajunul celebrării celei de-a zecea aniversări a Revoluţiei din Octombrie, arestarea lui Troţki ar provoca o impresie nefavorabilă atît în rîndul maselor sovietice, cît şi în rîndul delegaţiilor muncitoreşti din întreaga Europă, care încep să sosească la Moscova pentru a asista la ceremoniile oficiale. Momentul ales de Troţki pentru a încerca să preia puterea este cum nu se poate mai potrivit. Ca un bun tactician ce este, s-a pus la adăpost. Pentru a nu apărea drept un tiran, Stalin nu are curajul să-l aresteze. Cînd va îndrăzni să o facă, va fi prea tîrziu, gîndeşte Troţki, luminile sărbătoreşti în cinstea celei de-a zecea aniversări se vor fi stins, iar Stalin nu va mai fi la putere.

Acţiunea insurecţională trebuia să se declanşeze prin ocuparea componentelor tehnice ale aparatului de stat şi prin

arestarea comisarilor poporului, a membrilor Comitetului Central şi ai Comisiei de epurare a partidului. Dar Menjinski a parat lovitura: gărzile roşii ale lui Troţki găsesc casele pustii. Toţi şefii de partid ai lui Stalin s-au refugiat la Kremlin, unde Stalin, rece şi calm, aşteaptă rezultatul luptei dintre trupele de asalt ale insurecţiei şi corpul special al lui Menjinski.

Este 7 noiembrie 1927. Moscova este pavoazată în roşu de la un capăt la altul: cortegiul reprezentanţilor republicilor federale ale U.R.S.S., sosite din toate colţurile Rusiei şi din îndepărtata Asie, defilează în faţa Hotelului Savoy şi a Hotelului Metropol, unde sunt cazate delegaţiile muncitoreşti din diferitele ţări europene. În Piaţa Roşie, în faţa zidurilor Kremlinului, mii şi mii de drapele roşii acoperă, de jur-împrejur, Mausoleul lui Lenin. La capătul pieţei, în faţa Bisericii Vasilii Blajenîi, sunt aliniaţi cavalerii cazaci ai lui Budionîi, infanteria lui Tuhacevski veteranii din 1918, 1919, 1920, 1921, aceiaşi soldaţi pe care Troţki i-a călăuzit spre victorie pe toate fronturile războiului civil . În timp ce Comisarul Poporului pentru Război, Voroşilov, trece în revistă reprezentanţele militare ale U.R.S.S., Troţki, creatorul Armatei Roşii, porneşte, în fruntea unui grup de o mie de oameni bătălia pentru cucerirea statului.

Menjinski a luat însă măsurile necesare. Tactica sa defensivă nu constă în apărarea din exterior, printr-o largă desfăşurare de forţe, a edificiilor statale ameninţate, ci în apărarea acestora din interior, cu o mînă de oameni. Atacului invizibil al lui Troţki, el îi opune o apărare invizibilă. Nu cade în greşeala de a-şi dispersa forţele pentru a apăra Kremlinul, Comisariatele Poporului, sediile trusturilor industriale şi comerciale, ale sindicatelor şi ale administraţiilor publice. În timp ce detaşamentele de poliţie ale G.P.U.-ului asigură securitatea structurilor politice şi administrative ale statului, el îşi concentrează forţele corpului special asupra apărării structurii tehnice. Troţki nu prevăzuse tactica lui. Era prea sigur de sine şi îl dispreţuia prea mult pe Menjinski pentru a-l considera un adversar de temut. Troţki îşi dă seama prea tîrziu că adversarii săi au ştiut să profite de lecţia din octombrie 1917.

Cînd vin să-i dea de ştire că loviturile sale armate împotriva centralelor telefonice şi telegrafice, împotriva căilor ferate au eşuat şi că evenimentele au luat o întorsătură neaşteptată şi inexplicabilă, Troţki înţelege imediat că acţiunea insurecţională s-a lovit de o organizaţie defensivă mult diferită de clasicele măsuri poliţieneşti, dar nu reuşeşte să aprecieze care este situaţia reală. În fine, cînd află ştirea eşecului tentativei loviturii armate împotriva centralei electrice a Moscovei, îşi schimbă brusc planul de acţiune şi îl îndreaptă împotriva structurilor politice şi administrative ale statului. Nemaiputînd conta pe trupele sale de asalt, învinse şi împrăştiate de reacţia violentă şi neaşteptată a adversarului, îşi abandonează tactica şi-şi concentrează toate eforturile asupra tentativei supreme a unei insurecţii generale. Apelul pe care-l lansează, în acea zi, maselor populare din Moscova este recepţionat doar de cîteva mii de studenţi şi muncitori. În
timp ce în Piaţa Roşie, în faţa Mausoleului lui Lenin, mulţimea se îmbulzeşte în jurul tribunei lui Stalin, a şefilor de guvern şi de partid, a reprezentanţilor străini ai Internaţionalei a llI-a, partizanii lui Troţki invadează amfiteatrul Universităţii, resping atacul unui detaşament de poliţie şi se deplasează spre Piaţa Roşie, în fruntea unei coloane de studenţi şi muncitori.

Comportamentul lui Troţki din acele momente a fost aspru criticat din mai multe puncte de vedere. Apelul adresat poporului, ieşirea în pieţe, răscoala dezarmată ce a urmat nu erau decît o aventură nebunească. După eşecul tentativei insurecţionale, Troţki pare că nu mai este călăuzit de acea inteligenţă rece care a dominat întotdeauna prin precizie, în momentele decisive ale vieţii, ardoarea imaginaţiei sale, iar prin cinism, violenţa pasiunilor sale. Înnebunit de disperare, pierde controlul asupra situaţiei şi se lasă tîrît de firea sa pasională, care-l duce la tentativa aceea absurdă de a-l răsturna pe Stalin printr-o răscoală. Simte poate că partida este pierdută, că masele nu mai au încredere în el, că doar puţini prieteni i-au rămas credincioşi. Simte că nu mai poate conta decît pe el însuşi, dar „nimic nu este pierdut atîta vreme cît nu este pierdut totul". I-a

fost atribuită pînă şi intenţia temerară de a lua în stăpînire mumia lui Lenin, întinsă într-un sicriu din sticlă, în mausoleul trist aflat la picioarele zidurilor Kremlinului, de a chema poporul să se strîngă în jurul idolului Revoluţiei, de a transforma mumia dictatorului roşu într-o armă menită să doboare tirania lui Stalin. O legendă tristă, care nu este totuşi lipsită de o oarecare măreţie. Cine ştie dacă ideea de a lua în stăpînire mumia lui Lenin nu a traversat pentru un moment imaginaţia exaltată a lui Troţki, în timp ce, în jurul lui, se înălţau ţipetele mulţimii, iar mica sa armată de studenţi şi muncitori se îndrepta în marş, în ritmul Internaţionalei, spre Piaţa Roşie înţesată de soldaţi şi de popor, de baionete şi de flăcările drapelelor roşii?

La prima ciocnire, cortegiul partizanilor săi se retrage şi se împrăştie. Troţki priveşte în jur. Unde sunt credincioşii săi, conducătorii facţiunii sale, generalii micii sale armate fără arme ce porneşte să cucerească statul? Singurul care a rămas nemişcat în îmbulzeala din jur este Troţki, Marele Rebel, Catilina revoluţiei comuniste. „Un soldat, povesteşte Troţki, a tras un foc asupra maşinii mele în semn de avertisment. Bineînţeles că cineva îi ordonase să o facă. Cei care aveau ochi să vadă au văzut, în acel 7 noiembrie, pe străzile Moscovei, un exemplu de Termidor."

În tristeţea exilului său, Troţki se gîndeşte poate că Europa proletară va şti să tragă învăţăminte din acele evenimente. Uită faptul că de aceste învăţăminte ar putea profita Europa burgheză.

XIII

În timpul loviturii de stat fasciste din octombrie 1922, la Florenţa, o întîmplare destul de puţin obişnuită m-a făcut să-l cunosc pe Israel Zangwill, scriitorul englez care, în operele şi în viaţa sa, nu a încercat niciodată, nici măcar în acele zile ale

revoluţiei, să-şi uite ideile liberale şi prejudecăţile democratice. Fusese arestat la sosirea sa în Florenţa, pe cînd ieşea din gară, de un grup de cămăşi negre[1] cărora refuzase să le arate actele de identitate. Israel Zangwill făcea parte din *Union of Democratic Control*[2] din Anglia şi era duşman convins al violenţei şi al ilegalităţii. Oamenii înarmaţi ce ocupau gara nu erau nici carabinieri, nici soldaţi, nici agenţi de poliţie, ci nişte indivizi care purtau cămăşi negre şi care nu aveau nici un drept să ocupe gările şi să-i ceară să le arate actele de identitate.

Condus la Fascio[3], în Piaţa Mentana, lîngă Arno, în palatul unde se afla înainte sediul F.I.O.M.-ului (La Federazione Impiegati Operai Metallurgici)[4], o organizaţie sindicală socialistă pe care fasciştii o desfiinţaseră cu violenţă, scriitorul englez a fost introdus la consulul[5] Tamburini, care era pe atunci comandantul general al cămăşilor negre din Florenţa. Consulul Tamburini a trimis după mine şi m-a rugat să-i servesc de interpret; mare mi-a fost mirarea să mă pomenesc în faţa lui Israel Zangwill, membru al *Union of Democratic Control,* victimă a violenţei unei revoluţii ce nu era nici engleză, nici liberală, nici democratică.

Era nervos şi-şi exprima, într-o engleză foarte corectă opiniile lui prea puţin corecte în ceea ce priveşte revoluţiile în general şi fascismul în special; chipul său era roşu de furie, iar ochii săi îl fulgerau, neînduplecat, pe bietul Tamburini, care nu ştia engleză şi care oricum nu ar fi înţeles nici un cuvînt din limbajul acela liberal şi democratic chiar dacă i s-ar fi vorbit în italiană. Eu mi-am dat silinţa să traduc, în cuvinte politicoase limbajul acela atît de dur pentru nişte urechi fasciste şi cred că i-am făcut un serviciu lui Israel Zangwill, deoarece, în acele zile, consulul Tamburini nu era nici un personaj al lui Teocrit, nici un

---

[1] *Uniforma fasciştilor italieni (n. tr.)*

[2] *Uniunea de Control Democratic (n. tr.)*

[3] *Organism local la Partidului Fascist (n. tr.).*

[4] *Federaţia Italiană a Muncitorilor Metalurgişti (n. tr.)*

[5] *Fasciştii au adoptat multe dintre titulaturile folosite în Roma republicană : consul, cvadrumvir etc. (n. tr.).*

membru al *Fabian Society*[1] - cu atît mai mult cu cît nu ştia nimic de existenţa lui Israel Zangwill şi nu părea să creadă că era vorba de un celebru scriitor englez.

„Eu nu înţeleg nici un cuvînt în engleză, spuse consulul Tamburini, dar cred că tu nu ai tradus exact ceea ce a spus;engleza este o limbă contra-revoluţionară, mi se pare că pînă şi sintaxa acestei limbi este liberală. Oricum, ia-l cu tine pe acest domn şi încearcă să-l faci să uite neplăcutul incident."

Am ieşit cu Zangwill pentru a-l conduce la hotel şi am rămas cîteva ore cu el, discutînd despre Mussolini, despre situaţia politică şi despre lupta declanşată pentru cucerirea statului.

Era prima zi a insurecţiei, iar cursul evenimentelor părea să se supună unei logici care nu era cea a Guvernului. Israel Zangwill nu voia să creadă că se afla în plină revoluţie. „În 1789, la Paris, spunea el, revoluţia nu era doar în spiritele oamenilor, ci şi în stradă."

Ca să fim sinceri, aspectul Florenţei nu era cel al Parisului din 1789; oamenii de pe stradă aveau un aer liniştit şi indiferent, iar chipurile lor erau luminate de veşnicul zîmbet florentin - politicos şi ironic. I-am atras atenţia că, în 1917, la Petrograd, în ziua în care Troţki a dat semnalul începerii insurecţiei, nimeni nu şi-ar fi putut da seama de ceea ce se întîmpla: teatrele, cinematografele, restaurantele, cafenelele erau deschise; tehnica loviturii de stat progresase mult în timpurile modeme.

„Revoluţia lui Mussolini, exclamase Zangwill, nu este o revoluţie, este o comedie."

Ca mulţi liberali şi democraţi italieni, el bănuia existenţa unui compromis între Rege şi Mussolini: insurecţia nu era decît o „înscenare", menită să acopere jocul Monarhiei. Părerea lui Zangwill, deşi nu era adevărată, era respectabilă ca toate părerile englezilor. Dar ea se sprijinea pe convingerea că evenimentele acelor zile erau rezultatul unui joc politic, în care elementele de bază erau calculul şi viclenia, şi nu violenţa şi spiritul

[1] Asociaţie socialistă britanica, întemeiată la Londra în 1884, care a jucat un rol important în apariţia Partidului Laburist (n. tr.).

revoluţionar, în ochii lui Israel Zangwill, Mussolini părea mai degrabă un discipol al lui Machiavelli, decît al lui Catilina; în fond, părerea scriitorului englez era, şi mai este şi astăzi, foarte răspîndită în Europa. De la începutul secolului trecut, a existat mereu în Europa obiceiul de a considera că oamenii şi evenimentele din Italia au fost generate de o logică şi o estetică antice.

Responsabilă în mare parte de acest mod de a aprecia istoria Italiei modeme este înclinaţia naturală a italienilor spre retorică, elocvenţă şi literatură, ceea ce este un defect pe care nu toţi italienii îl au, dar de care cei mai mulţi nu se debarasează niciodată. Deşi un popor este judecat mai degrabă după defecte decît după calităţile sale, mi se pare că părerea pe care şi-au format-o străinii despre Italia modernă nu este deloc justificată, chiar dacă retorica, elocvenţa şi literatura falsifică evenimentele în aşa măsură, încît istoria ajunge să pară o comedie, eroii, nişte comedianţi, iar poporul, simplu figurant şi spectator.

Pentru a înţelege bine situaţia Italiei contemporane trebuie să o apreciem în mod obiectiv, adică ignorînd faptul că aici au trăit odată grecii, romanii şi italienii Renaşterii. „Vă veţi da astfel seama, îi spuneam lui Israel Zangwill, că Mussolini nu are nimic din spiritul de odinioară; el este, chiar dacă uneori nu vrea asta, un om modern; jocul său politic nu este cel al lui Cezar Borgia, machiavelismul său nu este cu mult diferit de cel al lui Gladstone[1] sau al lui Lloyd George, iar concepţia sa despre lovitura de stat nu are nimic în comun cu cea a lui Sulla sau a lui Iuliu Cezar. Veţi auzi vorbindu-se mult în aceste zile despre Rubicon şi despre Cezar; dar este doar o simplă retorică bine intenţionată, care nu l- a împiedicat pe Mussolini să conceapă şi să aplice o tactică insurecţională întru totul modernă, împotriva căreia Guvernul nu ştie şi nu poate să-i opună decît măsuri poliţieneşti.

[1] William Ewart Gladstone (1809-1898), om politic britanic (n. tr.).

Israel Zangwill îmi atrase atenţia cu ironice că, în celebrele sale *Memorii,* contele Oxenstierna[1] afirmă, în legătură cu etimologia numelui Cezar, că îşi are originea în cuvîntul punic *cesar,* care înseamnă elefant. „Eu sper din tot sufletul, adăugă el, ca Mussolini să fie, în ce priveşte tactica sa revoluţionară, mai agil decît un elefant şi mai modem decît Cezar." Era foarte curios să vadă de aproape ceea ce numeam eu mecanismul insurecţional fascist, deoarece nu reuşea să înţeleagă cum se poate face o revoluţie fără baricade, fără lupte de stradă şi fără trotuare înţesate cu morţi. „Totul se desfăşoară într-o ordine perfectă, exclama el, este o comedie, nu poate fi decît o comedie."

Din cînd în cînd, camioane pline cu fascişti se încrucişau în mare viteză pe străzile din centru; fasciştii purtau căşti din oţel, erau înarmaţi cu puşti şi cu drapele negre cu un cap de mort argintiu brodat pe el. Israel Zangwill nu voia să creadă că tinerii aceia, băieţandrii aceia reprezentau faimoasele trupe de asalt ale lui Mussolini, cu metodele lor de luptă atît de rapide şi de violente. „Ceea ce nu i se poate ierta fascismului, spunea, este folosirea violenţei." Dar armata revoluţionară a lui Mussolini nu era *Salvation Army*[2], iar fasciştii nu erau înarmaţi cu pumnale şi grenade pentru a face filantropie, ci pentru a face război civil.

Cei care vor să nege violenţa fascistă şi să facă din fascişti nişte discipoli ai lui Rousseau sau ai lui Tolstoi sunt aceiaşi care, bolnavi de retorică, de elocvenţă şi de literatură, ar vrea să ne convingă că Mussolini este un roman antic, un condotier din secolul al XlV-lea sau un *Signore* al Renaşterii, cu mîini palide şi fine de platonician care strecoară otrava în bucate. Cu nişte discipoli ai lui Rousseau sau Tolstoi, conduşi de un roman antic sau de un condotier din secolul al XlV-lea, nu se poate face o revoluţie, ci, în cel mai bun caz, ceva ce seamănă cu o comedie; nici nu se poate lua în stăpînire un stat apărat de un guvern

[1] Axel Oxenstierna (1583-1654), conte de Sodertnore, mare om politic suedez, înalt cancelar regal (prim ministru) 1612-1654

[2] Armata Salvării, asociaţie religioasă de origine metodistă, fondată în 1865 la Londra, ale cărei scopuri sunt prozelitismul şi acţiunea caritabilă şi socială (n. tr.).

liberal. „Dumneavoastră nu sunteţi un ipocrit, îmi spunea Israel Zangwill, dar aţi putea să-mi arătaţi după ce se recunoaşte că această revoluţie nu este o comedie?"

I-am propus să-l iau cu mine în aceeaşi seară, pentru a vedea de aproape ceea ce eu numeam mecanismul insurecţional fascist.

Fasciştii ocupaseră prin surprindere toate punctele strategice ale oraşului şi ale provinciei, adică elementele structurii tehnice, uzinele de gaz, centralele electrice, poşta centrală, centralele telefoanelor şi telegrafelor, podurile, gările. Autorităţile politice şi militare au fost luate prin surprindere de acest atac neaşteptat. Poliţia, după cîteva încercări nereuşite de a-i alunga pe fascişti din gară, din poşta centrală, din centralele telefonice şi electrice, se refugiase în Palatul Riccardi, vechea locuinţă a lui Lorenzo Magnificul şi actualul sediu al Prefecturii, apărat de detaşamente de carabinieri şi de gărzi regale, dotate cu două autoblindate. Baricadat în Prefectura asediată, prefectul Pericoli nu putea comunica nici cu Guvernul din Roma, nici cu autorităţile oraşului şi ale provinciei; liniile telefonice fuseseră întrerupte, iar mitralierele postate în casele vecine blocau, cu ameninţarea locului, toate ieşirile din Palatul Riccardi. Trupele garnizoanei, regimentele de infanterie, de artilerie şi de cavalerie, carabinierii şi gărzile regale erau consemnate în cazărmi; autorităţile militare se menţineau deocamdată într-o neutralitate binevoitoare. Dar nu puteai să te încrezi prea mult în acel tip de neutralitate; dacă situaţia nu s-ar fi clarificat în douăzeci şi patru de ore, era de aşteptat ca Prinţul Gonzaga, comandantul Forţelor Armate, să preia iniţiativa pentru a restabili ordinea prin orice mijloc. Un duel cu armata ar fi putut avea consecinţe extrem de grave pentru revoluţie; Florenţa era, ca şi Pisa şi Bologna, punctul cheie al comunicaţiilor feroviare dintre nordul şi sudul Italiei. Pentru a asigura transportul forţelor fasciste din nord înspre Lazio, trebuia păstrată cu orice preţ cheia strategică a Italiei centrale, aşteptînd ca cetele de cămăşi negre, în marş spre Capitală, să oblige Guvernul să predea

puterea în mîinile lui Mussolini. Pentru a păstra Florenţa, nu exista decît un singur mijloc: acela de a cîştiga timp.

Violenţa nu exclude înşelătoria. Sub comanda cvadrumvirului Balbo, sosit pe neaşteptate la Florenţa, o echipă de fascişti s-a dus la sediul cotidianului *Nazione,* cel mai important ziar din Toscana. O dată intraţi în biroul directorului ziarului, Aldo Borelli, care, în prezent, conduce *Corriere della Sera,* i-au ordonat să scoată imediat o ediţie specială, cu ştirea că generalul Cittadini, aghiotantul Regelui, s-a dus la Milano pentru a începe tratativele cu Mussolini şi că, în urma acestui demers, Mussolini a acceptat să formeze o nouă coaliţie. Ştirea era falsă, dar părea credibilă: se ştia că Regele se afla, în acele zile, la reşedinţa sa de la San Rossore, lîngă Pisa, dar publicul nu ştia în schimb că, de fapt, el plecase chiar în acea seară spre Roma, însoţit de generalul Cittadini. Două ore mai tîrziu, sute de camioane fasciste răspîndeau în întreaga Toscana acea ediţie specială a ziarului *Nazione,* străbăteau străzile Florenţei şi ale micilor oraşe de provincie, soldaţii şi carabinierii fraternizau cu fasciştii, bucuroşi de această soluţie care demonstra atît prudenţa şi patriotismul Regelui, cît şi prudenţa şi patriotismul revoluţiei. Principele Gonzaga în persoană s-a dus la Fascio pentru a primi confirmarea fericitei veşti, care punea capăt crizei sale de conştiinţă şi îl elibera de o gravă responsabilitate. Ceruse la Roma, prin radio, confirmarea acordului dintre Rege şi Mussolini, dar „ministrul de război, relata el, nu voise să-i spună nimic precis în această privinţă şi îi răspunsese că nu trebuia să se amestece numele Regelui într-o încăierare între partide şi că ştirea era probabil prematură. Eu ştiu din proprie experienţă, adăugase zîmbind Principele Gonzaga, că pentru ministrul de război, ştirile adevărate sunt întotdeauna premature."

Seara, generalul Balbo plecase cu maşina spre Perugia, unde se afla cartierul general al revoluţiei, iar consulul Tamburini, împreună cu legiunea sa, luase trenul pentru a se alătura, în provincia romană, celorlalte coloane fasciste. Florenţa părea adormită. Spre miezul nopţii, m-am dus la Hotelul Porta Rossa, unde mă aştepta Israel Zangwill pentru a-i arăta

îndeaproape după ce îşi putea da seama că revoluţia fascistă nu era o comedie.

Israel Zangwill m-a primit cu un aer foarte satisfăcut; avea în mînă un exemplar al ediţiei speciale a ziarului *Nazione* şi mi-a spus: „V-aţi lămurit acum că Regele era înţeles cu Mussolini? V-aţi convins că o revoluţie constituţională nu poate fi decît o înscenare?' I-am povestit istoria falsei ştiri; a părut foarte descumpănit. „Şi libertatea presei?" a exclamat el. În mod evident, un rege constituţional nu s-ar fi înţeles cu revoluţionarii pentru a suprima libertatea presei; comedia începea să devină serioasă. Dar libertatea presei nu a împiedicat niciodată ziarele să publice ştiri false la care el nu a avut nimic de obiectat decît că, într-o ţară liberă cum era Anglia, libertatea presei nu se sprijinea pe ştiri false.

Oraşul era pustiu. La colţurile străzilor erau postate patrule de fascişti, nemişcate sub ploaie, cu fesul lor negru, pus oblic pe-o ureche. În strada Pecori, un camion staţiona în faţa intrării centralei telefoanelor: era unul dintre camioanele înarmate cu mitraliere şi căptuşit cu oţel, pe care fasciştii le numesc *tanks.* Centrala telefonică fusese ocupată de trupele de asalt *Giglio Rosso*[1]*,* ce purtau pe piept un crin roşu; *Giglio Rosso,* împreună cu *Disperata,* erau unele dintre cele mai violente legiuni florentine. Lîngă gara din Campo di Marte am întîlnit cinci camioane încărcate cu puşti şi mitraliere, pe care celulele fasciste ale cazărmii San Giorgio (pretutindeni, în fabrici, în regimente, în bănci, în administraţiile publice, existau
celule fasciste care formau reţeaua secretă a organizaţiei revoluţionare) le încredinţaseră Comandamentului General al Legiunilor. Puştile şi mitralierele erau destinate miilor de fascişti din provincia Romagna, prost înarmaţi, doar cu pumnale şi revolvere, care erau aşteptaţi să sosească, dintr-un moment în altul, de la Faenza.

„Se pare, mi-a spus comandantul militar al gării, că la Bologna şi la Cremona au avut loc conflicte grave cu carabinierii

[1] Crinul Roşu (n. tr.).

şi că pierderile suferite de fascişti sunt serioase." Cămăşile negre atacaseră cazărmile carabinierilor, care se apăraseră cu mare îndîrjire. Ştirile din Pisa, Lucea, Livorno, Siena, Arezzo, Grosseto erau mai bune: întreaga structură tehnică a oraşelor şi provinciilor respective se afla în mîinile fasciştilor. „Cîţi morţi?" întrebă Israel Zangwill. Rămase foarte surprins aflînd că nicăieri în Toscana nu au avut loc conflicte sîngeroase. „După cît se pare, spuse el, la Bologna şi la Cremona revoluţia fascistă este mai serioasă decît aici." Insurecţia bolşevică din octombrie 1917, de la Petrograd, a avut loc aproape fără nici o pierdere: nu au existat morţi decît în timpul contrarevoluţiei, la cîteva zile după cucerirea statului, cînd gărzile roşii ale lui Troţki au fost nevoite să înăbuşe revolta iuncherilor şi să respingă ofensiva cazacilor lui Kerenski şi ai generalului Krasnov. „Conflictele sîngeroase din Bologna şi Cremona, am adăugat cu, demonstrează că în organizaţia revoluţionară fascistă există nişte deficienţe. Cînd mecanismul insurecţional funcţionează perfect, ca aici în Toscana, accidentele sunt foarte rare."

Israel Zangwill nu şi-a putut ascunde un zîmbet ironic: „Regele, spuse el, este un mecanic foarte abil: datorită lui, mecanismul vostru poate funcţiona fără piedici."

Un tren sosea tocmai în acel moment, învăluit într-un nor de aburi şi într-un tumult de glasuri, de cîntece şi bătăi de tobe. „Sunt fasciştii din Romagna", ne anunţă un feroviar care trecea pe lîngă noi cu carabina pe umăr. Ne-am pomenit foarte curînd în mijlocul unei mulţimi de cămăşi negre, avînd un aer pitoresc şi îngrijorător, cu capetele lor de mort brodate pe piept, cu căştile din oţel vopsite în roşu şi cu pumnalele vîrîte în centurile late din piele. Chipurile lor arse de soare aveau trăsăturile dure ale ţăranilor din Romagna; mustăţile şi bărbile ascuţite le dădeau un aspect picaresc, îndrăzneţ şi ameninţător. Israel Zangwill, intimidat, zîmbea amabil şi încerca să-şi facă drum prin mulţimea aceea gălăgioasă, cerîndu-şi scuze politicos, atrăgînd asupra lui privirile uimite ale oamenilor înarmaţi cu pumnale. „Nu au un aer prea amabil", se plîngea el în şoaptă.

„Nu veţi pretinde acum, sper, ca revoluţiile să se facă cu

oameni amabili. Mussolini nu-şi duce bătălia sa politică de patru ani de zile folosind fineţea şi minciuna, ci violenţa, cea mai dură, mai inexorabilă şi mai ştiinţifică violenţă."

Era într-adevăr o aventură extraordinară cea pe care o trăia Israel Zangwill, arestat de o patrulă a cămăşilor negre, apoi eliberat, şi, în fine, condus pe stradă,în miezul nopţii, în mijlocul unor mulţimi agitate, pentru a vedea îndeaproape ce anume făcea ca revoluţia fascistă să nu fie o comedie. „Nu cred că am aerul lui Candide printre iezuiţi", spunea el zîmbind. Avea mai degrabă aerul lui Candide printre războinici; dar poate să existe un Candide englez pe care să-l cheme Israel? Acei Hercule de la ţară, cu ochi neînduplecaţi, cu maxilare pătrate şi cu mîini mari de bătăuşi îl măsurau de sus şi pînă jos cu lungi priviri dispreţuitoare, miraţi şi jenaţi să se împiedice de un domn cu gulerul apretat, cu gesturi timide şi politicoase, care nu semăna nici măcar cu un agent de poliţie sau cu un deputat liberal.

În timp ce ne plimbam pe străzile pustii, îi spuneam lui Israel Zangwill: „Dispreţul dumneavoastră faţă de revoluţia fascistă, pe care o socotiţi o comedie, este în contradicţie cu ura dumneavoastră faţă de cămăşile negre, cărora presa engleză le reproşează zilnic folosirea violenţei. Cum este posibil ca revoluţionarii să fie nişte violenţi, iar revoluţia lor, în schimb, să fie o comedie? Vă voi spune că fasciştii nu sunt doar violenţi, sunt necruţători. E drept că, uneori, fasciştii protestează, în ziarele lor, împotriva afirmaţiilor adversarilor, pe care ar vrea să-i facă să pară violenţi: dar este numai o ipocrizie în slujba mic-burghezilor. De altfel, Mussolini nu este
nici un vegetarian, nici un *christian scientist*[1], nici un social-democrat. Educaţia sa marxistă nu îi îngăduie să aibă anumite scrupule tolstoiene; nu a deprins bunele maniere politice la Oxford, iar Nietzsche l-a dezgustat pentru totdeauna de romantism şi filantropie. Dacă Mussolini ar fi un mic-burghez cu ochi senini şi voce caldă, partizanii săi s-ar îndepărta cu

[1] *Membru al sectei Christian Science (Biserica scientologică), întemeiate în 1879 la Boston de Mary Baker Eddy, al cărei scop este de a vindeca bolile cu mijloace spirituale (n. tr.).*

siguranţă de el pentru a urma un alt conducător. S-a văzut anul trecut, cînd a vrut să încheie un acord de pace cu socialiştii: au fost revolte şi sciziuni pînă şi în sînul fascismului, care se declara în unanimitate pentru continuarea războiului civil. Nu trebuie să uităm că fasciştii provin în general din partidele de extremă stîngă, cînd nu sunt veterani de război, cu inima înăsprită de patru ani de tranşee, sau tineri cu elanuri generoase. Nu trebuie să uităm nici faptul că Dumnezeul oamenilor înarmaţi nu poate fi decît Dumnezeul violenţei."

„Nu voi uita niciodată", spuse Israel Zangwill fără alte comentarii.

În zori, cînd ne-am reîntors în Florenţa, Israel Zangwill putea spune că văzuse îndeaproape ceea ce se întîmpla în acele zile în întreaga Italie; îl purtasem în viteză, cu maşina, de-a lungul ţinutului florentin, de la Empoli la Mugello, de la Pistoia la San Giovanni Valdarno. Podurile, gările, intersecţiile, viaductele, gurile de canal, depozitele de grîne, de muniţii, uzinele de gaz, centralele electrice, toate punctele strategice erau ocupate de fascişti. Patrule apăreau brusc din întuneric: „Unde mergeţi?"
De-a lungul căilor ferate, din două sute în două sute de metri era postat un fascist. În gările din Pistoia, Empoli, San Giovanni Valdamo, echipe de feroviari fascişti erau pregătiţi cu instrumentele lor pentm a scoate şinele în caz de nevoie. Fuseseră luate toate măsurile pentru a asigura sau pentru a întrerupe traficul. Exista teama ca nu cumva întăriri ale carabinierilor să încerce să coboare în Umbria şi Lazio pentru a ajunge din urmă coloanele de fascişti ce mărşăluiau spre Pistoia, la Capitală. Un tren de carabinieri, venind dinspre Bologna, fusese oprit în apropiere cîteva sute de metri de faimosul pod Vaioni; după un schimb de focuri de armă, trenul a făcut cale întoarsă, fără să îndrăznească să treacă podul. Încăierări avuseseră loc şi la Serravalle, pe şoseaua spre Lucea: nişte camioane încărcate cu gărzi regale fuseseră prinse sub focul mitralierelor ce apărau accesul în cîmpia Pistoiei. „Aţi citit cu siguranţă, în *Viaţa lui Castracane* a lui Machiavelli, istoria bătăliei de la Serravalle", i-am spus însoţitorului meu.

„Eu nu-l citesc pe Machiavelli", mi-a răspuns Israel Zangwill. Era deja lumină cînd traversam Prato, un oraş din apropierea Florenţei, mare centru al industriei textile, în care lucrau douăzeci şi cinci de mii de muncitori, repartizaţi în cele două sute de fabrici. Era numit Manchester al Toscanei; aici se născuse Francesco di Marco Datini, care este considerat inventatorul „cambiei" - cecul bancar. Din punct de vedere politic, Prato are o reputaţie proastă: este oraşul revoltelor muncitoreşti, al grevelor şi este patria lui Gaetano Bresci, cel care în 1900 l-a asasinat pe Regele Umberto. Locuitorii oraşului au o inimă bună, dar sunt foarte aprigi.

Străzile din Prato erau înţesate de muncitori care mergeau la lucru. Aveau un aer indiferent şi păşeau în linişte, fără să arunce nici măcar o privire manifestelor cvadrumviratului, lipite pe ziduri în timpul nopţii.

„Poate vă interesează să ştiţi, i-am spus însoţitorului meu, că aici, la Prato, Gabriele D'Annunzio şi-a făcut studiile clasice, la faimosul Collegio Cicognini."

„În acest moment, îmi răspunse Israel Zangwill, singurul lucru care mă interesează este să aflu ce rol au muncitorii în această revoluţie. Pentru fascişti, pericolul nu îl reprezintă guvernul, ci greva generală

XIV

Spre sfîrşitul anului 1920, problema cu care se confrunta fascismul nu era aceea de a combate Guvernul liberal sau Partidul Socialist, care, prin intrarea sa treptată în Parlament, tulbura, din ce în ce mai mult, viaţa constituţională a ţării, ci aceea de a combate organizaţiile sindicale ale muncitorilor, care constituiau singura forţă revoluţionară capabilă să apere statul burghez împotriva pericolului comunist sau fascist.

Rolul organizaţiilor muncitoreşti în apărarea statului burghez, exemplificat în martie 1920 de către Bauer împotriva loviturii de stat a lui Kapp, fusese înţeles, deşi cu maximă prudenţă, şi de către Giolitti. Partidele politice nu puteau face nimic împotriva fascismului, a cărui metodă de luptă, justificată de violenţele gărzilor roşii comuniste, nu era ceea ce se numeşte o metodă politică; acţiunea lor parlamentară, care urmărea să scoată în afara legii toate forţele revoluţionare ce nu voiau să se supună ordinului de a intra, la rîndul lor, în Parlament, sau, cum se spunea pe-atunci, să reintre în legalitate, nu era de natură să-i oblige pe fascişti să renunţe la folosirea violenţei împotriva violenţei comuniştilor. Ce putea face Guvernul pentru a se opune acţiunii revoluţionare a cămăşilor negre sau a gărzilor roşii? Partidele de masă, cel socialist şi cel catolic, pe care parlamentizarea le redusese la rolul unor partide constituţionale, nu puteau servi decît pentru a sprijini şi, ca să spunem aşa, pentru a legitimiza, pe teren parlamentar, o eventuală acţiune represivă a Guvernului. Dar ar fi fost nevoie de cu totul altceva decît de obişnuitele măsuri poliţieneşti pentru a pune capăt dezordinii ce însîngera Italia.

În loc să se opună cu armele acţiunii revoluţionare a fasciştilor şi a comuniştilor, Giolitti hotărîse în mod prudent să o neutralizeze opunîndu-i acţiunea sindicală a organizaţiilor de muncitori. Era metoda lui Bauer, aplicată ca o măsură preventivă împotriva pericolului revoluţionar. Dar metoda pusă în practică

de marxistul Bauer era utilizată acum de liberalul Giolitti. Organizaţiile sindicale deveneau astfel masa de manevră de care Guvernul putea dispune pentru a combate, pe terenul ilegalităţii, acţiunea ilegală a cămăşilor negre şi a gărzilor roşii. Greva, în mîinile lui Giolitti, era o armă la fel de periculoasă pentru fascişti şi pentru comunişti, cum fusese pînă atunci pentru Guvern. Epidemia de greve ce caracterizează anii 1920 şi 1921, care, în ochii burghezilor şi chiar ai muncitorilor, părea o boală a statului, semnul precursor al revoluţiei proletare, criza necesară ce s-ar fi rezolvat inevitabil cu luarea puterii de către mase, nu era altceva decît simptomul profundei schimbări intervenite; grevele acelea nu mai erau, ca în 1919, îndreptate împotriva statului, ci împotriva tuturor forţelor revoluţionare care îşi propuneau să cucerească puterea din afara sau împotriva organizaţiilor sindicale ale proletariatului. Originea dualismului ce exista de mult timp între sindicatele muncitorilor şi Partidul Socialist o reprezenta problema autonomiei organizaţiilor sindicale. Dar proletariatul nu-şi apăra doar autonomia împotriva forţelor revoluţionare care-şi propuneau să cucerească statul, ci însăşi existenţa propriilor lui organizaţii. Muncitorii îşi apărau, împotriva fasciştilor, libertatea lor de clasă. în ceea ce priveşte atitudinea sindicatelor muncitoreşti faţă de comunişti, ea era aceeaşi cu atitudinea adoptată de organizaţiile sindicale ruseşti faţă de bolşevici, în ajunul loviturii de stat din octombrie 1917. Dar concepţia liberală adusă de Giolitti în aplicarea metodei marxiste a lui Bauer nu făcea decît să agraveze situaţia. Liberalismul lui Giolitti nu era decît un optimism lipsit de scrupule; cinic şi neîncrezător, un fel de dictator parlamentar, prea abil pentru a crede în idei şi prea plin de prejudecăţi pentru a avea respect pentru oameni, el reuşise să împace, în spiritul său, cinismul şi neîncrederea cu optimismul, ceea ce îl făcea să creeze anumite situaţii, cu un aer dezinteresat, să le complice cu tot felul de manevre secrete, prefăcîndu-se că le lasă să se maturizeze de la sine. Nu avea deloc încredere în stat, şi în dispreţul său pentru stat

trebuie căutat secretul politicii sale. Interpretarea liberală pe care o dădea el metodei lui Bauer consta în înlocuirea acţiunii represive a guvernului cu acţiunea revoluţionară a organizaţiilor sindicale, ceea ce echivala cu încredinţarea apărării statului burghez acestor organizaţii, pentru a îndepărta pericolul fascist şi comunist şi pentru a avea mînă liberă în politica sa de parlamentizare, adică de corupere, a proletariatului.

Spre sfîrşitul anului 1920, situaţia ce se crease în Italia nu avea nici un corespondent în istoria luptelor politice din Europa contemporană. D'Annunzio, care cucerise Fiume, ameninţa, în fiecare moment, că va intra în Regat pentru a pomi în marş la cucerirea statului cu armata sa de legionari. El conta pe unele prietenii chiar din rîndul muncitorilor: erau cunoscute legăturile ce existau între Federaţia Muncitorilor din Marină şi Guvernul din Fiume. Era considerat de către conducătorii organizaţiilor sindicale mai degrabă un om periculos, capabil să tîrască ţara în complicaţii internaţionale, decît un duşman; nu era considerat însă, în nici un caz, ca un posibil aliat în lupta împotriva fascismului, deşi era cunoscută invidia sa faţă de Mussolini, precum şi rolul pe care organizaţia sa revoluţionară fascistă îl avea în politica italiană internă. Rivalitatea dintre D'Annunzio şi Mussolini era o carte bună în jocul lui Giolitti, care juca cinstit cînd avea cărţi proaste, dar trişa cînd avea cărţi bune. La rîndul lor, comuniştii, prinşi la mijloc, în focul încrucişat dintre fascism şi Guvern, îşi pierduseră influenţa asupra maselor de muncitori. Terorismul lor criminal şi naiv, desăvîrşita neînţelegere a problemei revoluţionare italiene, incapacitatea de a renunţa la o tactică epuizată, pe terenul acţiunii directe - materializată în atentate, lovituri armate, revolte în cazărmi şi fabrici, în acele inutile lupte de stradă din micile oraşe de provincie, care făceau din ei protagoniştii cruzi şi cutezători ai unui bovarism insurecţional - i-a adus în postura de personaje secundare în lupta pentru cucerirea statului. Atîtea ocazii pierdute, atîtea lovituri ratate în acel an 1919, anul roşu, în care pînă şi un Troţki de rînd, un oarecare Catilina de provincie ar fi putut, cu puţină bunăvoinţă, cu o mînă de oameni şi cu cîteva focuri de armă, să

punã mîna pe putere, fără să scandalizeze nici Regele, nici Guvernul, nici istoria Italiei. La Kremlin, bovarismul insurecţional al comuniştilor italieni era subiectul preferat de conversaţie în momentele de bună dispoziţie: ştirile ce-i parveneau din Italia îl făceau pe Lenin să rîdă cu lacrimi, pe Lenin, cel care era atît de vesel şi de prudent. El spunea:
„Comuniştii italieni? Ha! Ha! Ha!" şi se distra ca un copil cînd citea mesajele pe care i le trimitea D'Annunzio de la Fiume.

Problema regiunii Fiume devenea tot mai mult o problemă de politică externă. Statul creat de D'Annunzio, în septembrie 1919, parcursese în sens invers, în doar cîteva luni, un drum de multe secole; statul care, în intenţia lui D'Annunzio, trebuia să constituie nucleul de bază al unei puternice organizaţii revoluţionare, trambulina de lansare a revoluţiei naţionaliste, punctul de plecare al armatei insurecţionale ce trebuia să pornească în marş la cucerirea Romei, nu era, spre sfîrşitul anului 1920, decît o *Signorie* italiană a Renaşterii, sfîşiată de lupte interne şi contaminată de ambiţia, de retorica şi de falsitatea unui Principe prea plin de propria-i elocvenţă pentru a urma sfaturile lui Machiavelli. Fragilitatea acelui Principat nu consta doar în anacronismul său, ci şi în faptul că existenţa sa era mai mult o problemă de politică externă decît de politică internă. Cucerirea regiunii Fiume nu a fost o lovitură de stat. Ea nu a modificat situaţia politică internă a Italiei; a împiedicat aplicarea unei decizii internaţionale, care trebuia să soluţioneze problema regiunii Fiume într-un mod ce nega dreptul popoarelor de a dispune de soarta lor. Acesta a fost marele merit al lui D'Annunzio, dar în acelaşi timp şi marea sa slăbiciune faţă de situaţia revoluţionară italiană. Prin crearea statului Fiume, el a devenit un element fundamental în politica externă a Italiei, dar a ieşit din jocul politicii interne pe care nu-l mai putea influenţa decît indirect. Rolul pe care D'Annunzio îl dăduse armatei sale de legionari era preluat, în mod logic, de către cămăşile negre; în timp ce el era reţinut la Fiume, ca Principe al unei *Signorii* independente, ce avea statut, guvern, armată, finanţe, ambasadori proprii, Mussolini îşi extindea tot mai mult organizaţia. Se

spunea pe-atunci că D'Annunzio era Principele, iar Mussolini era Machiavelli al acestui principe; în realitate, pentru tineretul italian, D'Annunzio nu mai reprezenta decît un simbol, un Zeus naţional, iar problema regiunii Fiume nu era decît un pretext de care Mussolini se slujea pentru a combate Guvernul pe terenul politicii interne şi externe. Dar existenţa statului Fiume, deşi înlătura temporar din jocul revoluţionar un adversar periculos, reprezenta pentru Mussolini un motiv de nelinişte: rivalitatea dintre el şi D'Annunzio nu era lipsită de repercusiuni asupra masei partizanilor săi. Cei care proveneau din partidele de dreapta nutreau chiar prea multă simpatie faţă de D'Annunzio, iar ceilalţi, provenind din partidele de stînga - republicanii, socialiştii, comuniştii - care era majoritari şi formau nucleul de bază al trupelor de asalt fasciste, nu-şi ascundeau ostilitatea faţă de acel *revenant*[1] din secolul al XV-lea. Cu această carte a rivalităţii dintre cei doi, Giolitti a încercat de mai multe ori, în zadar însă, să trişeze, cu iluzia că poate provoca o luptă deschisă între D'Annunzio şi Mussolini, dar, în curînd, şi-a dat seama că era periculos să insiste într-un joc inutil. Presat de necesitatea de a reglementa cît mai repede problema regiunii Fiume, a hotărît să răstoarne prin forţa armelor statul lui D'Annunzio; în ajunul Crăciunului din 1920, profitînd de un concurs de împrejurări favorabile, a trimis cîteva regimente pentru a ataca Fiume.

La strigătul de durere al legionarilor lui D'Annunzio, s-a înălţat strigătul de ruşine al întregii Italii. Fascismul nu era pregătit pentru o insurecţie generală. Lupta se anunţa foarte dură, drapelele negre şi roşii ale războiului civil fluturau deja prin sate şi prin periferii, în bătaia vîntului sălbatic al acelei ierni pline de presimţiri obscure. Mussolini nu trebuia doar să răzbune morţii din Fiume, ci trebuia să se apere împotriva forţelor reacţionare ce ameninţau să îngroape fascismul sub ruinele statului lui D'Annunzio. Guvernul şi organizaţiile de lucrători reacţionau deja prin persecuţii poliţieneşti şi conflicte

[1] *Strigoi (n. tr.).*

sîngeroase, a căror iniţiativă o preluaseră muncitorii. Giolitti voia să profite de criza internă ce tulbura fascismul şi de dezordinea produsă în rîndurile sale de tragicul Crăciun de la Fiume, pentru a-l scoate pe Mussolini în afara legii. Şefii sindicatelor conduceau lupta provocînd greve; marile centre, oraşele de provincie, regiuni întregi erau pe neaşteptate parali-zate de cîte un conflict izbucnit într-un orăşel oarecare. La primul foc de armă se declanşa greva: la ţipătul neliniştit al sirenelor, fabricile se goleau, uşile şi ferestrele caselor se ferecau, traficul se oprea, iar străzile pustii căpătau aspectul trist şi părăsit al punţilor unei nave blindate ce se pregătea pentru bătălie.

Muncitorii, înainte de a părăsi fabricile, se echipau pentru luptă; armele ieşeau la iveală din toate părţile, de sub bancurile strungurilor, de după războaiele de ţesut, din spatele dinamurilor şi al cazanelor; de sub mormanele de cărbuni ieşeau la lumină puşti şi cartuşe; oameni cu chipuri încremenite şi gesturi calme lunecau printre maşinile moarte, printre pistoane, ciocane hidraulice, nicovale, macarale, se căţărau pe scările din fier în turnurile de control, pe platformele de încărcare, pe acoperişurile ascuţite, îşi luau în primire poziţiile, pentru a transforma fiecare fabrică într-o fortăreaţă. Drapele roşii apăreau pe acoperişuri. Prin curţi, muncitorii se îngrămădeau haotic, apoi se împărţeau în companii, în secţiuni, în echipe; şefi de echipă cu banderole roşii împărţeau ordine; la întoarcerea patrulelor trimise în recunoaştere, muncitorii părăseau fabricile, deplasîndu-se în tăcere de-a lungul zidurilor pentru a ocupa punctele strategice ale oraşului. La Camerele de Muncă se îngrămădeau din toate părţile echipe antrenate pentru tactica luptelor de stradă, ca să apere
sediile organizaţiilor sindicale de un eventual atac, protejînd toate intrările şi acoperişurile; mormane de grenade erau puse la îndemînă, lîngă ferestre. Feroviarii desprindeau locomotivele şi se îndreptau cu toată viteza spre gări, abandonînd vagoanele trenurilor în mijlocul cîmpului. Prin sate, străzile erau blocate de căruţe puse de-a curmezişul, pentru a împiedica mobilizarea fasciştilor şi pentru a nu permite întăririlor cămăşilor negre să se

deplaseze dintr-un oraş în altul. Postate în spatele tufişurilor, gărzile roşii ţărăneşti înarmate cu puşti de vînătoare, cu furci, cu sape, cu coase aşteptau trecerea camioanelor fasciste. Ecoul focurilor de armă se propaga de-a lungul străzilor, al căilor ferate, din sat în sat, pînă în periferiile marilor oraşe, pavoazate cu drapele roşii. La strigătele de alarmă ale sirenelor care anunţau greva, carabinierii, gărzile regale, agenţii de poliţie se retrăgeau în cazărmi; Giolitti era prea liberal pentru a se amesteca într-o bătălie împotriva duşmanilor statului pe care muncitorii o
conduceau atît de bine singuri.

În golul ameninţător pe care greva îl crea în jurul lor, echipele fasciste, specializate în luptele de stradă, se postau la intersecţii, detaşamentele antrenate pentru apărarea şi atacul clădirilor erau pregătite pentru întărirea punctelor vulnerabile, pentru a apăra poziţiile ameninţate, pentru a da lovituri rapide şi violente nucleelor organizaţiei inamice; trupele de asalt, formate din cămăşi negre antrenate pentru tactica infiltrării, a atacurilor surpriză, a acţiunilor individuale, înarmate cu pumnale, grenade şi materiale incendiare, aşteptau în jurul camioanelor ce trebuia să le transporte pe terenul de luptă. Erau trupe selecţionate în vederea represaliilor. În tactica fasciştilor, represaliile erau unul din elementele cele mai importante. Imediat ce se afla despre uciderea unui fascist într-o periferie sau într-un sat, trupele de asalt porneau să înfăptuiască represalii; Camerele de Muncă, cluburile muncito-reşti, casele şefilor organizaţiilor socialiste erau atacate, devastate, incendiate. La început, cînd tactica represaliilor constituia o noutate, gărzile roşii îi întîmpinau pe fascişti cu focuri de armă; se declanşa o bătălie pe viaţă şi pe moarte în
jurul Camerelor de Muncă, al cluburilor muncitoreşti, pe străzile periferiilor şi ale satelor. Dar tactica aceea înspăimîntătoare nu întîrzie să dea rezultate; teroarea represaliilor a zdruncinat spiritul de luptă al gărzilor roşii, le-a făcut să-şi piardă curajul de a se apăra, a lovit drept în inimă rezistenţa organizaţiilor de muncitori. La apropierea cămăşilor negre, gărzile roşii, şefii

socialişti, secretarii de sindicate, conducătorii de grevă fugeau să se ascundă prin sate, se refugiau în munţi. Uneori, întreaga populaţie a vreunui sat, în care avusese loc uciderea unui fascist, se refugia pe cîmpuri; cînd soseau trupele de asalt găseau casele părăsite, străzile pustii şi un cadavru în cămaşă neagră întins pe caldarîm.

Şefii organizaţiilor sindicale muncitoreşti nu opuneau tacticii fasciste, rapide, violente, inexorabile doar ceea ce numeau ei o rezistenţă dezarmată. Deşi, în mod oficial, ei nu-şi asumau decît responsabilitatea grevelor, în realitate nu ezitau să întărîte prin orice mijloc spiritul combativ al muncitorilor. Se făceau că nu ştiu că în toate Camerele de Muncă şi în toate cluburile muncitoreşti se aflau depozite de puşti şi grenade; în intenţia lor, greva nu trebuia să fie o manifestaţie paşnică, ci o stare de alertă, condiţia indispensabilă pentru a aplica tactica muncitorească a luptelor de stradă. „Greva, spuneau ei, iată represaliile noastre; este o rezistenţă dezarmată pe care o opunem violenţelor fasciste." Dar ştiau prea bine că muncitorii mergeau la Camerele de Muncă pentru a-şi căuta armele; climatul grevei, apăsător şi fierbinte, îi împingea pe muncitori la lupta armată. Pretenţia lor de a poza în victime dezarmate şi inocente ale violenţei adversarilor, în miei roşii sfîşiaţi de lupi negri, era la fel de ridicolă ca şi preocuparea tolstoiană a unor fascişti de origine liberală care nu voiau să admită că partizanii lui Mussolini au tras vreodată un glonţ, că au dat vreodată o lovitură de baston sau că au făcut pe cineva să bea vreo picătură de ulei de ricin. Ipocrizia şefilor organizaţiilor muncitoreşti era contrazisă de existenţa morţilor în rîndul cămăşilor negre. Nu trebuie să ne imaginăm că fasciştii nu s-au confruntat cu răsturnări de situaţii grave. Uneori, cartiere, sate, regiuni întregi se ridicau cu armele în mînă. Greva generală dădea semnalul insurecţiei. Cămăşile negre erau asediate în casele lor, pe străzi apăreau baricade, cete de muncitori şi de ţărani, înarmaţi cu puşti şi grenade, ocupau satele, mărşăluiau prin oraşe, îi vînau pe fascişti. Masacrul de la Sarzana e suficient pentru a demonstra că muncitorii nu erau la fel de ipocriţi ca şefii lor. În iulie 1921, în oraşul Sarzana, au fost

masacraţi cincizeci de fascişti, răniţii au fost măcelăriţi pînă şi pe tărgi, în pragul spitalelor; ceilalţi, în jur de o sută, care se salvaseră fugind, împrăştiindu-se prin sate, au fost urmăriţi prin păduri de cete de femei şi bărbaţi înarmaţi cu furci şi coase. Cronica războiului civil din Italia anilor 1920 şi 1921, mai precis, cronica pregătirii loviturii de stat fasciste, este plină de astfel de episoade de o violenţă feroce.

Pentru a domoli grevele revoluţionare, insurecţiile muncitoreşti şi ţărăneşti ce deveneau tot mai grave, pînă la a paraliza regiuni întregi, fasciştii au adoptat tactica ocupării sistematice a regiunilor ameninţate. De la o zi la alta, concentrări de fascişti aveau loc în punctele indicate în planul de mobilizare; mii şi mii de oameni înarmaţi, uneori cincisprezece sau douăzeci de mii, intrau în oraşe, în sate, deplasîndu-se rapid cu trenuri sau camioane de la o provincie la alta. în cîteva ore, toată regiunea era ocupată şi supusă stării de asediu. Tot ce rămînea din organizaţia socialistă sau comunistă, Camera de Muncă, sindicate, cluburi muncitoreşti, sedii de ziare, de cooperative, era desfiinţat şi distrus metodic. Gărzile roşii care nu avuseseră timp să fugă erau torturate, snopite în bătaie, îngenuncheate; timp de două, trei zile, bastoanele îşi făceau datoria pe o rază de sute de kilometri pătraţi.

La sfîrşitul lui 1921, această tactică, aplicată în mod sistematic pe o scară tot mai mare, a sfărîmat coloana vertebrală a organizaţiei politice şi sindicale a proletariatului. Pericolul revoluţiei roşii era înlăturat pentru totdeauna, cetăţeanul Mussolini merita din plin recunoştinţa patriei; cămăşile negre îndeplinindu-şi misiunea, puteau merge la culcare, credeau burghezii de toate rangurile. Aveau să-şi dea curînd seama că victoria fascismului asupra muncitorilor sfărîmase şi coloana vertebrală a statului.

XV

Tactica urmată de Mussolini pentru a cuceri statul nu putea fi concepută şi înfăptuită decît de un marxist. Nu trebuie să uităm nici o clipă că educaţia lui Mussolini este o educaţie marxistă. Ceea ce îi făcea să rîdă şi totodată îi indigna pe Lenin şi pe Troţki, referitor la situaţia revoluţionară italiană, era incapacitatea comuniştilor de a profita de un concurs de împrejurări favorabile atît de ieşit din comun; grevele generale insurecţionale din 1919 şi 1920, a căror fază decisivă a fost marcată de ocuparea fabricilor de către muncitorii din nordul Italiei, nu au scos la iveală nici un conducător în stare să facă o mînă de oameni să-l urmeze în cucerirea statului. Sprijinit de greva generală, orice mărunt Troţki de provincie ar fi putut pune mîna pe putere fără să ceară permisiunea nimănui.

Mussolini, care judeca situaţia ca un bun marxist, nu credea în probabilitatea de succes a unei insurecţii ce ar fi trebuit să lupte, în acelaşi timp, împotriva forţelor Guvernului şi împotriva forţelor proletariatului. Dispreţul său faţă de conducătorii socialişti şi comunişti care nu îndrăzneau să preia puterea nu-l împiedica să-i dispreţuiască şi pe cei care, la fel ca D'Annunzio, îşi propuneau să răstoarne Guvernul fără să-şi fi asigurat mai întîi alianţa, sau cel puţin neutralitatea, organizaţiilor muncitoreşti. Mussolini nu era omul care să se lase zdrobit de o grevă generală. El recunoştea, spre deosebire de celebrul Gabriele, importanţa sarcinii proletariatului în jocul revoluţionar. Conştiinţa sa modernă, inteligenţa marxistă cu care privea problemele politice şi sociale contemporane nu îi lăsau

nici o iluzie asupra posibilităţii de a face blanquism naţionalist în 1920.

Nu trebuie să vedem, în tactica loviturii de stat fasciste, tactica unui reacţionar; Mussolini nu avea nimic dintr-un D'Annunzio, un Kapp, un Primo de Rivera sau un Hitler. El evalua forţele proletariatului şi sarcina lor în situaţia revoluţionară din 1920 ca un marxist, şi tot ca un marxist ajungea la concluzia că trebuia mai întîi să zdrobească organizaţiile sindicale ale muncitorilor, de care. cu siguranţă, s-ar fi slujit Guvernul pentru a apăra statul. Îi era teamă de greva generală; pentru el, lecţia lui Kapp şi a lui Bauer nu a fost zadarnică. Istoricii oficiali ai fascismului recurg la programul fascismului din 1919 pentru a demonstra că Mussolini nu era un reacţionar. În realitate, programul fascismului din 1919, în care credeau cu sinceritate majoritatea cămăşilor negre (vechea gardă a rămas credincioasă spiritului din 1919), era republican şi democrat. Dar nu programul din 1919 dezvăluia educaţia marxistă a lui Mussolini, ci conceperea tacticii loviturii de stat fasciste, a logicii, a metodei, a rigurosului *esprit de suite*[1] ale aplicării acesteia. Se va vedea, în continuare, cînd vom vorbi despre Hitler, ce poate să devină o tactică concepută de un marxist, cînd este interpretată şi aplicată de un reacţionar.

Cei care vedeau în fascism doar o apărare a statului împotriva pericolului comunist, doar o reacţie pur şi simplu împotriva cuceririlor politice şi sociale ale proletariatului socoteau că, spre mijlocul anului 1921, Mussolini îşi îndeplinise sarcina, că jocul său se sfîrşise, iar „cămăşile negre puteau, de-acum, să meargă la culcare". Deşi din cu totul alte motive, Giolitti ajunsese la aceeaşi concluzie încă din martie 1921, după grevele generale care dezvăluiseră forţa periculoasă a fascismului. Războiul civil ajunsese la o violenţă înspăimîntătoare; pierderile fuseseră grave de ambele părţi, dar luptele sîngeroase, bogate în episoade de o atrocitate fără precedent în cronica acelor ani roşii, se terminaseră cu înfrîngerea forţelor proletare. Giolitti, care

[1] *Spirit metodic (n. tr.).*

jucase cartea sindicatelor muncitoreşti împotriva fascismului, a fost luat prin
surprindere de prăbuşirea neaşteptată a organizaţiilor de muncitori; din lupta aceea sîngeroasă, fascismul ieşea victorios, animat de un spirit agresiv ce nu lăsa nici o îndoială în legătură cu intenţiile sale şi puternic înarmat pentru lupta împotriva statului. Cu ce se mai putea opune fascismului?

Sarcina sindicatelor muncitoreşti în apărarea statului era de-acum încheiată. Partidele politice ce formau majoritatea parlamentară nu puteau face nimic împotriva acelei organizaţii armate extrem de puternice, care opera pe terenul violenţei şi al ilegalităţii. Nu-i mai rămînea decît să încerce să parlamentarizeze fascismul, vechea tactică a unui liberal ce dăduse Italiei, în ultimii treizeci de ani, un exemplu de dictatură parlamentară aflată în slujba unei monarhii lipsite de prejudecăţi constituţionale. Mussolini, căruia programul politic nu-i stingherea tactica revoluţionară, i-a dat doar un deget de la mîna stîngă. La alegerile politice din mai 1921, fascismul a acceptat să facă parte din acel Bloc Naţional, pe care Giolitti l-a conceput pentru a compromite şi a corupe armata cămăşilor negre cu ajutorul sufragiului universal.

Blocul Naţional fusese format nu fără anumite dificultăţi. Partidele constituţionale nici nu voiau să audă să fie puse pe acelaşi plan cu o organizaţie armată care avea un program republican. Dar ceea ce îl îngrijora pe Giolitti nu era programul
din 1919, mai mult sau mai puţin republican şi democratic, ci obiectul tacticii fasciste. Cucerirea statului, acesta era scopul lui Mussolini; trebuia acceptat programul lor pe teren electoral, dacă se dorea ca fascismul să fie abătut de la obiectivul tacticii sale revoluţionare. Giolitti, care nu juca cinstit decît atunci cînd avea cărţi proaste, nu a avut mai mult noroc acum decît atunci cînd a încercat să trişeze cu cartea rivalităţii dintre D'Annunzio şi Mussolini. Departe de a se lăsa parlamentarizat fascismul a rămas credincios tacticii sale; în timp ce deputaţii fascişti aduşi în Parlament de alegerile din mai, vreo douăzeci la număr, se luptau pentru a învrăjbi majoritatea ieşită din Blocul Naţional, cămăşile

negre desfăşurau împotriva organizaţiilor sindicale ale Partidului Republican şi ale Partidului Catolic aceeaşi violenţă cu care desfiinţaseră organizaţiile sindicale socialiste. În vederea pregătirii acţiunii insurecţionale pentru cucerirea statului, trebuie debarasat terenul de toate forţele organizate, fie de stînga, de centru sau de dreapta, capabile să constituie un sprijin pentru Guvern, să pună piedici fascismului în faza decisivă a insurecţiei, să-i reteze picioarele în momentul critic al loviturii de stat. Trebuia să prevină nu numai greva generală, dar şi frontul comun al Guvernului, al Parlamentului şi al proletariatului. Fascismul trebuia să creeze un gol înjurai său, să facă *tabula rasa* din toate forţele organizate, politice sau sindicale, proletare sau burgheze, fie ele sindicate, cooperative, cluburi muncitoreşti, Camere de Muncă, ziare, partide politice. Spre marea surpriză a burgheziei reacţionare şi liberale, care socotea încheiată misiunea fascismului, şi spre marea bucurie a muncitorilor şi a ţăranilor, cămăşile negre, după ce desfiinţaseră cu violenţă organizaţiile republicane şi catolice, s-au pus pe treabă împotriva liberalilor, democraţilor, masonilor, conservatorilor şi a tuturor burghezilor de bună-credinţă. Lupta împotriva burgheziei se bucura printre fascişti de mai multă popularitate decît lupta împotriva proletariatului. Trupele de asalt ale lui Mussolini erau formate în mare parte din muncitori, din mici meşteşugari şi din ţărani. Şi apoi, lupta împotriva burgheziei însemna lupta împotriva Guvernului, împotriva statului. Aceiaşi liberali, democraţi şi conservatori, care se grăbiseră să-i cheme pe fascişti să facă parte din Blocul Naţional, care-l situaseră pe Mussolini în panteonul „salvatorilor patriei" (de jumătate de secol încoace, Italia este plină de „salvatori ai patriei"; ceea ce la început a fost o misiune, a devenit aproape o profesiune oficială, te poţi aştepta la orice de la o ţară care a fost salvată de prea multe ori), nu se puteau resemna să recunoască faptul că adevăratul scop al lui Mussolini nu era acela de a salva Italia, potrivit tradiţiei oficiale, ci acela de a cuceri statul. Iată un program mult mai sincer decît cel din 1919. Nimic nu era mai puţin legal şi mai greu de acceptat, din punctul de vedere al burgheziei liberale şi reacţionare, decît

acea violenţă fascistă ce fusese atît de călduros aplaudată atunci cînd se îndreptase împotriva organizaţiilor proletare. Cine şi-ar fi imaginat că Mussolini, un patriot desăvîrşit atît timp cît conducea lupta împotriva comuniştilor, socialiştilor şi republicanilor, ar putea deveni, de azi pe mîine, un om periculos, un ambiţios lipsit de prejudecăţi burgheze, un Catilina decis să preia puterea chiar împotriva Regelui şi a Parlamentului?

Era vina lui Giolitti că fascismul a devenit un pericol pentru stat. Ar fi trebuit sugrumat la timp, pus în afara legii încă de la început, zdrobit cu ajutorul armelor aşa cum fusese zdrobit D'Annunzio. Acel tip de „bolşevism naţionalist" părea mult mai periculos decît bolşevismul de tip rusesc despre care burghezia putea acum să afirme că nu îi mai este teamă. Ar fi putut Guvernul lui Bonomi să repare greşelile Guvernului lui Giolitti? Pentru Bonomi, socialist de tradiţie, problema fascismului era doar o problemă a poliţiei. Între acest marxist ce folosea tactica reacţiei poliţieneşti, încercînd să sufoce fascismul, înainte ca acesta să fie pregătit să cucerească statul, şi Mussolini, care căuta să cîştige timp, s-a angajat, în ultimele luni ale anului 1921, o luptă înverşunată, marcată de persecuţii, de violenţe şi de conflicte sîngeroase. Deşi Bonomi a reuşit să creeze împotriva cămăşilor negre un front comun al burgheziei şi al proletariatului (muncitorii, susţinuţi de Guvern, făceau eforturi uriaşe pentru a-şi reconstrui organizaţiile de clasă), tactica revoluţionară a lui Mussolini continua să se desfăşoare sistematic. După căderea acordului de încetare a focului încheiat între fascişti şi socialişti, lipsa de curaj şi de clarviziune a partidelor burgheze, egoismul lor fără scrupule, ce opunea violenţei cămăşilor negre un machiavelism grosolan, elocvent şi patriotic, sfîrşiseră prin a demoraliza armata de muncitori. Anul 1922 începea cu o perspectivă tristă şi înceţoşată: fascismul, violent şi metodic, luase în stăpînire, încetul cu încetul, toate centrele vitale ale ţării.

Reţeaua organizării sale politice, militare şi sindicale acoperea întreaga Italie. Harta geografică a peninsulei - această cizmă plină de oraşe, de sate şi de oameni neliniştiţi, febrili şi rebeli - era de-acum desenată, ca un tatuaj, în palma sensibilă a

mîinii drepte a lui Mussolini. Bonomi căzuse, stîrnind un nor de praf, sub dărîmăturile lumii politice şi sindicale, burgheze şi proletare. Statul, asediat la Roma de fascismul ce ocupa întreaga ţară, se afla la cheremul cămăşilor negre; autoritatea sa sfărîmată nu supravieţuia decît în cîteva sute de insulţe - prefecturi, municipii, cazărmi ale poliţiei - împrăştiate de-a lungul Italiei, în mijlocul mareei crescînde a revoluţiei.

Între Rege şi Guvern începea să-şi facă loc teama de responsabilitate; o fisură ce se lărgea tot mai mult, dînd la iveală vechea viclenie a monarhiilor constituţionale. Regele se sprijinea pe Armată şi pe Senat, iar Guvernul pe Poliţie şi pe Parlament; însă acest lucru nu adormea neîncrederea burgheziei liberale şi a muncitorilor.

În vara anului 1922, cînd Mussolini a dat de ştire ţării că este pregătit pentru cucerirea statului, Guvernul,într-un efort suprem, a încercat să prevină insurecţia, să spargă asediul fascist prin ridicarea la luptă a muncitorilor şi a ţăranilor. Greva generală a izbucnit în luna august, din ordinul unui fel de comitet de salvare publică. Acesta grupa la un loc Partidele Democrat, Socialist, Republican şi Confederaţia Generală a Muncii. Era ceea ce se numea „greva legală", ultima bătălie pe care apărătorii libertăţii, ai democraţiei, ai legalităţii şi ai statului o dădeau împotriva armatei cămăşilor negre în ajunul insurecţiei. Mussolini era în sfîrşit în măsură să sugrume pe cel mai periculos dintre adversarii loviturii de stat, singurul cu adevărat de temut, adică greva generală ce ameninţa de trei ani încoace, în orice moment, să zdrobească spinarea revoluţiei, greva contrarevoluţionară pe care o combătea de trei ani, printr-o luptă sistematică împotriva organizaţiilor sindicale ale proletariatului. Guvernul şi burghezia liberală şi reacţionară, dezlănţuind împotriva fascismului contrarevoluţia
muncitorilor, urmăreau să înfrîngă elanul insurecţional al cămăşilor negre, să îndepărteze de stat, pentru o perioadă de
timp, pericolul cuceririi revoluţionare. Dar în timp ce echipele fasciste de specialişti şi muncitori îi înlocuiau pe grevişti în posturile serviciilor publice, violenţa extraordinară a cămăşilor

negre zdrobea în douăzeci şi patru de ore armata apărătorilor statului, grupată sub drapelele roşii ale Confederaţiei Generale a Muncii. Nu a fost în luna octombrie, ci în luna august momentul în care fascismul a cîştigat bătălia decisivă pentru cucerirea statului; începînd cu eşecul „grevei legale", Guvernul lui Facta, om slab, onest şi loial, a rămas în picioare doar pentru a-l acoperi pe Rege.

Deşi programul fascismului, cel din 1919 în care cămăşile negre ale vechii gărzi credeau cu sinceritate, era republican, Regele nu avea nevoie de loialitatea Guvernului lui Facta. Mussolini a renegat pe neaşteptate, în ajunul loviturii de stat, programul său republican şi, în mijlocul strigătelor: „Trăiască Regele!", a dat semnalul insurecţiei. Lovitura de stat fascistă nu a avut nimic din acel caracter coregrafic pe care i l-au atribuit unii Plutarhi oficiali, bolnavi de elocvenţă, retorică şi literatură. Nu a fost însoţită de cuvinte mari, de atitudini teatrale, de gesturi de tip Iuliu Cezar, Cromwell sau Bonaparte. Legiunile de fascişti care se îndreptau în marş spre Capitală nu erau, din fericire, legiunile romane care se întorceau din Galia, iar Mussolini nu era îmbrăcat ca un antic consul roman. Istoria nu se scrie pe baza picturilor de duzină sau pe baza tablourilor pictorilor oficiali. Este greu să înţelegi ce avea în comun Napoleon, cu spiritul său atît de limpede, de precis, de modern, cu acel Napoleon pictat de David sau sculptat de Canova, după cum Mussolini nu are nici el nimic în comun cu Iuliu Cezar sau cu Bartolomeo Colleoni.

În unele picturi de duzină se pot vedea cămăşile negre traversînd, în timpul insurecţiei din octombrie 1922, o Italie plină de arcuri ale lui Titus, de morminte, de mausolee, de coloane, portaluri, statui sub un cer populat cu acvile, ca şi cum lovitura de stat fascistă ar fi putut avea ca decor Italia lui Ovidiu şi a lui Horaţiu, ca protagonişti pe legionarii romani, iar ca regizor pe Jupiter în persoană, preocupat să salveze aparenţele constituţionale prin clasicismul decorului. Altele ne prezintă un Mussolini din 1922 cu nişte ochi din 1830, un Mussolini romantic, rătăcit într-un peisaj neoclasic, stînd în picioare sau pe cal, în fruntea legiunilor fasciste, înconjurat de membrii

cvadrumviratului sau de cei ai Comitetului Militar Revoluţionar; pe fundalul ruinelor unor viaducte, în peisajul cîmpiilor din Romagna, atît de aspru şi de resemnat, Mussolini pare ieşit dintr-un tablou al lui Poussin, dintr-o elegie a lui Goethe, dintr-o dramă a lui Pietro Cossa, dintr-un vers al lui Carducci sau al lui D'Annunzio; s-ar spune că are buzunarele pantalonilor pline cu cărţile lui Nietzsche.

Acele picturi de duzină reprezintă apoteoza prostului-gust a întregii culturi şi literaturii italiene din ultimii cincizeci de ani. Te miri, în faţa acelor reprezentări a loviturii de stat fasciste, că Mussolini a fost în stare să răstoarne Guvernul lui Facta şi să preia puterea.

Dar Mussolini din octombrie 1922 nu este cel din aceste picturi de duzină; e un om modern, rece şi îndrăzneţ, violent şi calculat. Credincios concepţiei tacticii sale revoluţionare, dispune de un plan al loviturii de stat, în care a prevăzut cele mai mici detalii. În ajunul insurecţiei, toţi adversarii fascismului - organizaţiile sindicale ale muncitorilor, comuniştii, Partidele Socialist, Republican, Catolic, Democrat, Liberal - sunt scoşi din luptă. Greva generală, înăbuşită definitiv în august, nu mai poate zdrobi coloana insurecţiei; muncitorii nu vor îndrăzni să-şi abandoneze lucrul pentru a coborî în stradă. Represaliile sîngeroase care au zdrobit „greva legală" au stins pentru totdeauna spiritul combativ al proletariatului. Cînd Mussolini înalţă la Milano drapelul negru al insurecţiei, echipele fasciste de specialişti şi muncitori calificaţi iau în stăpînire, în scurt timp, toate punctele strategice ale structurii tehnice a statului. În decurs de douăzeci şi patru de ore, întreaga Italie este ocupată, din punct de vedere militar, de către două sute de mii de cămăşi negre. Forţele de poliţie, carabinierii, gărzile regale sunt insuficiente pentru a restabili ordinea în ţară; pretutindeni unde forţele de poliţie încearcă să alunge cămăşile negre din poziţiile ocupate, atacurile eşuează sub focul mitralierelor fasciste. Din Perugia, cartierul general al revoluţiei, membrii cvadrumviratului, adică ai comitetului revoluţionar, Bianchi, Balbo, De Vecchi şi De Bono, conduc acţiunea insurecţională pe

baza planului studiat de Mussolini. Cincizeci de mii de oameni se concentrează în regiunea Romei, pregătiţi să plece în marş spre Capitală; cu strigătul „Trăiască Regele!", cămăşile negre pornesc asediul împotriva Regelui. Deşi loialitatea lui Mussolini, sprijinită de două sute de mii de puşti, nu a avut timp să se maturizeze, un rege constituţional este nevoit să o prefere pe aceasta, în locul loialităţii unui guvern dezarmat. Atunci cînd Consiliul de Miniştri supune semnăturii Regelui decretul care stabileşte starea de asediu în întreaga Italie, se pare că Regele refuză să semneze. Nu se ştie precis ce s-a întîmplat cu acea ocazie; cert este însă că starea de asediu a fost declarată, dar a durat doar o jumătate de zi. Prea puţin, dacă este adevărat că Regele a semnat decretul şi prea mult dacă Regele nu l-a semnat.

Prin tactica sa revoluţionară, aplicată sistematic în decurs de trei ani de lupte sîngeroase, fascismul luase în stăpînire statul, cu mult timp înainte de intrarea cămăşilor negre în Capitală. Insurecţia nu a făcut altceva decît să răstoarne Guvernul. Nimic, nici starea de asediu, nici punerea lui Mussolini în afara legii, nici rezistenta armată nu ar fi putut face, în octombrie 1922, sa eşueze lovitura de stat fascistă. „Mussolini, spunea Giolitti, m-a învăţat că un stat nu trebuie să se apere împotriva programului unei revoluţii, ci împotriva tacticii acesteia." Şi mărturisea zîmbind că nu a ştiut să tragă foloase de pe urma acelei lecţii.

XVI

Aceia care nu cred în pericolul hitlerist nu uită să afirme cu ironie că Germania nu este Italia. Ar fi mai corect să afirme că tactica lui Hitler nu este cea a lui Mussolini. În 1932, mergînd în Germania pentru a mă convinge cu ochii mei de ceea ce se numeşte pericolul hitlerist, mi s-a întîmplat de multe ori să fiu întrebat dacă Hitler poate fi considerat un Mussolini al nemţilor. Îmi amintesc că i-am răspuns domnului Simon, directorul ziarului *Frankfurter Zeitung,* care mi-a pus această întrebare, că Italia, cea dintre 1919 şi 1922 şi chiar după, nu ar fi tolerat un Hitler. Răspunsul meu a părut să-l mire pe domnul Simon, care a schimbat vorba.

În realitate, Hitler nu este decît caricatura lui Mussolini. La fel ca unii Plutarhi italieni, bolnavi de elocvenţă, de retorică şi de literatură şi ca naţionaliştii din aproape toate ţările europene Hitler nu vede în Mussolini decît un fel de Iuliu Cezar în *tighfit* [1] şi cu joben, corupt de lectura operelor lui Nietzsche şi ale lui Barrès, foarte interesat de ideile lui Ford şi de sistemul Taylor, partizanul standardizării industriale,politice şi morale. Austriacul acela gras şi orgolios, cu mustăţi scurte în formă de fluture deasupra buzelor subţiri şi fine, cu ochi duri şi neîncrezători, cu o ambiţie tenace şi cu scopuri cinice, poate foarte bine să aibă, ca toţi austriecii, un cult pentru eroii Romei antice şi pentru civilizaţia italiană a Renaşterii, dar nu este atît de

[1] *Haină bărbătească croită pe corp(n.tr.).*

lipsit de simţul ridicolului, încît să nu-şi dea seama că Germania Republicii de la Weimar nu poate reprezenta o ţară care să poată fi cucerită de un mic-burghez din Austria de nord, travestit în Sulla, în Iulius Cezar sau într-un condotier. Deşi este şi el contaminat de genul acela de estetism care reprezintă o caracteristică a celor care visează dictaturi, nu putem da crezare adversarilor săi cînd afirmă că îi place să îmbrăţişeze busturile condotierilor Renaşterii din muzeul din Munchen. Trebuie să fim corecţi cu el: Hitler ar vrea să-l imite pe Mussolini, dar aşa cum un om din nord, un neamţ, crede că poate să imite un om din sud, un latin. El îşi închipuie că este posibil să-l modernizeze pe Mussolini, dîndu-i o interpretare în stil nemţesc, ceea ce nu este nici măcar un mod de a ironiza clasicismul. Eroul său ideal este Iulius Cezar în costum tirolez. Te şi miri văzînd că atmosfera din Germania Republicii de la Weimar îi este atît de favorabilă acelei caricaturi a lui Mussolini ce ar fi în stare să redea buna-dispoziţie pînă şi poporului italian!

Aşa cum Mussolini nu seamănă cu bustul Ducelui sculptat de Wildt, cu acel tip de imperator roman cu fruntea strînsă de banda sacră de Pontifex Maximus, nici cu statuia sa ecvestră sculptată de Graziosi, care domină stadionul din Bologna (acel *gentleman* din secolul al XV-lea, prea trufaş pe calul său pentru a fi un erou bine crescut), Hitler, austriac din Braunau, nu seamănă cu portretul pe care adversarii săi vor să i-l facă. „Hitler, scrie Federico Tirth, un prea mare admirator al lui Stresemann pentru a fi corect cu şeful naţional-socialiştilor, este, din punct de vedere fizic, tipul bavarezului, sau al austriacului din nord, din clasa mijlocie; e tipul clasic al oamenilor din acele ţinuturi. Este suficient să intri în oricare magazin sau cafenea din Braunau sau din Linz, în Austria, din Passau sau din Landshut, în Bavaria, ca să-ţi dai seama că toţi vînzătorii şi toţi chelnerii seamănă cu Hitler." Potrivit adversarilor săi, secretul succesului personal al acestui om care, deşi nu merită să fie luat drept un oarecare vînzător sau chelner din Braunau sau din Landshut, posedă toate trăsăturile fizice ale mediocrităţii spiritului burghez german nu

este altul decît elocvenţa - farmecul nobilei, pasionatei şi virilei sale elocvente.

Nu trebuie să-i facem lui Hitler o vină din faptul că a reuşit, numai prin elocvenţa sa, să impună o disciplină de fier unor sute de mii de oameni rezonabili, recrutaţi dintre vechii luptători cu inima înăsprită de cei patru ani de război. Şi ar fi nedrept să-i imputăm faptul că a fost capabil să convingă şase milioane de alegători să-şi dea votul unui program politic, social şi economic care, la rîndul lui, face parte din elocvenţa sa. De altfel, nu se pune problema de a stabili dacă secretul succesului său personal stă în vorbele sau în programul său. Catilinarii nu trebuie judecaţi nici după elocvenţa lor, nici după programul lor politic, ci după tactica lor revoluţionară. Problema care se pune este aceea de a stabili dacă Germania Republicii de la Weimar este ameninţată în mod real de o lovitură de stat hitleristă, adică de a stabili care este tactica revoluţionară a acelui Catilina mult prea elocvent care se pregăteşte să cucerească Reich-ul şi să impună poporului german dictatura sa personală.

Organizarea de luptă naţional-socialistă imită modelul organizării revoluţionare a fascismului de dinaintea loviturii de stat, între 1919 şi 1922. Reţeaua de nuclee hitleriste, al cărei centru se află la Munchen, se extinde din oraş în oraş, pe întreg teritoriul Germaniei. Trupele de asalt naţional-socialiste, recrutate dintre vechii luptători şi organizate militar, formează osatura revoluţionară a partidului şi ar putea reprezenta, în mîinile unui conducător care ar şti să se folosească de ele, un pericol foarte grav pentru Reich. Organizate de ofiţeri vechi ai Imperiului şi înarmate cu revolvere, grenade şi bîte (în întreaga Bavarie, în Renania şi de-a lungul frontierelor de est sunt dispuse depozite de muniţii, puşti, mitraliere, aruncătoare de flăcări), ele constituie o organizaţie militară echipată în mod magnific şi antrenată pentru acţiunea insurecţională. Supuse unei discipline de fier, zdrobite de voinţa tiranică a conducătorului lor care pretinde că este infailibil şi exercită o dictatură inexorabilă în interiorul partidului, trupele de asalt hitleriste nu reprezintă armata revoluţiei naţionale a poporului german, ci instrumentul

orb al ambiţiilor lui Hitler. Veteranii marelui război care visau să pornească în marş la cucerirea Reich-ului şi să lupte, sub drapelele cu svastică, pentru libertatea patriei germane, se văd ajunşi în postura de a sluji planurile ambiţioase şi interesele personale ale unui politician elocvent şi cinic, care nu ştie să conceapă revoluţia decît ca pe o banală gherilă de periferie împotriva gărzilor roşii comuniste, ca pe un şir interminabil de conflicte lipsite de glorie, cu nişte muncitori *endimancher*[1] sau cu nişte şomeri înfometaţi, ca pe o cucerire electorală a Reich-ului, sprijinită de cîteva schimburi de focuri în cartierele proletare ale marilor oraşe.

La Konigsberg, Berlin, Dresda, Műnchen, Nurnberg, Stuttgart, Frankfurt, Koln, Dusseldorf, Essen, ofiţeri ai trupelor de asalt hitleriste mi-au mărturisit că se simt umiliţi în postura de zbiri ai unui conducător revoluţionar care se antrenează aplicînd împotriva propriilor săi partizani sistemele de poliţie de care într-o zi se va servi pentru a-şi impune dictatura personală poporului german. În interiorul Partidului Naţional-Socialist, libertatea de conştiinţă, simţul demnităţii, inteligenţa, cultura sunt persecutate cu acea ură stupidă şi brutală ce-i caracterizează pe dictatorii de rang inferior. Deşi austriac, Hitler nu este destul de inteligent să înţeleagă că anumite formule ale vechii discipline iezuite sunt deja *surannee*[2], chiar şi în cazul Companiei lui Cristos, şi că este periculos să le aplici unui partid politic al cărui program este acela de a lupta pentru libertatea naţională a poporului german. Nu se cîştigă bătăliile purtate în numele libertăţii cu soldaţi obişnuiţi să privească în jos.

Dar nu numai prin sistemele poliţieneşti şi prin practica denunţării şi a ipocriziei îşi umileşte Hitler propriii partizani, ci şi prin tactica revoluţionară. După moartea lui Stresemann, în timp ce elocvenţa lui Hitler a devenit tot mai impresionantă şi mai ameninţătoare, tactica sa revoluţionară s-a orientat treptat spre o soluţie parlamentară a cuceririi statului. Primele simptome ale acestei evoluţii datează din 1923. O dată cu eşecul

[1] *Gătiţi de sărbătoare – franceză (n. tr.).*

[2] *Perimate, învechite, care aparţin unei epoci trecute – franceză (n. tr.)*

loviturii de stat a lui Hitler, Kahr şi Ludendorff, la Munchen, din 1923, toată violenţa revoluţionară a lui Hitler se concentrează în elocvenţa sa.

Trupele de asalt naţional-socialiste se transformă treptat într-un fel de *camelots du Roi Hitler*[1]

Criza ce a cuprins partidul hitlerist a început după moartea lui Stresemann. Acesta din urmă a fost singurul adversar care l-ar fi putut obliga pe Hitler să joace cu cărţile pe masă şi să nu trişeze în jocul revoluţionar. Lui Stresemann nu îi era frică de Hitler; era un om paşnic căruia îi displăceau metodele violente. Într-un discurs rostit în ziua de 23 august 1923 în cadrul unei reuniuni a industriaşilor, Stresemann declarase că nu ar fi ezitat să recurgă la măsuri dictatoriale, dacă circumstanţele i-ar fi cerut-o. Era perioada în care trupele de asalt hitleriste nu deveniseră deocamdată *camelots du Roi Hitler,* o organizaţie de zbiri aflaţi în serviciul unui ticălos elocvent; nu erau decît o armată revoluţionară care credea că luptă pentru libertatea patriei germane. Moartea lui Stresemann i-a permis lui Hitler să abandoneze tactica violenţei, ceea ce a diminuat enorm influenţa trupelor de asalt în cadrul partidului. Trupele de asalt: iată inamicul. Lui Hitler îi este frică de extremiştii din partidul său. Tactica violenţei reprezintă punctul lor forte. Vai de Hitler dacă trupele de asalt ar deveni prea puternice! Poate ar avea loc o lovitură de stat, dar în mod sigur nu ar instaura dictatura lui Hitler.

Ceea ce îi lipseşte extremismului naţional-socialist nu este armata, ci un conducător. Trupele de asalt, care pînă ieri credeau că luptă pentru libertatea Reich-ului, încep să-şi dea seama că nu sunt decît nişte instrumente oarbe ale unei ambiţii personale de a obţine puterea. Revoltele ce au loc, de la un timp încoace, în rîndul naţional-socialiştilor nu se explică, aşa cum pretinde Hitler, prin ambiţia nesatisfăcută a vreunui conducător aflat în subordine, ci prin profunda nemulţumire a trupelor de

[1] *Les camelots du Roi erau numiţi militanţii care făceau parte din Acţiunea franceză, mişcare naţionalistă şi regalistă apărută în Franţa în jurul lui Ch. Maurras (n. tr.).*

asalt, din cauza incompetenţei sale; Hitler se arată tot mai incapabil de a pune direct problema cuceririi puterii pe terenul insurecţional.

Oare greşesc extremiştii partidului cînd îl consideră pe Hitler un fals revoluţionar, un oportunist, un „avocat" care crede că poate face revoluţie cu discursuri, parade militare, ameninţări şi şantaj parlamentar? După răsunătoarea victorie electorală care a desemnat în Reichstag o sută de deputaţi hitlerişti, opoziţia din interiorul partidului faţă de tactica oportunistă a lui Hitler se pronunţă tot mai făţiş pentru soluţia insurecţională a problemei cuceririi statului. Hitler este acuzat că nu are curajul să înfrunte pericolele unei tactici revoluţionare, că îi este frică de revoluţie. Unul dintre conducătorii trupelor de asalt îmi spunea, la Munchen, că Hitler este un Iulius Cezar care nu ştie să înoate, aflat pe malul unui Rubicon prea adînc pentru a-l putea trece prin vad. Brutalitatea sa faţă de propriii săi partizani nu se poate explica
decît prin faptul că îi este frică să nu-i forţeze mîna, ca nu cumva partea extremistă, adică trupele de asalt, capetele înfierbîntate să-l împingă, fără voia lui, pe calea insurecţională. Pare să fie dominat de grija de a-şi acoperi spatele împotriva facţiunii extremiste a partidului său, de a-şi domoli trupele de asalt, de a face din ele un instrument docil, aflat la cheremul voinţei sale. Ca toţi catilinarii care oscilează între compromis şi acţiunea insurecţională, Hitler este constrîns să facă din cînd în cînd unele concesii extremiştilor, cum ar li părăsirea Reichstag-ului de către deputaţii naţional-socialişti, dar concesiile sale nu-l fac să piardă din vedere nici un moment obiectivul oportunismului său revoluţionar, cucerirea legală a puterii. Este adevărat că, renunţînd la folosirea violenţei, la acţiunea insurecţională, la lupta armată pentru cucerirea statului, el se îndepărtează tot mai mult de spiritul revoluţionar al partizanilor săi; este adevărat că tot ceea ce cîştigă naţional-socialiştii pe teren parlamentar pierd pe teren revoluţionar; dar Hitler ştie bine că astfel îşi asigură simpatia unor mase tot mai largi de alegători, că îşi cîştigă adeziunea imensei majorităţi a micii burghezii faţă de programul

său politic, adeziune de care are nevoie pentru a renunţa la rolul periculos de Catilina şi a-l juca pe cel mai sigur - de dictator plebiscitar.

În realitate, criza care frămîntă naţional-socialismul s-ar putea numi o criză de social-democratizare a partidului. Este o evoluţie lentă spre legalitate, spre formele şi metodele legale ale luptei politice; naţional-socialismul este o armată revoluţionară pe cale să se transforme într-o puternică organizaţie electorală: un fel de *Bloc National*[1] care socoteşte bîta drept un păcat al tinereţii, unul dintre acele păcate ce creează o reputaţie proastă, dar nu împiedică o căsătorie din interes. Este *Salvation Army* a patriotismului german şi nu poate avea un conducător mai demn de ea decît Hitler. În fond, patrioţii germani, neputînd să-l ia în serios pe Mussolini, iau în serios caricatura acestuia. Este o poveste veche: în Germania, patrioţii nu sunt decît caricaturi ale nemţilor de bună-credinţă.

Printre concesiile pe care le-a promis Hitler în ultimul timp extremiştilor din partidul său este crearea la Munchen a unei şcoli de pregătire a trupelor de asalt pentru tactica insurecţională. Dar în ce constă tactica insurecţională a lui Hitler? Şeful naţional-socialismului nu-şi pune problema cuceririi statului aşa cum şi-ar pune-o un marxist. El pare să neglijeze importanţa sarcinii organizaţiilor sindicale muncitoreşti în apărarea Reich-ului. El nu judecă această sarcină ca un marxist, sau pur şi simplu ca un revoluţionar, ci ca un reacţionar. În loc să combată organizaţiile sindicale ale proletariatului, el loveşte în muncitori. Vînătoarea sa împotriva comuniştilor nu este decît o vînătoare împotriva muncitorilor. Tactica violenţei adoptată de cămăşile negre ale lui Mussolini împotriva organizaţiilor muncitoreşti era justificată de necesitatea de a face *tabula rasa* din toate forţele organizate,
politice sau sindicale, proletare sau burgheze, fie ele sindicate, cooperative, ziare, cluburi muncitoreşti, Camere de Muncă,

[1] *Grupare a partidelor de dreapta care au constituit, între 1919 şi 1924, majoritatea în Camera Deputaţilor din Franţa (n. tr.).*

partide politice, pentru a preveni greva generală şi pentru a zdrobi frontul comun format din Guvern, din Parlament şi din proletariat.
Dar ura stupidă şi criminală a trupelor de asalt hitleriste împotriva muncitorilor nu este justificată de nimic. Persecutarea muncitorilor nu a făcut niciodată să avanseze, nici măcar cu un pas, partidele reacţionare ce au luat calea insurecţiei pentru a lua în stăpînire un stat democratic. Hitler ar
trebui să ducă pînă la capăt, în mod sistematic, lupta împotriva organizaţiilor sindicale pentru a-şi elibera partidul de puternica presiune a maselor organizate. Apărarea statului nu este încredinţată numai Reichswehr-ului şi poliţiei; tactica Guvernului Reich-ului constă în a opune trupelor de asalt ale lui Hitler echipele înarmate ale gărzilor roşii comuniste şi ale organizaţiilor sindicale ale muncitorilor. Greva: iată instrumentul apărării utilizate de Reich împotriva pericolului hitlerist. Oportunismul lui Hitler se află la cheremul acelei tactici a grevelor; paralizarea întregii vieţi economice a unui oraş sau a unei regiuni loveşte mortal interesele burgheziei din rîndul căreia Hitler îşi recrutează armata de alegători. Prin tactica grevelor, prin loviturile acelea de ciomag, ce fac să tresară dureros spinarea trupelor de asalt naţional-socialiste, proletariatul german l- a obligat pe Hitler să renunţe la tactica fascistă a luptei împotriva organizaţiilor sindicale ale muncitorilor şi să-şi transforme armate insurecţională, magnific
instrument destinat cuceririi statului, într-o poliţie voluntară pentru gherila de periferie, destinată luptelor împotriva comuniştilor. În realitate, acea gherilă de periferie este adesea doar o vînătoare de muncitori; iată ce rămîne din tactica revoluţionară a lui Mussolini cînd este aplicată de un reacţionar. Trebuie să fim corecţi cu Hitler: pe el nu-lintereseză decît ceea ce îi poate ameninţa politica oportunistă. Preocuparea de a face să scadă influenţa trupelor de asalt în cadrul partidului, reducînd importanţa politică a misiunii lor revoluţionare, nu este singurul motiv care l-a determinat pe Hitler, după cîteva încercări

nereuşite, să renunţe la tactica lui Mussolini împotriva organizaţiilor sindicale
muncitoreşti. El ştie bine că reacţia inevitabilă a proletariatului, adică greva generală, paralizarea vieţii economice germane, ar lovi, în primul rînd, interesele maselor sale de alegători. Nu vrea să piardă simpatia burgheziei, care reprezintă elementul indispensabil al strategiei sale electorale. El urmăreşte cucerirea statului doar prin intermediul cuceririi Reichstag-ului. Nu vrea să se izbească de puterea formidabilă a forţelor sindicale ale proletariatului care blochează calea insurecţiei; el vrea să poarte bătălia decisivă pentru putere împotriva Guvernului Reich-ului şi împotriva proletariatului, pe terenul electoral, pe terenul legalităţii. Gherila aceea inutilă de periferie, ce pune faţă în faţă, în fiecare duminică, în cartierele mărginaşe din toate marile oraşe ale Germaniei, trupele de asalt hitleriste, prizoniere de acum în mîinile unei mase de şase milioane de alegători naţional-socialişti, cu echipele înarmate ale gărzilor roşii comuniste, face parte din jocul social-democraţiei parlamentare, din jocul Guvernului Reich-ului, al maselor electorale naţional-socialiste şi al partidelor de dreapta. Totuşi, cineva trebuie să le dea o lecţie de prudenţă şi de modestie comuniştilor.

Dar este Hitler sigur că trupele sale de asalt se vor resemna pentru mult timp să renunţe la misiunea lor revoluţionară şi să servească drept instrument al reacţiei antibolşevice din Germania?

Misiunea lor nu este aceea de a combate gărzile roşii prin periferiile muncitoreşti, ci aceea de a cuceri statul. Ele nu au acceptat să se închine în faţa dictaturii cinice şi brutale a lui Hitler doar pentru a mărşălui împotriva echipelor comuniste, spre folosul tuturor celor care se tem de pericolul bolşevic, deci spre folosul burgheziei patriote şi al social-democraţiei. Ele vor să mărşăluiască împotriva Guvernului Reich-ului, împotriva Parlamentului, împotriva social-democraţiei, împotriva organizaţiilor proletariatului, împotriva tuturor forţelor ce blochează calea insurecţiei. Tactica lor revoluţionară nu urmăreşte o victorie electorală, ci o lovitură de stat. Şi dacă însuşi

Hitler... în ciuda succeselor sale răsunătoare, Hitler este încă departe de a ţine sub control Germania Republicii de la Weimar. Forţele proletariatului sunt încă intacte; puternica armată a muncitorilor, care reprezintă singurul duşman de temut al revoluţiei naţional-socialiste, se află în picioare, mai puternică decît oricînd, pregătită să apere pînă la ultimul om libertatea poporului german. Nu există decît un singur mod pentru a deschide calea formidabilului iureş hitlerist: mitralierele. Mîine s-ar putea să fie prea tîrziu.

Ce aşteaptă Hitler pentru a renunţa la periculosul său oportunism? Vrea să aştepte pînă cînd revoluţia naţional-socialistă va fi prizoniera Parlamentului? Îi este teamă că va fi scos în afara legii. Nu este demn de Sulla, de Cezar, de Cromwell, de Bonaparte sau de Lenin felul în care acea caricatură a lui Mussolini îşi atribuie rolul de eliberator al patriei germane. Este demn de un erou civil, de un apărător al legii, de un reinstaurator al tradiţiei naţionale, de un servitor al statului. „Hitler, ar spune Giolitti, este un om care are un mare viitor în spate." Cîte ocazii pierdute! De cîte ori, dacă ar fi ştiut să profite de împrejurările favorabile, ar fi putut să preia puterea în stat! În ciuda elocvenţei sale, a succeselor sale electorale, a armatei sale insurecţionale, în ciuda indiscutabilului prestigiu al numelui său şi a legendelor ţesute în jurul figurii sale de agitator, de conducător de mulţimi, de catilinar violent şi fără scrupule, în ciuda pasiunilor pe care le stîrneşte în jurul său, a farmecului periculos care înflăcărează imaginaţia şi spiritul de aventură ale tineretului german, Hitler este un Cezar ratat. Am auzit la Moscova părerea ciudată a unui bolşevic, care fusese unul dintre executanţii cei mai importanţi ai tacticii insurecţionale a lui Troţki în timpul loviturii de stat din octombrie 1917, referitoare la Hitler: „Are toate defectele şi toate calităţile lui Kerenski. Şi el, ca şi Kerenski, nu-i decît o femeie."

Într-adevăr, spiritul lui Hitler este profund feminin; inteligenţa, ambiţiile, pînă şi voinţa sa nu au nimic viril. Este un om slab, care se refugiază în brutalitate pentru a-şi ascunde lipsa de energie, slăbiciunile surprinzătoare, egoismul morbid, orgoliul lipsit de resurse. Ceea ce au comun toţi dictatorii şi reprezintă o

trăsătură caracteristică a modului lor de a concepe relaţiile dintre oameni şi evenimente este gelozia; dictatura nu este doar o formă de guvernare, ci una dintre formele cele mai complexe ale geloziei sub toate aspectele ei politice, morale şi intelectuale. Ca toţi dictatorii, Hitler este călăuzit mai degrabă de pasiune decît de ideile sale; comportamentul acestuia faţă de cei mai vechi partizani ai săi, trupele de asalt care l-au urmat încă din primul moment, care i-au rămas credincioşi în nenorocire, care au împărtăşit cu el umilinţele, pericolele şi închisoarea şi care i-au construit gloria şi puterea nu poate fi justificat decît printr-un sentiment care-i surprinde pe toţi cei care nu cunosc firea deosebită a dictatorilor, psihologia lor violentă şi timidă. Hitler este gelos pe toţi cei care l-au ajutat să devină o figură de prim-plan în viaţa politică germană; se teme de mîndria, de energia, de spiritul lor combativ, de voinţa aceea curajoasă şi dezinteresată care face din trupele de asalt hitleriste un instrument magnific pentru cucerirea statului. Toată brutalitatea lui se îndîrjeşte pentru a-i umili, pentru a-i lovi în orgoliul lor, pentru a le sufoca libertatea de conştiinţă, pentru a le umbri meritele personale, pentru a face din partizanii săi nişte servitori lipsiţi de demnitate. Ca toţi dictatorii, Hitler nu-i iubeşte decît pe aceia pe care-i poate dispreţui. Ambiţia sa este de-a putea într-o zi să corupă, să umilească, să supună întregul popor german, în numele libertăţii, al gloriei şi al puterii Germaniei.

Există ceva tulbure, echivoc, femeiesc şi bolnăvicios în tactica oportunistă a lui Hitler, în aversiunea sa faţă de violenţa revoluţionară, în ura sa faţă de orice formă de libertate şi demnitate individuală. În timpul marilor dezastre, după războaie, invazii, foamete, a existat întotdeauna în viaţa popoarelor un om care a ieşit din anonimat şi şi-a impus voinţa, ambiţia, ranchiuna, care „s-a răzbunat ca o femeie" pe întregul său popor pentru libertatea, fericirea şi puterea pierdute. În istoria Europei, acum este rîndul Germaniei. Hitler este dictatorul, este femeia pe care o merită. Acest element feminin explică succesul lui Hitler, fascinaţia pe care o exercită asupra mulţimii, entuziasmul pe care-l stîrneşte în rîndul tineretului german, în ochii maselor

naţionaliste, Hitler este un pur, un ascet, un mistic al acţiunii. Un fel de sfînt. „II ne court sur son compte aucune histoire de femme"[1], afirmă unul dintre biografii săi. Ar trebui să se spună mai degrabă că pe seama dictatorilor nu circulă „aucune histoire d'homme"[2].

Există momente în viaţa unui dictator care luminează adîncul tulbure, bolnăvicios, feminin al puterii sale. Sunt crizele care dezvăluie în întregime elementul feminin al caracterului său. În raporturile dintre un dictator şi partizanii săi, aceste crize se manifestă cel mai des prin revolte. Ameninţat de pericolul de a fi dominat la rîndul lui de cei pe care i-a umilit şi i-a supus, dictatorul se apără cu o energie extraordinară împotriva revoltei partizanilor săi, se apără femeia din el. Cromwell, Lenin, Mussolini au cunoscut cu toţii această criză. Cromwell nu a ezitat să treacă prin foc şi sabie revolta acelor nivelatori, comuniştii aceia din secolul al XVII-lea; Lenin a fost necruţător cu marinarii care s-au răzvrătit la Kronstadt; Mussolini a fost foarte dur cu fasciştii din Florenţa, a căror revoltă a durat un an de zile, pînă în ajunul lui octombrie 1922. Este de mirare că Hitler nu a trebuit încă să lupte împotriva unei revolte generale a trupelor sale de asalt. Răscoalele parţiale ce au loc în lanţ, în ultimul timp, pretutindeni în Germania, în rîndul trupelor de asalt hitleriste sunt probabil doar primele simptome ale crizei inevitabile.

Oportunismul într-o revoluţie este o trădare care se plăteşte. Vai de dictatorii care se pun în fruntea unei armate revoluţionare şi dau înapoi în faţa responsabilităţii unei lovituri de stat! Se prea poate să ajungă, prin viclenie şi compromis, să preia legal puterea; dar dictaturile ce sunt rezultatul unei *combinaţii* nu sunt decît jumătăţi de dictaturi. Nu sunt durabile. Legitimitatea unei dictaturi se bazează doar pe violenţa revoluţionară; lovitura de stat le dă forţa de a se consolida. Destinul lui Hitler este probabil acela de a ajunge la putere

---

[1] *Pe seama lui nu circulă nici o poveste în care să fie amestecată vreo femeie (n. tr.).*

[2] *Nici o poveste în care să fie vorba de un bărbat (n. tr.).*

printr-un compromis de natură parlamentară; pentru a preveni revolta trupelor sale de asalt, nu îi rămîne altceva de făcut decît să le abată de la cucerirea statului, să le transfere sarcina revoluţionară din planul politicii interne în cel al politicii externe. Nu a devenit de la o vreme problema frontierelor de est subiectul principal al elocvenţei lui Hitler? Nu este lipsit de importanţă faptul că viitorul Germaniei depinde mai mult de un compromis parlamentar decît de o lovitură de stat.

Un dictator care nu are curajul să preia puterea prin violenţă revoluţionară nu trebuie să înspăimînte o Europa occidentală, decisă să-şi apere libertatea pînă la ultimul om.

Actuala situaţie politică a Germaniei nu poate decît să-i surprindă pe cei care nu cunosc în ce măsură poporul german a avut întotdeauna simţul demnităţii civice. Ar trebui să admitem că Republica de la Weimar este grav bolnavă, că acele clase conducătoare, burghezia sa, elitele sale intelectuale sunt profund demoralizate sau corupte, pentru a crede că se pot închina, fără nici un motiv, unei dictaturi pe care Hitler nu are curajul să le-o impună prin violenţă. O dictatură nu se acceptă; ea se suportă. Chiar dacă este impusă de o revoluţie, nu este suportată decît după ce a fost combătută pînă la ultimul om.

Este ridicol să afirmi că burghezia rusă nu s-a apărat împotriva bolşevicilor. Cînd am vorbit despre evenimentele din octombrie 1917 din Petrograd, nu am uitat să-l apăr pe Kerenski de acuzaţia că nu a fost capabil să asigure apărarea statului împotriva acţiunii insurecţionale a gărzilor roşii. Ca toate guvernele liberale şi democratice, Guvernul lui Kerenski nu putea să apere statul decît prin măsuri poliţieneşti. Tehnica liberală a apărării statului nu putea şi nu poate face nimic împotriva tehnicii loviturii de stat comuniste; ea nu poate face nimic nici măcar împotriva tehnicii loviturii de stat fasciste. Ar fi la fel de ridicol să afirmăm că guvernul liberal, organizaţiile sindicale ale muncitorilor şi partidele constituţionale italiene nu s-au apărat împotriva tacticii revoluţionare a lui Mussolini. Lupta pentru putere în Italia a continuat timp de patru ani, mult mai sîngeroasă decît în Germania. Dictatura lui Lenin şi a lui

Mussolini s-au impus doar în urma unei lupte îndîrjite. Dar ce forţă, ce nevoie stringentă poate obliga clasele conducătoare, burghezia şi elitele intelectuale ale Germaniei să accepte o dictatură care nu le este impusă de nici o violenţă revoluţionară?

Spiritul lor de revoltă împotriva Păcii de la Versailles, voinţa lor de a se elibera de consecinţele politice şi economice ale războiului nu sunt de ajuns pentru a justifica comportamentul lor în faţa eventualităţii unei dictaturi hitleriste. Dintre toate relele războiului pierdut, dintre toate consecinţele Păcii de la Versailles, cea mai gravă calamitate ce ar putea lovi poporul german ar fi pierderea libertăţii civice. O Germanie care ar accepta fără să se opună dictatura lui Hitler, o Germanie supusă acelei mediocre caricaturi a lui Mussolini nu ar şti să se impună în faţa popoarelor libere ale Europei occidentale. Tocmai din acest motiv burghezia germană este de compătimit.

Actuala situaţie politică a Reich-ului nu ar putea fi justificată, aşa cum pretind unii, de o decădere a sentimentului de libertate în Europa modernă. Condiţiile morale şi intelectuale ale burgheziei din Germania nu sunt la fel cu cele din alte ţări. Ar trebui să admitem că decăderea este foarte gravă pentru a crede că burghezia europeană nu mai este capabilă să-şi apere libertatea şi că viitorul Europei este un viitor de servitute civică. Dar dacă este adevărat că acele condiţii morale şi intelectuale ale burgheziei, de care am pomenit mai sus, sunt diferite în Germania în raport cu alte ţări, dacă este adevărat că nu toate popoarele europene au în aceeaşi măsură sentimentul libertăţii, nu este mai puţin adevărat că problema statului se pune în aceiaşi termeni în Germania ca şi în alte ţări ale Europei. Problema statului nu mai este doar o problemă de autoritate; este şi o problemă de libertate. Dacă sistemele poliţieneşti se dovedesc insuficiente pentru a apăra statul împotriva unei eventuale tentative comuniste sau fasciste, la ce măsuri poate sau trebuie să recurgă un guvern fără să pună în pericol libertatea poporului?

Aceştia sunt termenii în care se pune problema apărării statului, în aproape toate ţările.

Scopul cărţii de faţă nu este de a pune în discuţie programele politice, sociale şi economice ale catilinarilor, ci acela de a demonstra că *problema* cuceririi şi apărării statului nu este o problemă politică, ci una tehnică, iar arta apărării statului este călăuzită de aceleaşi principii ce călăuzesc arta de a-l cuceri, că împrejurările care favorizează o lovitură de stat nu sunt în mod obligatoriu de natură politică şi socială şi ele nu depind de condiţiile generale ale ţării. Afirmaţii ce ar putea să trezească unele nelinişti şi în rîndul oamenilor liberi din ţările cele mai bine organizate şi mai *polices* din Europa occidentală. Din această neliniştе, atît de firească pentru un om liber, s-a născut intenţia mea de a arăta cum se cucereşte un stat modem şi cum se apără.

Personajul acela al lui Shakespeare, Bolingbroke, duce de Hereford, care spunea că „otrava nu le place acelora care au nevoie de ea", era probabil un om liber.